

tiszatáj

72. ÉVFOLYAM

57964
A/F JJJ

”

Böndör Pál
Csontos Márta
Farkas Arnold Levente
Juhász Zsuzsanna
Marczinka Csaba
Meliorisz Béla
Nádasdy Ádám
Nagy Lea
Pier Paolo Pasolini
Patrizia Valduga
versei

Haklik Norbert
Lengyel Zoltán
prózája

Montaigne útinaplója

Báthori Csaba
Giampaolo Borghello
Kerber Balázs
tanulmánya

Diákmelléklet:
Salinger újrafordításának
kérdései

3

2018. március

”

tiszatáj

IRODALMI FOLYÓIRAT

Megjelenteti a Tiszatáj Alapítvány Kuratóriuma
a Csongrád Megyei Önkormányzat,
Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata,

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

PAGEO | PALLAS ATHÉNE
GEOPOLITIKAI
ALAPÍTVÁNY

az Emberi Erőforrások Minisztériuma, a PAGEO Alapítvány
és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával.

HÁSZ RÓBERT főszerkesztő
ANNUS GÁBOR, ORCSIK ROLAND, TÓTH ÁKOS szerkesztők
DOMÁNYHÁZI EDIT korrektor
SZÉKELY ANNA szerkesztőségi titkár

Felelős kiadó: Tiszatáj Alapítvány
Szedés, tördelés: Tiszatáj Alapítvány
A lapot nyomja: E-press Nyomdaipari Kft.
Szeged, Kossuth Lajos sgt. 72/B
Felelős vezető: Engi Gábor

Internet: www.tiszataj.hu e-mail: tiszataj@tiszataj.hu

Online változat: tiszatajonline.hu

Szerkesztőség: 6720 Roosevelt tér 10–11. Tel. és fax: (62) 421–549.

Levél cím: 6701 Szeged, Pf. 149.

Terjeszti: Lapker (Magyar Lapterjesztő Rt.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága 1008. Budapest, Orczy tér 1.

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél,

e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 303–3440

További információ: 06 80/444–444

Egyes szám ára: 600 forint.

Előfizetési díj: negyedévre 1500, fél évre 3000, egész évre 6000 forint.

ISSN 0133 1167

Tartalom

LXXII. évfolyam, 3. szám / 2018. március

BÖNDÖR PÁL	Értelmező kézfék; Divatok követője; Díjmentes hívás; Szociális hálózatok	3
LENGYEL ZOLTÁN	Argo Navis (Harmadik epizód – Mohács. Veszttegzár) ...	5
NÁDASDY ÁDÁM	Mozdony; Beilleszkedési nehézségek; Nem mondja, hogy szeret	13
MELIORISZ BÉLA	Vimperk; Lassan mintha el	15
FARKAS ARNOLD LEVENTE	.testben a lélek.	17
HAKLIK NORBERT	Mona Lisa elrablása (részlet egy készülő regényből)	20
JUHÁSZ ZSUZSANNA	Szombat van (montázs); Akkor	33
MARCZINKA CSABA	Rétestáj	34
NAGY LEA	Vörös; Fekete kalap; Út vég	35
CSONTOS MÁRTA	Készletsöprés	37
KOVÁCS ESZTER	Az Esszék árnyékában: Montaigne Útinaplója	38
MICHEL EYQUEM DE MONTAIGNE	Útinapló (Részlet) Kovács Eszter fordítása	41
PIER PAOLO PASOLINI	Marylin Monroe-nak (Szkárosi Endre fordítása)	48
PATRIZIA VALDUGA	Négysorosok (Szénási Ferenc fordításai)	50
GIAMPAOLO BORGHELLO	Attila rehabilitációja? (Collodi-áttekintés) Lukácsi Margit fordítása.....	52
KERBER BALÁZS	Változó arzenál (Vizualitás, egység és szétesés Szentkuthynál és Pirandellónál)	60
BÁTHORI CSABA	Parázs hideg (Robert Walser: Téli nap [Wintersonne]; Hajnalcsillag [Morgenstern]; Havazás [Schneien]	68

mérlegen

SZMESKÓ GÁBOR	A szonett melankóliája (Báthori Csaba újabb kötetéről)	81
SZÁNTAI MÁRK	Egy hosszútávfutó kanonizációja (Böndör Pál: Finis) ...	84
HAJNAL ZSOLT	Horribile dictu! (Nádasdy Ádám: Nyírj a hajamba)	88
DEMUS ZSÓFIA	Megszállott test-kép (Pályi András: Gyász és gyönyör)	93
LÁBADI ZSOMBOR	Tértörténet és viszonyító olvasás (Fragó Kornélia: Idők, terek, intenzitások című könyvéről)	96
NAGY JÓZSEF	A bilincs a szabadság legyen (Mészöly Miklós és Polcz Alaine levelezése [1948–1997])	99
MÁRJÁNOVICS DIÁNA	„Swifti pennára való ez a kor” (Mészöly Miklós és Polcz Alaine levelezése [1948–1997])	102

művészet

KISS ANNA	Muzsnay világa	105
-----------	----------------------	-----

70 éves a Tiszatáj

GYURIS GYÖRGY	A Tiszatáj és Szeged	106
---------------	----------------------------	-----

Az utolsó oldalon

SZÍV ERNŐ	Ólomkatona	113
-----------	------------------	-----

ILLUSZTRÁCIÓK	<i>Muzsnay Ákos</i> alkotásai a címlapon (<i>Idézet</i>), a 12., 16., 87., 92., 98.-oldalon és a hátsó borítón (<i>Visszatekintő</i>).
---------------	--

Diákmelléklet

HERCEG LILLA	Egy újrafordítás kérdései (J. D. Salinger regényének két magyar nyelvű fordítása)
--------------	---

BÖNDÖR PÁL

Értelmező kézfék

Babakorodban kezdődik,
a faszodra azt mondják, hogy kukac
vagy pisilő. A szart
kakinak becézik. Nehogy az erős szavak
megártsanak.

Így készítenek fel a felnőttkorra,
mikor az értelmező kézféket
mindig a kellő időben behúzzák.

Meg sem lepődünk,
hogymint vallási vérengzés helyett
etnikai tisztogatásról beszélnek.

Ha jobban belegondolunk,
a kisbabáknak és az ártatlan áldozatoknak sem
ártanak a gagyi eufemizmusok,
csak nekünk, akik szavak nélkül is,
hol értjük, hol nem értjük egymást.

Divatok követője

Aminek semmi értelme sem volt,
az a korszak. Fura szórakozás volt le-fel sétálni
a gyógyszerertől a Duna-parkig és vissza,
a végkimerülésig. Kegyetlen egy hely volt,
különösképpen, ha tizenöt éves vagy,
és nincs se hegyes orrú cipőd,
se farmerod. De azok az elkapott pillantások,
alig észrevehető mosolyok,
ünneplőbe öltöztették
még az ilyen balfékeket is.

Díjmentes hívás

Kalapács, harapófogó, kézi satu.
Hokedlin ülve, a garázs falának
támaszkodva, az újrahasznosítás
jegyében, görbült szögekkel bajlódom,
igyekszem kiegyenesíteni őket.

A szomszédban hangosan szól a rádió.
Egy Nobel-díjas író kopp, kopp,
koppogat éppen a Mennyország kapuján.
A kurva szögek pedig ellenállnak,
görbék szeretnének maradni.

Szociális hálózatok

Aligha futtok velem össze
a szociális hálózatokon.
Mit is keresnék én ott
ezzel a nyűtt szatyorral a kezemben?
Zacskós tej, joghurt,
rozskenyér, szardínia,
Magyar Szó,
képek a félmúltból
és két doboz cigaretta.
Ha lenne Isten,
látná, hogy állok a félárnyékban,
míg zöldre nem vált a lámpa.

LENGYEL ZOLTÁN

Argo Navis

HARMADIK EPIZÓD

Mohács. Vesztegzár

1860. április utolsó napjai

Negyvennyolc szeptemberében az összeomlás valódi volt természetesen, és nem komédia. Persze tűnhetett komikusnak, bár a beszámolók inkább a szemlélők ijedtségéről, sőt rémületéről tesznek említést. Hogy mi történt pontosan, arra nem is igen emlékszem. Balogh, a családunk akkori orvosa mondta el később. Szeptember ötödikén szakadt rám hegyomlasként. A nemezis kezét láttam mindenem. Felfuvalkodottságomban magamat vádoltam, egyes-egyedül magamat (micsoda hiúság!), hogy én szabadítottam el az akkor már elkerülhetetlennek látszó, és később annak rendje és módja szerint be is következő katasztrófát, a népek közötti irtóháborút. Hogy tönkretettem a magyarságot. Hogy dilettáns módon táncoltam el a Habsburgokkal a diplomáciai keringőt. Ezt egyébként, a keringő eltáncolását, akkoriban még elkerülhetetlennek láttam. Nem találtam magamnak mentséget abban sem, hogy alapos önvizsgálat során is csak arra jutottam: szándékaim tiszták, eszközeim a lehetőség szerint erőszakmentesek voltak. A hülyeségre nincsen mentség, gondoltam. Legalább a híd megvolt. Igen, a láncot augusztus huszonhatodikán, habár segítséggel, de mégiscsak felfüggesztették... sőt: össze is kötötték. Harmincnyolc nap alatt elejétől végéig elkészült az egész. De ez már nem lehetett vigasz. Láttam magam előtt, ahogyan a szerbek vagy a horvátok vagy a románok vagy mindezek együtt masíroznak majd rajta. Az osztrákok röhögnek görnyedve a híd lábánál. K. meg elillan egy csónakon. Milyen kegyetlen irónia, hogy végül az a hiéna Haynau avatta fel. Visszatérve: szellemileg, lelki- és fizikailag is összeroskadtam, nincs mit ezen szépíteni. A rám akkoriban jellemző módon makacszkodtam is. Az utolsó pillanatig ellenkeztem, engem ne vigyenek sehova. Baloghot állítólag meg is ütöttem. Egyszer egy pisztollyal is hadonásztam, hogy főbe lövöm magam, de ezt megakadályozták. Néhányszor azért a levegőbe lőttem, biztos, ami biztos. Micsoda komédia. Szánalmas látványt nyújthattam, kétségtelen. Szó szerint rémeket láttam. Holtakat láttam kikelni a megnyílt sírokból. Mind engem vádoltak. Mind engem üldöztek. Élükön a halott sógornóm meg apám. Láttam előre, ahogy azok a kis kibontakozóban lévő nemzetek, melyeknek természetből fogva a Habsburgok ellenségeinek kellett volna lenniük, egymásnak, és leginkább a magyaroknak esnek neki. Láttam, ahogy egymás sírját ássák. Egy hatalmas temetőt láttam, ahol min-

denki sírásó, és egyúttal mindenki temetendő halott is. K. is ott dolgozott igen serényen. Nem volt sem megnyugtató, sem elégtételt nyújtó fejlemény később számomra, hogy ez aztán többé-kevésbé így is történt. Az sem persze, hogy a magyarok végső soron azt kapták az úgynevezett nemzetiségektől, amit érdemeltek. Inkább a megőrlésig, vagy legalábbis annak a határáig elkeserített. A magyarok önsorsrontása, és a környező szláv és román népek önsorsrontása. De a németek is önsorsrontók. Sőt ők a leginkább azok. Ez egy önsorsrontó vidék, mondogattam magamnak megállás nélkül. Önsorsrontó, ez lett az én szomorú kulcsszavam mindenre, ami ebben a szörnyszülött birodalomban, a Habsburgokéban történt. De negyvenkilencre a szomorú történetekkel párhuzamosan, a döblingi tébolydában már világosabban, józanabban, vagy még pontosabban korábbi ábrándjaimból kijózanodva láttam a teendőket. Korábbi elképzeléseimmel ellentétben világossá vált, hogy az építés, fejlesztés, szépítgetés helyett, amelyre eddigi életem során mindig is törekedtem, először a rombolással kell kezdeni. De nem ilyen dilettáns módon, mint ahogy negyvennyolcban a magyarok nekiálltak. Nem is lehet csupán a magyarokra számítani. Az összes úgynevezett nemzetiséget be kell vonni. A legradikálisabbakat közülük. Nincs kompromisszum: ezt a birodalmat szét kell robbantani. Nem érdemes lavírozni a Habsburgokkal, hiszen ez az ő taktikájuk. Az ellenség taktikáját nem szabad átvenni. Hogy kitáncoljunk a keringőből, ez már nem jöhetett szóba Arad után. Vége a táncnak. És vége volt immár a forradalmi álarcos bálnak is. Szét kell robbantani harlekinmintás pseudobirodalmukat, gondoltam. Minél több szilánkra, annál jobb. De az is világossá vált, hogy ez nem sikerülhet anélkül, hogy a Habsburgok szörnyszülött birodalmával együtt a másik szörnyszülöttet, a cári birodalmat is szétrobbantjuk. Ez még nehezebbnek tűnt. Később adódott még ehhez célként az is, már ahogy egyre tisztult számomra a konstelláció, és ahogyan a késebbi fejlemények erre a megfontolásra alkalmat adtak, hogy gátat kellett vetni mind a porosz-német militarizmusnak, mind III. Napóleon opportunistá kalandor-hódító politikájának. Mindkét tendencia azzal a veszéllyel járt, hogy a két szörnyszülött birodalom szétrobbantása után keletkező úgynevezett hatalmi vákuumot szíves-örömezt betölti akár III. Napóleon, akár valami Hohenzollern-karikatúra leple alatt Bismarck és Moltke, esetleg akár közös erővel, felosztva egymás között a Habsburgok bukása után maradt vegyes nemzetiségű területeket. De ez majd évekkel később vált feladattá. Általában a hódító-gyarmati politika sikerének lehetőségét kellett tehát csírájában elfojtani, párhuzamosan az eredeti céllal, a két reakciós birodalom szétrobbantásával. Ambiciózus tervek, szó se róla. A cél tehát megvolt, de az eszközökről még nemigen lehettek pontos fogalmaim. Valamiért mégis azt gondoltam: lehetetlen nem létezik. Persze tovább játszottam a kétségbeesett tébolyultat, egy ideig olyan hitelesen, hogy csaknem magam is hinni kezdtem a színjátékban, és egy jó időre teljesen megtartóztattam magam a számomra egyébként oly kedves foglalatosságoktól, a napló- és még inkább a levélírástól. Ugyanígy a bort is teljesen elhagytam, húst pedig alig-alig ettem. Végül azt is teljesen elhagytam egy időre. Most már halat eszek. Rászoktam viszont a teára. Mikor a szeptemberi összeomlás után néhány hónappal

újra magamra eszméltem, rájöttem, hogy ez lesz az én új főhadiszállásom. Döbling. Egy gazdagoknak fenntartott magántérbolyda, ennél nem is lehetne jobbat találni! A Hofburg mellett! Még mondja valaki, hogy bújkálok. Itt vagyok a szomszédban, csak át kell jönniük, ha akarnak valamit. Később persze ez meg is történt. Mindenesetre először is módját kellett ejtenem, hogy itt tartsanak. A főorvost, Görgent, nem volt nehéz átverni. Szó szerint a bolondját járatam vele. A korlátolt, félművelt orvosok (tisztetelet a kivételnek!) olyan bizonyosak száználmas kis tudományukban, hogy minden pretenziót örömmel fogadnak, amely kezdeti diagnózisukat alátámasztja. Elég elolvasni Görgen jelentéseit. Tudtam, hogy jelent rólam, meg is szereztem később az iratokot. Száználmas komédia, kész regény! Tehát a főorvossal nem volt gondom. Talán fejlődtem is valamiképp színészi kvalitásaimban. Fialat feleségén viszont rögtön éreztem, hogy valamiképp átlát a szitán, bár megfoghatatlan volt számomra, hogy hogyan. M... Éreztem, hogy nem fognak rajta színészi trükkjeim, melyeknek egy része pedig közvetlen élményből származó, hiteles megformálás lehetett. Végül is csaknem tényleg megbolondultam én akkor. Az örületre egyébként is volt némi hajlamom, mi tagadás. Ahogy már írtam, időnként én is elhittem a magamra kényszerített szerep valóság tartalmát, ahogy ez minden valamirevaló színészi munkától meg is kívánható. De M. jónéhány hónapig csak csendben, néha egy kis fölényes mosollyal figyelte alakításomat. Bejött érthetetlenül halk, lebegő lépteivel a szobámba, lerakta a teát, közben nem pillantott rám, lefelé nézett, és a szája sarkában egy alig észrevehető kis gödröcske jelezte, hogy jól mulat rajtam. Kíván-e még valamit a gróf úr, kérdezte, majd miután én zavartan nemet intettem a fejemmel, ugyanazokkal a néma léptekkel és ázsiai készségességgel kiment, és hasonlóképp nesztelenül behúzta maga után az ajtót is. Ő tényleg zavarba ejtett. Én meg bámultam a kinyíló tealevelekre, mintha belőlük meg lehetne fejteni ennek a titokzatos nőnek a lényét. De a tealevelek teljesen magamra hagytak tanácstalanságomban. Úgyhogy nem is fixíroztam tovább őket, hanem elővettem egy Diderot-kötetet és olvasni kezdtem. Így ment ez jó néhány hónapig. Tea, értetlenül bámolni a tealeveleket, aztán olvasni. Nagyon sokat olvastam akkor, negyvenkilenc végén és ötven elején. Az olvasás józanság. De csak a megfelelő könyveket, a megfelelő sebességben, és a megfelelő mennyiségben. Én akkoriban, ötven áprilisában már kezdtem túl nagy mennyiségben, túl gyorsan olvasni, még ha a megfelelő könyveket is. Descartes. Platón. Vergilius. Paracelsus. Leibniz. Pascal. Hamann. Kant. És persze az isteni Diderot. De már kezdtem érezni, hogy ez túl sok. Tudtam, hogy erre csak egy orvosság lehet, az izoláció feloldása. Gyalogolni kell. Nagyon. Lehetőleg lovagolni is. Úszni, evezni. Ha már kicsit megerősödtem. Időről időre tehát, valamilyen inkognitóban, meg kellett szöknöm döblingi menedékemből. Pontosan tíz éve történt ez. Jött a tavasz. Szövetségést kellett találnom. Többet, mint szövetségést: cinkost. Csak M. jöhetett szóba. Úgyhogy meg kellett fejtenem a titkát. Hozta a teákat kérlelhetetlenül, ugyanazok a hangtalan léptek, ugyanaz a gödröcske, a lefelé néző tekintet. Mintha csak a cselédem volna. Aztán egy nap rájöttem. Hiszen ez a nő figyel engem. Vizsgál. A színészi alakításomon keresztül azt vizsgálja, hogy milyen va-

gyok valójában. Hiszen ő akar megfejtetni engem! Ez a titok. Nagyjából ezeket gondoltam, és azon a szép napon, amikor M. a szokásos léptekkel bejött a szobámba, és a szokásos gödröcskével és lefelé fordított fejjel letette a teámat az asztalra, ki is fejtetem neki ezeket a meglátásaimat, talán nem pont ezekkel a szavakkal, de a lényeg ez volt. Ön engem vizsgál, mondtam neki. Ön megfigyel engem. Át akar látni rajtam, tettem hozzá. Meg akar fejteni, mondtam neki vádlón. Akkoriban sokat álmodtam fényesen kéklő vizekkel. Volt, hogy folyóval, volt, hogy tiszta vízű, szikrázóan kék hegyi tavakkal, volt, hogy a káprázatos tengerrel magával, az istenivel, a kékeszölddel. És ahogy most befejeztem M.-nek a mondandómat, végre felemelte a fejét, és egyenesen a szemembe nézett, és pont olyan szikrázóan kékeszöld szeme volt, mint ezeknek a fénylő vizeknek az álmomban, a szemében láttam az álmomban kékeszölden fénylő tengert, és ez cseppet sem volt megnyugtató, és azt gondoltam, hogy igen, talán ezért álmodok én mostanság annyit ezekkel a vizekkel, mert ez a nő itt sertepertél körülöttem lehajtott fejével meg a kis gödröcskével az ajkai szélén. A nő, ez a kis törékenynek tűnő, nesztelen démon pedig azt mondta: Képzeldsz. Azt mondta: Ne áltasd magad. Kezdetől fogva átlátok rajtad. Ezzel elárulta magát. Ez volt az első alkalom, hogy tegezett. Csönd volt. Egymás szemébe néztünk, nem tudtam máson morfondírozni, mint ezen a ragyogó kékeszöld színen. Aztán azt láttam, hogy nem is egyforma színűek ezek a szemek. Az egyik inkább kék, a másik meg inkább zöld. De a fényük első pillanatra mintegy egybevonta a színüket. Mintha világítanának azok a szemek, gondoltam. Mintha a szem fényforrás volna. De hát valójában az is, gondoltam még, de inkább azt kérdeztem M.-től hangosan, Hány éves vagy. Harmicnak saccoltam. Ötvenhat, felelte nem kis megrökönyödésemre. A megdöbbenő közlés kijózanított. De hát ezt hogy csinálod, kérdeztem tőle. Boszorkány vagyok, mondta M., mintha ez a világ legtermészetesebb dolga volna. Aztán azt mondta: Azért van annyi víz az álmaidban, annyi kék meg kékeszöld, mert azt akarom, hogy vágyjál rá. Vízre kell majd szállnod. Most mennem kell, tette hozzá, holnap beszélünk bővebben arról, amit a fejedbe vetél. A kis szökésekről, tudod, tette még hozzá, miközben végtelenül finom mozdulattal, valamint az újra felsejlő gödröcskével az ajkai szélén megfordult, és kísétált a szobámból. Megvan hát a cinkosom, gondoltam. Másnap délután M. nem teát hozott, hanem egy jókora butélia fehér bort és két kopott rézkupát. Ma berúgunk, mondta. Mióta is nem iszol, már vagy három hónapja, kérdezte. Épp itt az ideje, mondta még, aztán lerakta a két kupát az asztalra, kihúzta a butélia tömlőjét, mindkét kupát kétharmadig töltötte, majd így folytatta: Épp itt az ideje, hogy egy kis élet kerüljön beléd újra. Mivel ezek után igen hamar az ittasultság fokozódó fázisaihoz jutottunk el, ahhoz, hogy valamilyes pontossággal fel tudjam idézni a történeteket, most, a lejegyzés során is borhoz kell folyamodnom. Minden kisgyermek tudja ugyanis, hogy a józan élményeket józanul, a bódult élményeket pedig bódultan lehet a legtökéletesebben felidézni. Töltök hát magamnak. Itt van kéznél. Fehér bor Hajósról, János hozta egy szőlősgazda ismerősétől. Első pohár. Egészségünkre, mondta M. és felemelte a kupáját. Szó nélkül hozzákoccintottam a sajátomat. M. kortyolt egy nagyot, sóhajtott, letette a

kupát az asztalra, és azt mondta: Már régóta figyellek. Jól látod, kiszemeltelek, már régen, még Döbling előtt. Nem volt az teljesen hülyeség, hogy taktikázol a Habsburgokkal. Végül is elég debil volt szegény barom Ferdinánd. Metternichet, akinek egyedül volt valami esze az egész kompániában, negyvennyolcban félre kellett rakniuk. El is szaladt fölötte az idő, mi tagadás. Már nem tizenötöt írtunk. A Szent Szövetség egy vicc, ezt tudta ő is már kezdetektől fogva. De naivul bízott abban, hogy változás nélkül fenntartható az ancien régime. Metternich is fafejű volt a maga módján. Negyvennyolc tavasza politikai értelemben ki is végezte. De a fiatal hőbörgős császárral elszámítottad magad, grófom, mondta M., majd újra kortyolt egy nagyot a borból. De hát mi vagy te, valami látó, kérdeztem. Kuss, most én beszélek, torkolt le M., aztán majd kérdezhetsz, amit akarsz. Igen nyers modora van, meg kell hagyni. És a bortól egyre nyersebb és mocskosabb szájú lesz. Igyál te is, ne kérsd magad, mint valami szűzkurva, mondta. Újra belekortyoltam a borba, ezúttal már én is merészebben. El is kezdtem hamar érezni a szesz hatását a kihagyott hónapok után. Ott voltam a közleddben negyvennyolcban, folytatta M. Negyvennyolc nyarán azonban már láttam, hogy mi lesz ebből a dilettáns forradalmasdiból meg a te melodramázó formádból. Kereket oldottam Bécsbe, majd Döblingbe, felvettem magam ápolónak a szanatóriumban, majd elcsábítottam ezt a balfasz Görgent, az meg se szó se beszéd, félévre rá elvett feleségül. A balfasz. Még jó, hogy ilyen hülye ez is. Helyben vagyunk. Nehogy megszólalj, baszd meg, hallgattalak eleget óbégatni, azt azért tudod. Amikor idehoztak, tényleg hülye voltál rendesen. Félrebeszélteél naphosszat meg óbégattál. Elviselhetetlen a hangod, amikor hisztérikusan sivítasz. Pedig egyébként nem is lenne rossz orgánusod. Hány teáscsészét basztál oda a falhoz, én meg takaríthattam utánad. Na hagyjuk is. Ha továbbra is játszani akarod a bolondot, akkor azt javaslom, hogy alakíts a szerepeden. Legyél könnyedebb. A szerethető bolond vénember. A különöc. Aggass magadra mindenféle extravagáns göncöt, mondjuk török kaftánt, perzsa sálat, mit tudom én. Énekelhetsz is, meg mondhatsz hülyeségeket, ezzel semmi gond. De a hisztériázást lassan engeddd el, hidd el, neked is kevésbé lesz kimerítő a színjáték. M. kiitta a kupáját az utolsó kortyig, aztán egy darabig csendben nézett rám, mint aki vár valamire. Végül újra megszólalt. Na, mire vársz, idd ki fenékig, mondta. Szájához emeltem a kupát, és fenékig ürítettem, mint akit hipnotizáltak. M. ezután újra kétharmadig töltötte mindkét kupát. Töltök magamnak most is. Második pohár. Nem is rossz. Jánost majd megdicsérem. Egy szó, mint száz, folytatta M., negyvennyolc nyarán már világos volt számomra a történet folytatása, biztos voltam az összeomlásodban. Végső soron április óta már a feleségedet sem voltál képes rendesen megbaszni, nem igaz, kérdezte. Bólintottam, hiszen ez valóban így volt. Már nem érdekelt, hogy honnan tudja. Nil admirari, gondoltam. Hamar beláttam, hogy ez lesz a megfelelő magatartás M. közléseivel kapcsolatban. Hát igen, mondtam, többek között ezért is kértem meg a feleségemet, hogy legyen türelemmel, és ne látogasson meg itt egyelőre. Soha többet nem fogod őt látni, felelte erre M. Megfagyott az ereimben a vér, amint hidegen fénylő-kéklő szemeibe néztem. És ez most egyáltalán nem szókép. Valóban

megfagyott, és azóta is fagyos. Jobb, ha ezt most tisztázzuk, folytatta, és a szemei talán még fényesebbek lettek. Számodra a magánélet megszűnt, mondta M. Egyébként pedig el fogja vinni sajnós a feleségedet egy rejtélyes járvány. Sajnálom, kedves asszony. Gyors lefolyású lesz, nem lesz sok fájdalma. Igyunk rá, mondta M., és kortyolt egy nagyot a borból. Így tettem én is. Így tesztek én is. Ahogy tegnap említettem, folytatta M., neked vízre kell majd szállnod. Ha elkészült a hajód, Argo. Argo, kérdeztem, de hát az valahol Orsovánál lehet. Már itt van, mondta M. János elhozta ide. Már csaknem egy éve dolgozom a fejlesztésén, amióta ide kerültem. Miféle fejlesztés, kérdeztem, hiszen az egy egyszerű gőzhajó. Most már nem az, válaszolta M. A fejlesztés több területet érint, de a legfontosabb a fedélzeti fülke előkészítése új szerepére. Egy távíró-hálózat központja lesz Argo. Mert talán te is rájöttél már, grófom, a fő akadály annak, hogy végre jól megérdemelt helyükre taszítsuk ezeket a szájbabaszott despotákat, ezeket a parádézó császárpárodíákat és kiszolgálóikat és talpnyalóikat és besúgóikat és az egész kurva vircafaftjukat, a perverz szadista rendőrségüket, szóval a fő akadály, mint arra talán te is rájöttél már, grófom, a hírközlés lassúsága, mondta M. egyre jobban belemelegedve, talán nála is kezdett eljárni már a bor. Kortyolt is egyet, és én követtem példáját. Követem példáját. A jó bor még a boszorkányokra is hat, gondoltam. A távírás fejlődése korunk valódi forradalma, folytatta M. Tudod, grófom, mennyi távíró drót van az Egyesült Államokban, kérdezte M. De a kérdés bizonyára költői volt, hiszen nem várta meg a választ, hanem rávágta, huszonnégyezer mérföld. Nagy-Britanniában, kérdezte újra, és megint csak rávágta, kétezer-ötszáz mérföld. Poroszországban és ebben a kurva Ausztriában, kérdezte. Ezeröttszáz és ezerkétszáz mérföld, vágta rá. De baszhatják az összes dróttjukat, mert kitaláltam valami sokkal nagyobb szabásút, mondta M. mosolyogva. A gödröcskék. Valami sokkal hatékonyabbat, mondta. Ezzel kezdődik a valódi forradalom. Mert törvényszerű, hogy a forradalomnak azzal kell kezdődnie, amit senki nem észlel. Drótnélküli távíró, mondta M., majd fenéig ürítette röhejesen anakronisztikus rézkupáját. Nem kérdeztem semmit, hanem magam is így tettem. A rombolás angyala, gondoltam. Nem tűnt bolondnak. Rosszabbnak tűnt, mint egy bolond. Töltött mindkettőbe újra, úgyhogy most töltök én is, hogy emlékezzek erre. Harmadik pohár. Már most szólok, hogy eljön az a pont, amikor nem jól fogom számolni a poharakat. Kíntről kutyaugatást hallottam. A lassan lebukó nap fénye bevilágított a fátyolszerű selyemfüggönyökön keresztül, és éles kontúrokat rajzolt a szoba bútorai és tárgyai köré. Mégis mintha túlvilági homály burkolta volna be őket. A jelátvitel a vízen keresztül történik, folytatta M. minderről láthatólag a legkisebb tudomást sem véve. Újra ránéztem. Nem tűnt örültnek, csak kicsit spiccesnek. Argo lesz a mozgó központ, folytatta M. Nem lesz olyan üzenet, amelyik rajta nem megy át, mondta M., és furcsán csettintett egyet a nyelvével, majd így folytatta: mert Argonak mindenről tudnia kell. Mert neked mindenről tudnod kell. Csak így lehetünk eredményesek, mondta M. A vízparti városok lesznek a gócpontjaink. A herceg, aki két éve szökött meg a pétervári erőd tömlöcéből, a perverz cár karmaiból, és akit nemsokára személyesen is megismeresz, már jórészt megszer-

vezte az ötös csoportokat, mondta M. Ők veszik át és küldik tovább üzeneteinket és parancsainkat, valamint esetről esetre végre is hajtják azokat. A csoportok tagjai nem ismerik a másik város csoportjának a tagjait, ezzel kerülve annak kockázatát, hogy éles helyzetben kompromittálják egymást. Pontos végrehajtást várunk el tőlük. Valamennyire persze lehetnek önállóak, bizonyos határokon belül kezdeményezhetnek. Nem alattvalókat akarunk, az alattvalót mint olyat akarjuk megszüntetni, mondta M. és kortyolt a borból. Most kissé úgy beszélt, mintha én beszélnék a száján keresztül. Mintha én lennék a hasbeszélő, ő meg a bábum. Ebben mi a trükk, kérdeztem magamtól, magamban. De nem találtam választ. Vagy én volnék valójában a bábu, és ő a hasbeszélő mester, kérdeztem magamtól. De mindegy is, nil admirari, gondoltam újra. Az anarchia rend, folytatta M., ezt jól mondta az a faszkalap Proudhon, még ha aztán annyi hülyeséget össze is zagyvált ezzel kapcsolatban. A rend garanciája Argo lesz, te pedig minden titkok tudója leszel, grófom. Ebben a herceg is teljes mértékben egyetért velem, mondta M., majd újra férfiasat kortyolt a borból. A titkosírást, a forradalom lingua francáját neked kell kitalálnod, folytatta M., mert Argo és te tulajdonképpen egyek vagytok. Pontosabban még nem vagytok egyek, de azok lettek. Emlékszel, amikor először jártál vele a Vaskapunál, kérdezte M. Pontosán húsz éve történt, mondtam, majd én is nagyot kortyoltam a borból. Hirtelen megjelentek előttem a Kazán-szoros ormai. Láttam Traianus tábláját. Hallucinálok, gondoltam. Mi van ebben a borban, kérdeztem M.-et, mit itattál meg velem, te néember. A gödröcskék. Nyugalom, grófom, felelte M., ne félj, amíg engem látsz. Pontosán attól félek, ha téged látlak, gondoltam, de nem mondtam ki hangosan. M. kiitta kupáját, én is a magamét, majd ez a néember újra töltötte mindkettőt pontosan kétharmadig. Töltök most én is. Negyedik pohár, ha jól számolom. Ha jól emlékszem, ekkor már valóban azt gondoltam, mind egy, nekem már minden mindegy, csináljon velem ez a nőszemély azt, amit akar. A nap már alig-alig pislákolhatott a horizonton, mert M. meggyújtotta az asztalon álló hét gyertyát. A gyertyák elrendezése egy csillagképre emlékeztetett, de nem tudtam felidézni, hogy melyikre. A kis lángok halvány aranyszínű fénybe vonták M. vonásait, és ez valamelyest enyhítette a világító kékeszöld szemek jeges hatását. Felengedtem kissé, ahogy visszaült szembe velem az asztalhoz. Már nem is harmincévesnek tűnt, hanem egészen fiatal lánynak. A negyedik kupát, ha ugyan valóban a negyedik volt, egészen némán és a gyertyák meghitt fényében fogyasztottuk el. Nem is siettünk már vele. Egészen besötétedett közben. Elméláztam a sötétben. Visszanéztem M.-re. Most úgy nézett ki, mint egy perzsa nő. Mintha folyton változna ez a néember. Mikor kiürültek a nevetséges kupák, M. ajka szélén megjelentek a jól ismert gödröcskék, és újra megtöltötte a kupákat, mint mindig, most is pontosan kétharmadig. De mintha a butéliából nem is fogyott volna semmi. Vagy idő közben valahonnan újra töltötte ez a néember, gondoltam. De ahogyan a többi kérdésemre, úgy természetesen erre sem volt válasz. Nil admirari. Töltök inkább most én is. Ötödik pohár. Feltekintettem a plafon felé, de ott már nem plafon volt, hanem a csillagos ég. Láttam egy konstellációt, olyan konstellációt, amelyet még sosem láttam korábban. Minden másnál nagyobb volt.

Minden másnál fényesebb volt. Argo Navis, hallottam suttogni M. hangját, de őt magát nem láttam. Vagy nem néztem rá. A csillagok kezdtek elmosódni. Az ég hullámokat vetett. Visszatartottam a lélegzetem. Hideget éreztem magam körül. Megértettem, hogy a víz alatt vagyok. Elkezdtem úszni a felszín felé. Amikor felértem, újra a szobámban voltam, előttem az asztalon a rézkupák, a butélia, a gyertyák. Szemben velem M. Az újjászületés misztériumát kutattam, mondta. És mást is találtam. Lehunyta a szemhéjait, de ragyogó szemei azokon keresztül is fénylettek. Megfogta a jobb kezem és odahúzta a szemeihez. A kezemtől indulva az egész testemben egy hatalmas lökést éreztem, mintha kilőttek volna, mint pisztolyból a golyót. Elvesztettem az eszméletem. Mikor magamhoz tértem, reggel volt. Az előző estének semmi nyoma nem maradt. Sem a kupák, sem a butélia, még a gyertyák is eltűntek. Mezítláb léptem ki a házból. Érezni akartam a friss harmatot a fűvön.

MUZSNAY ÁKOS: IKONFESTŐ

NÁDASDY ÁDÁM

Mozdony

Jártuk a várost egész éjszaka,
alig beszéltünk, gondolkodni se
bírtunk nagyon, kezdődő szerelem,
de mindez hová vezet, dombra föl,
aztán váratlanul vasúti sín,
hogyan kerül ide egy mozdony, piros,
társtalanul egy enyhe mélyedésben,
lelmentünk melléje, ott összefonjuk
a kisujjunkat, eljegyzés gyanánt.

Beilleszkedési nehézségek

Volt, hogy a természet fenyegette,
volt, hogy a kiálló bútorok.
Volt, hogy a páncélját rozsdá ette,
vagy ráfordult egy kitért torok.

Egyedül volt mindig, mérhetetlen,
ha megpihent egy benzinkútnál, ott is.
Vezette a dalárdát, földre verten,
hisz magának kívánta a tenort is.

Vízbe is próbált merítkezni, hátha.
Halak közt tölteni egy kis időt.
De prüszögött és rátámadt a nátha,
és lecsökkent a vízszint, ha kijött.

A legjobb akkor volt, ha bamba volt.
Közben az automatája zihált,
mások is hallották, úgy zakatolt,
pörgött, de nem találta az irányt.

Nem mondja, hogy szeret

Fut új cipőben, sáros hajnalon,
a nyelve alatt engem tartogat.
Engem tapos és engem tapogat,
fut ujjával az árkos asztalon.

Átlát a szitámon, túl szemfüles,
fölcspenti az apró jeleket.
Témákról szól, nem mondja, hogy szeret.
Kirándulunk, a kosara üres.

És végképp elmegy, elúszik a ködben,
egy árbóc látszik, pár nedves kötél.
Bejátszódik a videója közben,

nyakkendőben, rózsásan üldögél.
Lezárom, mégis látom a tükörben.
Majd visszajön, ha minden mást fölél.

MELIORISZ BÉLA

Vimperk

azzal kezdődött
hogy amikor megláttam a benzinkutas lányt
a lélegzetem is elállt

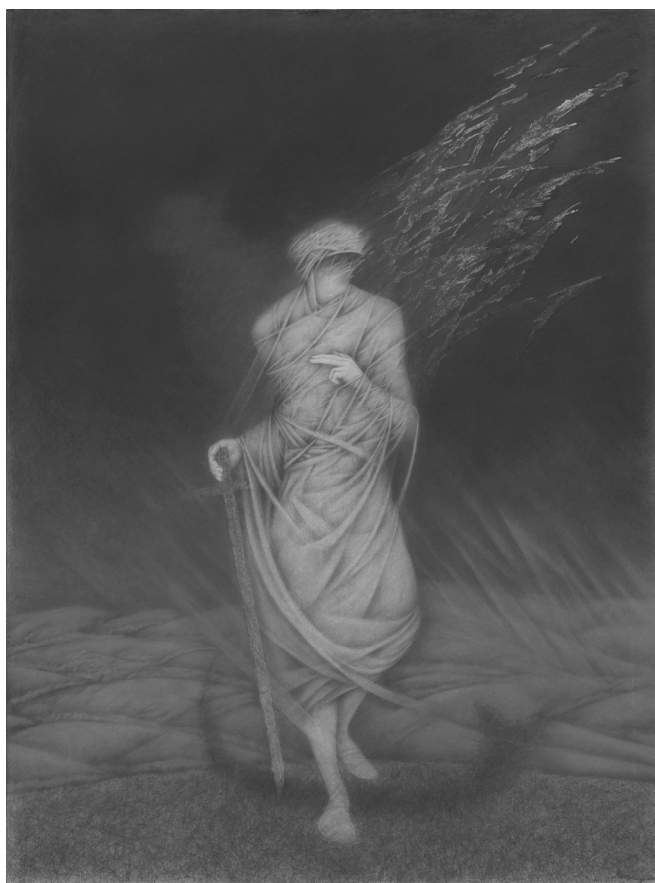
talán hülyén hangzik így
de leginkább ez közelíti meg az igazságot
annak idején nem fogalmaztunk meg
magatartási szabályt
ha valamelyikünk egyedül marad
hogyan tovább

úgy hittük szerelmünk logikája szerint
meghalni is együtt fogunk
mi lesz most vagy mi nem

Lassan mintha el

talán semmit sem hagytunk ki a számításból
még emlékeztető feljegyzést is készítettünk
mert semmi sem olyan mint eddig
megemlítjük a sirályok villanását a nyári délutánban
a fény rejtőzését a parti homokban
a kövek gyűrődéseit mint megfejtésre váró jeleket
de nem hagyjuk figyelmen kívül
az egykor margóra került dolgokat sem
ilyenek az erdő illatai
a hangtalan udvari homály
vagy a kátrányos talpfák stb.
sohasem ismertük a valószínűleg nyugtalanító emléktelenséget
úgyhogy rögzítjük azt is
álmunkban mindig kifogástalanul adogatjuk a labdát

s úgy visszük csomagjainkat hogy nem kell pihenőt tartanunk
most lassan mintha elhagytuk volna a kontinenst
bekerít bennünket valami ismeretlen évszak
de nem várunk senkitől semmit
elkezdjük újraírni a szótárainkat

MUZSNAY ÁKOS: ÍTÉLKEZŐ

FARKAS ARNOLD LEVENTE

.testben a lélek.

mert dadogva is szebb a szó, mint a némaság, nem tudom, de
Meliorisz Béla

első töredék. szentend
re tizenhat november h
uszonegy hétfő. élt egys
zer kínában egy ép lán
y. eddig a ritmus. szép
volt ő mint ősszel a sz
őlő. jézus is isten. bort
is ivott ő és kenyerebő
l tört a szegénynek. hit

második töredék. pócsmeg
yer tizenhat november hus
zonkettő kedd. hittem a fő
ldön az ég igazában. jött
a valóság. élt egyszer kíná
ban egy ép lány. száztizeneg
y srác vágyta uralni a tes
tét. lélek nélkül a harcos c
súf mint ősszel a szőlő. s
zellő táncol a mélyben. ha
rminchárom ezüstpénnz nyo
mja a lélek akasztott. bélbe

harmadik töredék. szent
endre tizenhat november
huszonhárom szerda. bé
lben az esztéták nyugoda
lma. a templomi csöndet
fölveri mégis a kétely. g
ondolat intsen a dalban
. félt egyszer kínában e
gy ép lány félt a tavasz

negyedik töredék. pócsme
gyer tizenhat november
huszonnégy csütörtök. fél
t egyszer kínában egy ép
lány félt a tavasztól. ü
lj ide ablak alá le a háta
d. dönts te a falnak. v
árj te reám száz éjszaka á
ltal várj te reám míg meg

ötödik töredék. szente
ndre tizenhat novembe
r huszonöt péntek. vár
j te reám száz éjszaka
által várj te reám míg
megkapod égi jutalmad
a földön. testem a sze
nt test. majd befogad m
int kóbor lelket az a
nyja a méhben. testem

hatodik töredék. szent
endre tizenhat novemb
er harminc szerda. tes
tem a hú váróterem
ott ahol annyi vonat
jár. élt egyszer kínáb
an egy ép lány. félt a
tavasztól. őszig is érvé
nyes jegyed őrzi a hel
ytelen álmot. második

hetedik töredék. pócsme
gyer tizenhat december h
árom szombat. második
osztály. így utazom már
. nincs soha első. éjszak
a eljő. gyúlnak a fények
. testben a lélek. hord
ja az érzet. szent any
agát meg. minden ilyesm
it. moccan a hegyhit. k
risztus is isten. mondja

nyolcadik töredék. pócs
megyer tizenhat december
négy vasárnap. mondja h
ogy ámen. harmadik éjsza
ka pont ugyanígy tesz. ce
tli kenyéren. testté vált
ige mécsese lobban. nem
támad fel a lélek a test
sem. kezdeti végzet. hajt
ja a hajnali álom egészé
t. tört epe csöppen. má
rvány kocka a csönd it
t. harminc érme ezüstje

kilencedik töredék. pócsme
gyer tizenhat december öt
hétfő. harminc érme ezüs
tje a templom kockakövén
vér. krisztus is ember. ho
sszú csöndben a látszat is
ázhat. mossa le róla alá
zat a lázat. lázad a haj
nal. fénybe borítja a fel
támadt kert szűk pavilon
ját. feslett ösvény árnya

tizedik töredék. szent
endre tizenhat decem
ber hat kedd. feslett
ösvény árnya közelge
t. bűnben az isten. fé
nybe borítja a feltám
adt test. szűk pavilo
nját. angyalkák angya
lkáznak tán. hóban a
vércsepp. fröccsen a lé
lek nyála a szélben.
hallgat a csönd mos
t. szótlán igazság né
ma igája a templomo
t áldja. krisztus is á
llat. disznóvágás. lóg

HAKLIK NORBERT

Mona Lisa elrablása

(RÉSZLET EGY KÉSZÜLŐ REGÉNYBŐL)

Tibor koccintásra emelte az italát. Összecsendült a két pohár. A zaj hallatán Mona Lisa, a sisakos kaméleon rándult egyet Szapáry Tibi bárszéke alatt, azonban cimborámnak egyetlen pisszentéssel sikerült megnyugtatnia a jószágot. Mire felhajtottam a maradék whiskys kólát, arra lettem figyelmes, hogy amíg mi Amálka néni történetét tárgyalgattuk, addig igencsak megelevenedett körülöttünk a *Metro Music Club* mélyén a brünni péntek este.

A tízegynéhány méternyi hosszú bárpult mögött már vagy tucatnyi kocsmáros szorgoskodott, bravúros sebességgel csapolva a korsó söröket, valamint egyszerre elegánsan és szaporán mixelve a koktélokat, lépést tartandó a lassan, de biztosan hízó sorokkal. A bejárat felől már nem csak egyesével érkeztek a vendégek. A felszínre vezető lépcsősor alja ekkor már inkább csoportokkal táplálta tovább a *Metro Music Club* közönségét, s e csoportok tagjai szemlátomást többnyire már maguk mögött tudták a tartalmas éjszakát előkészítő alapozást. A korábbi majdnem-csendet pohárcsilingelés, rendelések, női kacajok, és egyre harsányabb beszédfosz-lányok kavalkádja váltotta fel, és a hangorgiát áthatotta a magát egyelőre még ön-nön jószántából visszafogó, de láncait veszíteni bármely pillanatban szíves-örömet készen álló tömeg energiája.

Rájöttem, honnan volt annyira ismerős ez a helyzet. Azokból az időkből, amikor vidéki művházak koncertteremmé alakított alagsorában vártuk a kilencvenes évek elején, hogy színpadra lépjen a Pál Utcai Fiúk, vagy a Vágtázó Halottkémek.

És hótziher, hogy azokban az időkből nagyon felpaprikázódtam volna, ha valaki azt mondja, húszegynéhány évvel később majd egy diszkóban fogom újraélni ezt az érzést.

Éppen nekifogtam volna, hogy megosszam Tibor barátommal felismerésemet. Tibi azonban rám se hederített. A társaságot figyelte, amelynek tagjai hangosan kacarászva, a jó módot ízléses mértéktartással demonstráló szerelésüknek köszönhetően mégis némiképp méltóságteljesen tartottak a bejáratról a bár irányába.

A kis csapat beállt a bárpult felé araszoló egyik sor végére. A társaság egyik tagja, egy sötétkék, egysoros, brites szabású öltönyt viselő fiatalember átkarolta a mellette várakozó lány vállát. A félhomály és a távolság dacára is feltűnő volt, hogy a lányt olyan lábakkal áldotta meg a sors, amelyek csontosnak volnának nevezhetők, ha nem helyezte volna el rajtuk tökéletes esztétikai érzékével az anyatermészet azt

a néhány izomköteget és lágy ívű húsdomborulatot, így azonban csak egyetlen szóval lehetett illetni őket: gyönyörű. Az öltönyös srác belesúgott valamit a lány fülébe, majd az egyik asztal felé kezdett mutogatni, amely csodák csodájára még mindig szabadon várta a vendégeket, tőlünk kissé távolabb, a táncter fal felőli sarkánál. A világszép lábak tulajdonosa erre lelkesen bólogatni kezdett, összegyűjtötte a társaság másik két nőnemű tagjától a retikulókat, aztán elindult, hogy foglalja az asztalt, amíg a többiek gondoskodnak az italokról.

Épp mellettünk haladt el a lány, akiről, alighogy közelebb ért, kiderült, hogy inkább fiatal nőt kell tisztelnünk benne – olyat, akinek a mozdulataiban és a lépteiben még mindig ott bujkál valami a kamaszos szertelenségből, de tekintete és arcvonásai már azt adják a világ tudtára félreérthetetlenül, hogy ő nem kamaszlány többé, hanem nő, aki tudja, hogy mit akar, és készen is áll arra, hogy megszerezze. Ráadásul e tekintet forrása egy valószínűtlenül világoskék szempár volt, amely igen markáns kontrasztot alkotott a hullámos, sötétbarna hajzuhataggal.

Tibor barátom magán kívül volt. Majd leesett a bárszékről, ahogy az asztal fölé hajolva áradozott.

– Milán, láttad ezt? Barna haj és kék szem! Otthon a barna-barna kombóval lehet Dunát rekeszteni, itt meg a szőke-kékkel Svratkát és Svitavát. Ezekben a párosításokban pedig itt is, ott is volt részem annyi, hogy az több férfiéltre elég volna – adta a macsót Tibor barátom. – De sötét haj és világoskék szemek? Párját ritkítja!

Elfogott a kísértés, hogy megtörjem képzavarokra rendszerint oly érzékeny cimborám lendületét valami kíméletlen megjegyzéssel a párját ritkító szem apropóján, azonban Tibort ekkor már nem lehetett megállítani.

– Tudod te, Milánom, hogyan néz rád egy ilyen szempár, amikor a gazdasszonyát éppen a csúcsra juttatnod? Én még ma éjjel megtudom majd.

– Sok sikert hozzá, Tibi. Azt hiszem, szükséged lesz rá. Ugyanis szemlátomást van egy riválisod, és mintha némi főrral indulna – mutattam az öltönyös fiatalember felé, aki éppen egy pasztellszínekben pompázó koktélt nyújtott át gyümölcskarikákkal díszített pohárban a sötétbarna szépségnek, miután társaságuk immáron italokkal felszerelve csatlakozott az Adriakék szemű előőrshöz, aki hangos kacajjal, és egy kacér pillantással fogadta a kommentárt, amit a férfiú súgott a fülébe azt követően, hogy átadta neki az italt. A lány a szívószálon át beleszippanthott a színekben gazdag nedűbe, aztán komoly ábrázatot vágott, és mélyen a srác szemébe nézett. Egy komótos mozdulattal kihúzta a koktélos pohárból a szívószálat, és egy lassú nyelvmozdulattal lenyalta róla a rátapadt színes cseppeket, anélkül, hogy közben egyetlen pillantással is megtörte volna a szemkontaktust az öltönyös fickóval.

Hangosan felröhögtem.

– Tiborom, éhes disznó makkal álmodik. Vagy inkább úgy volna pontosabb, hogy éhes makk...

– ...te csak azt hiszed – vágott közbe, mielőtt még komolyabban elkezdhettem volna bosszantani. – Csak húzza a srácot a csaj. Azt akarja, hogy kívánja, de esze ágában sincs rögtön engedni neki. Nézz rájuk. Ez csak a beetetés, a násztánc még odébb van. Hidd el nekem, volt időm, hogy kiismerjem az itteni csajokat meg a praktikáikat. Nem azt mondom, hogy ezek itt ketten nem lesznek szeretők, de tuti, hogy nem ma fogják elhálni a frigyet. Ha most akarná a csaj, akkor nem ide jöttek volna, és nem így viselkedne vele. Valami miatt fontos neki, hogy teljesen magába bolondítsa a fickót.

– Örülök, hogy ilyen nagy szexuálpszichológus lett belőled itt, Brünmben. Annak pedig még jobban örülnék, ha elmagyaráznád, de logikusan és meggyőzően, honnan ered a sziklaszilárd meggyőződésed azt illetően, hogy neked viszont már ma éjjel sikerül becserkészned a csajt.

– Kacérkodik. Játssza a kíméletlen csábítót A gátlástalan szukát. Nem létezik, hogy ne pörgesse be magát közben. Hidd el nekem, úgy fel van izgulva a csaj, hogy majd' felrobban. Csak visszafogja magát.

– Rendben van, elfogadom, meggyőztél. Na de még ha igaz is, hogy tombolnak benne a kitörni készülő szexuális energiák, ugyan mi sugallja, hogy éppen veled fogja majd szabadjára eresztetni őket, akit még nem is ismer?

– A tapasztalat, Milánom, a tapasztalat. Szaladj el még egy kör whisky-kóláért, aztán figyelj.

Amikor beálltam a sor végére, a DJ úgy ítélhette, megérett az idő arra, hogy adagolni kezdje a talp alá valót. Először a *Blue Monday* elektronikus dobpulzálása kezdte remegtetni a falakat, amire eleinte akár azt is hihettem volna, valami kortárs technobanda hasznosította újra a New Order nyolcvanas évekbeli klasszikusának intróját. Ám amikor fokozatosan hangosodva beúszott a dob gép előterébe a félreismerhetetlen szintiszólam, rájöttem, hogy nem is jártam annyira messze a valóságtól, amikor hajdan volt gimnazista koromat idézte fel bennem a hely hangulata. Aztán valami jelenkori szám következett, azonban hogy ki fia-borja volt az előadó, arra nekem, aki valamikor Joe Strummer halála környékén szűntem meg követni a kortárs trendeket, esélyem sem volt ráismernem. Pedig nem volt rossz muzsika, de nem ám! Azonban mintha csak az én zenei ízlésemet klónozta volna a lemezlovas, a következő nótával ismét visszatért az ezredvég Manchesterébe. A *Step On*-t kezdte játszani a Happy Mondays-tól. Annyira beleköltözött a lábamba a bugi, hogy majd' magamra lögyböltem a whiskey-kólákat, mire – nagyjából Shaun Ryder hatodik „*You're twisting my melon, man!*”-je körül – sikerült visszaküzdennem magam az egyre sűrűsbödő tömegben keresztül Tibihez.

– Tibi, azt hittem, valami tuc-tuc technobarlangba hoztál engem, aztán még kiderül, hogy még ma is játszanak ilyen helyeken jó zenéket.

– Aha – szegezte tekintetét Tibi feszülten a táncparkett felé.

– Nem tudom, te annak idején hogy voltál vele, de most egészen fura visszagondolni arra, mennyire berzenkedtünk akkoriban, kérlelhetetlen darkosként a New

Order ellen, mert hogy „elposodtak”, ahelyett, hogy megmaradtak volna Ian Curtis nélküli Joy Divisionnek. Pedig csak másképp volt baromi jó zene mindkettő!

– Hát ja – felelte Tibor, miközben még mindig a táncteret bámulta katatón közeli állapotban.

– Még egyetemistaként vettem észre, hogy elkezdődött a hanyatlás. Emlékszem, végzős voltam, amikor a gólyabálon odavittem a DJ-nek egy Sisters of Mercy kazetát, a *Temple of Love*-hoz tekerve, aztán visszaadta, hogy ha arra vágyom, akkor hallgassam otthon.

– Bizony – nyugtázta mondandómat Szapáry Tibi, aztán hirtelen felcsillant a tekintete, és mocorogni kezdett.

– Milán, ez a DJ itt azt is szokta játszani. A *Temple of Love*-ot, az Ofra Hazá-s változtatot. Egyszer még a *Doctor Jeep*-et is lenyomta. Aztán meg... – és itt Tiborom lekászálódott a bárszékről, felnyalábolta alóla a sisakos kaméleont, Mona Lisát, és fette az asztal tetejére. A jó fél méteres gyíkocská izgatottan kezdte forgatni szemgolyóit, szokása szerint más és más irányba, és zöld színárnyalata is egyre élénkebbre váltott, miközben bőrére a legkülönbébb színeket és mintákat rajzolta a diszkólámpák és a stroboszkópok fénye.

Rögvest megértettem, mi billentette ki cimborámat addigi látszólagos passzivitásából, amint az egyik stroboszkóp-villanás közepette megpillantottam a kék szemű, sötétbarna hajú lábszépség-világbajnokot, alig pár lépésnyire az asztalunktól, amint vélhetően a mellékhelyiségek felé tartott.

Tiborom közben tovább folytatta.

–...hallottam én itt már Clasht is, barátom. De nem ám csak a *Should I Stay or Should I Go*-t...

És itt Tiborom jól felemelte a hangját, mintha még a hangfalakat is túl akarta volna harsogni.

– ...HANEM MÉG A ROCK THE CASBAH-T IS JÁTSZOTTÁK!

Rögvest rádöbentem, mi volt Szapáry Tibi szándéka mindezzel a színjátékkal, amint cimborám ordítása hallatán a hosszú lábú szépség, aki ekkor éppen a mi asztalunk mellett haladt el, önkéntelenül is felénk fordította a fejét. Amint azzal az igézően világoskék szemével megpillantotta Mona Lisát, a szája elé kapta a kezét, és felsikoltott:

– *Ježíš Maria!*

Ekkor Tibor barátom felpattant, és jobbjával Mona Lisa pórázát markolva elkezdett valamit csehül magyarázni a szépséges nőszemélynek, aki elnevette magát, aztán kissé színpadias pihegéssel jelezve, hogy riadalma azért még nem múlt el teljesen, mosolyogva válaszolt neki. Én persze még ha hallottam volna is, miről diskurálnak, egyetlen egy árva szót sem értettem volna meg belőle.

Tiborom ekkor baljával megcirógatta a cseh szépség karját, aztán belesúgott valamit a fülébe. Egy pillanatig mindketten mozdulatlanul, némán álltak, Tibor pedig félmosollyal az arcán bámult a tengerkék szempárba, mint aki kíváncsian várja, mi-

lyen feleletet kap majd a kérdésére. Aztán a lány fordult egyet, és szexuális zaklatásnak is beillő csípőringással elvonult a bejárat és a mellékhelyiségek felé.

Tibor a kezembe nyomta Mona Lisa pórázát.

– Tedd le Monát az asztal alá! A pórázát el ne engedd! És vigyázz, nehogy rálépjen valaki!

És elinalt a leányzó világszép lábainak nyomában.

Stroboszkópok és diszkófények ide vagy oda, Mona Lisa már közel járt ahhoz, hogy elszundítson, amikor Szapáry Tibor barátom jó húsz perccel később visszatért.

– Te Tibi, csak nem...?

– De bizony, barátom. Jól megpakoltam a férfi vécében. És ne tudd meg, hogy nézett azokkal a világoskék szemével közben.

– Na de most hol van?

– Átment a nőibe, hogy megigazítsa a sminkét. A végén, hmmm, kissé sikerült szétzilálnom neki, hogy úgy mondjam. Meg aztán nem is akarja, hogy az öltönyös csóka velem együtt lássa visszajönni. Tervei vannak vele. Tudod, megmondtam.

– Tiborom, te aztán nem vagy semmi – mondtam, és nem is nagyon kellett színészkednem, hogy kiérvődjek a hangomból az őszinte elismerés.

– Na de most menjünk – folytatta, és közben a karjaiba vette Mona Lisát. – Szerintem kerüljünk egyet a bárpult felé, csak hogy biztosan ne legyen gebasz.

Úgy is tettünk. Láttam, hogy közben a szép lábak világobajnoka éppen a mi asztalunk mellett halad el, útban a társaságának állomáshelye felé a tánctér sarkában.

– Fogjuk közre Mona Lisát, nehogy nekilökődjek valamelyik részeg állat – szólt rám Szapáry Tibi. Aztán a fal mellé húzódva, az éppen érkező vendégek elől testével takarva jószágot, elindult felfelé a lépcsősoron, miközben én bal felől igyekeztem élő pajzsot képezni közte és a lefelé igyekvők között.

Amikor kiléptünk a brünni éjszakába, valósággal elvakított a Poštovská utca lámpáinak fénye.

– Te Tibi, mit mondtál a csajnak? – kérdeztem Szapáry barátomat, miközben a brünni főtéren, a náměstí Svobodyn vágunk át, a zöldségpiac felé. A tér délnyugati végében pestisoszlop állt, tetején Máriával és a kisdéd Jézussal, a nagy brünni pestisjárvány áldozatainak állítva emléket. A kőből faragott Szűzanya egy több embernyi magas, ébenfekete dildóra vetette tekintetét, amely a tér túlsó szegletében meredezett az ég felé. Mint egy nappal korábban, a *Na Stojákából* visszafelé jövet Tibortól megtudtam, a látszattal ellentétben a szobor nem műfalloszt, hanem órát ábrázolt, amit mi sem tanúsíthatna egyértelműbben, mint hogy a figyelmes szemlélő fel is fedezhette a szerv felső kvadránsán a digitális számlapot. Legalábbis ha valóban nagyon figyelmesen szemlélte.

– Én csak annyit – felelte Tibor –, hogy ha tetszik neki a gyíkom, akkor a mada-ramat is szívesen megmutatom neki.

Már megint kiülhetett az arcomra az értetlenség, mert Tibor hozzátette:

- Madár. Csehül *pták*.
- A lényegre, Tibor.
- Tudod, náluk a madár ugyanaz, mint nálunk a gyík.
- Aha, most már világos. Nagy barom vagy te, Tibor – feleltem elismerően.

Tibor erre méltatlankodást színelve, ám azért szemlátomást ügyelve arra, ne-hogy kieressze jobbjaól Mona Lisa, a kaméleon pórázát, széttárta a karját, és így szólt:

- Ha egyszer működik...

Ennyiben maradtunk. Amúgy sem volt alkalmas a helyzet tartalmasabb társalgásra, egyrészt a tömeg miatt, amelyen át kellett verekednünk magunkat, másrészt pedig azért, mert e tömeg tagjai közül számosan már oly mértékben apasztották a cseh- és morva mezőgazdaság folyékony halmazállapotú termékeit az est során, hogy elégedettségüket hangos óbégatással és sikolyokkal vegyített viháncolással juttatták kifejezésre.

Csak akkor enyhült a hangzavar, amikor a Šilingrovo náměstít is magunk mögött hagytuk, és ráfordultunk a Pellicovára. A szellő élesztőre, valamint frissen sült kenyérré emlékeztető illatokat hozott magával a völgyből, a Starobno sörgyár irányából. Fent, a hegytetőn szemkápráztató ragyogással verték vissza a reflektorok fényét a Špilberk hófehér falai. A városközpont nyüzsgésével összehasonlítva mármár idilliként is hathatott volna a Pellicova utca csendje, azonban ez a csend valójában csak viszonylagos volt. Nem csupán azért, mert a gyér, éjjeli forgalomban az autók zajának hiánya csak tovább hangsúlyozta a főpályaudvar felől a tehervonatok kerékcsettogását, de amiatt is, hogy az óváros a késői óra dacára rendszeresen ráeresztett a Pellicova utcára egy-egy, a mulatozásból hazafelé tartó, vagy újabb partik színhelye felé igyekvő társaságot. Afelől pedig, hogy a Pellicova igencsak megfelelő helyszín lehet egy brünni est méltó lezárására, az *U Alberta*ban tett látogatásaink óta nem volt semmi kétségem.

Már közel jártunk a református templomhoz, amellyel szemközt lépcsősor nyílt a századelőn épült Bauhaus lakóházak között, a völgy felé. Bő kétszáz méternyire mögöttünk újabb csoport fordult rá az utcára az óváros irányából, hangosan diskurálva, és egy pillanatig felismerni véltem a tengerkék szemű barna szépségnek a hangját, aki röviddel korábban, a *Metro Music Club*-ban oly élénk érdeklődést tanúsított Szapáry Tibi barátom és gyíkjá iránt.

- Tibi, csak nem Adriaszemű kedvesed, meg a társasága jön mögöttünk éppen?
- Milánom, megártott a Buzzy Bomb meg a whisky-kóla? Kétszer nem léphetsz ugyanabba a folyóba, főleg nem egyetlen este alatt. És egyébként is, már megtettem, amit megkövetelt.

- Hát, ha azt a folyót úgy hívják, hogy *U Alberta*, akkor bizony én másodjára is szívesen belelépnék ma éjjel.

– Milán, az *U Alberta* valóban világbajnok kocsmá, de nyitottnak kell lenned új élményekre is. Most máshová vislek el. Tuti, hogy ez is tetszeni fog.

Aztán tett egy hirtelen félfordulatot, és hátat fordítva a templomnak, elindult lefelé a lépcsőkön.

– Na, itt is vagyunk.

Akárhogy meresztgettem a szemem, eleinte nem láttam semmit sem, ami egy kocsmá közelségére vallott volna. Végül megpillantottam magasan a jobb felőli ház falán az egyik erkély korlátjához erősített cégért. Chevrolet-jelvényhez hasonlatos, szögletes, sötétzöld színű logó közepén tartotta két oroszlán a Klášter feliratot, alul pedig ez volt olvasható: *Na Blbým Místě*.

– Nyomás, befelé – ragadott karon Szapáry Tibi, aztán betuszkolt a lépcsősor oldalában szinte észrevétlenül megbúvó ajtón. Az ajtó pedig valóban egy kocsmába vezetett, és majdhogynem telház volt odabent. A tölgyfa asztalok egyikénél néhány jólelkű vendég kész volt helyet szorítani nekünk. Ekkor vettem észre az asztalsor túlsó végén a kőfalba illesztett terráriumot, amelynek lámpái alatt mintha csak Mona Lisa nagyobbik testvérkéje sütkérezett volna.

Tibor követte a tekintetemet.

– Igen, barátom. Itt fogant meg bennem az ötlet, hogy beszerezzem magamnak Mona Lisát. Amikor Petra, az a szépséges, semmirevaló, lelketlen ribanc kiadta az utam, beültem ide némi búfelejtésre néhány volt kollégámmal. Eldumáltam a tulajjal, és kiderült, hogy a tenyésztőnek, akitől ők vették a kaméleonjukat annak idején, éppen volt néhány eladó példánya. Így lett az enyém Mona Lisa.

Aztán csehre váltott, lévén, hogy megérkezett a pincér, felvenni a rendelést.

– Azt értettem, hogy rendeltél két korsó Kláštert. De mi egyebet kértél mellé?

– Fokhagymás pácban érlelt sült tarját. Ízleni fog.

– Jól hangzik. A Klášter az kolostor, gondolom.

– Pontosan.

– Kolostorban főzik?

– A Cseh paradicsomban, Hradišřtě nad Jizerouban, a ciszterciék kezdték. Husz János is dolgozott egy darabig abban a kolostorban. Nem csoda, hogy olyan merész tanokat hirdetett, ha ilyen nedűből merített ihletet hozzá. Ettől függetlenül éppen a husziták rombolták porig a klastromot pár évvel azután, hogy megégették az öreg Jánost a pápisták. A kolostornak végképp annyi lett, de a sört tovább főzték. Ám mielőtt még az iménti okoskodásod mintájára téves következtetéseket vonnál le, előrebocsátom arra az esetre, amikor majd a Poličkát is megkóstoljuk, hogy azt nem a rendőrök főzik az őrsön.

– Te tényleg nagy barom vagy, Tibor barátom – jegyeztem meg vigyorogva, már a második alkalommal aznap este. – És mit jelent a hely neve, ez a *Na Bulbí*... ööö... *Na Belbe*...

– *Na Blbým Místě*. Az annyit tesz, hogy *Kocsmá a hülye helyen*. Gondolom, nem kell magyaráznom, honnan a név.

Lehet, hogy a kocsmá helye hülye volt, de az biztos, hogy a fokhagymás tarjája zseniális. Ovális fa tálon hozta ki a pincér a szépen átsült, méretes hússzeletet, rajta az enyhén paprikás szósszal, amelyben valósággal világítottak az ínycsiklandó fokhagyma-darabkák. A morváknál, mint Tibor barátomtól megtudtam, kecskeszarv névre hallgató macskapöcse-paprikából is bőséggel jutott a hús mellé. A kovászos uborka és a reszelt édeskáposzta sem hiányzott a kompozícióból, két kis tégelyben pedig torma, valamint mustár gondoskodott arról, hogy a fűszerezést tovább bonyolítani kívánó vendégnek is legyen alkalma kiélni kreativitását.

- És most harapj egyet a piros paprikába - lelkengett Szapáry Tibi teli szájjal.

- Ez tényleg erős! Pedig errefelé, ha valamire azt látod ráírva, hogy csípős, akkor inkább csak arra számíts, hogy talán érezni fogod benne a csípősség elmulasztott lehetőségét. Itt meg - és itt cimborám már szinte kiabált a lelkesedéstől - tényleg komolyan tolják! Ha csípős, akkor csípjén!

Emberes adag volt, meg kell hagyni, mégis hamarosan mindkettőnk előtt pucéran fénylett a fatányér. Tibor hátradőlt, és szemlátomást nagyon jól érezte magát.

- Ez jól esett, Milánom! Most pedig fojtsuk sörbe a disznót! De vegyünk mellé kísértőt is. Ünnepelni fogunk.

- Mit, Tiborom? A hódításodat a *Metro* vécéjében?

- Ugyan, Milánom. Az nálam rutin. Hanem amíg te délután húztad a lóbórt, addig engem visszahívott a cégtől a háeres csaj. Ahogy előre megmondtam, átjutottam a következő körbe. Úgyhogy jövő kedden közvetlen a menedzsmenttel interjúzok majd.

- Hát ez nagyon jó hír, barátom. Te aztán tényleg nagypályás vagy - fogtam hízelgőre, csak hogy időben elejét vegyem öntömjénezésének. - Úgyhogy a következő kört, a kísértővel együtt, én állom majd.

Időközben azonban akkorára hízott a tömeg, hogy a pultig alig lehetett ellátni.

- Kérdés, mikor lesz ideje ismét idejönni a pincérnek, hogy felvegye a rendelést. Ahogy elnézem a helyzetet, legközelebb már csak holnap, nyitás után - tettem hozzá.

- A felszolgálat ilyenkor már felejtse el. Nem véletlenül kellett minden addigig kifizetnem, amikor kihozta a kaját. Éjjel tizenegy után nincs az a pincérgárda, aki itt lépést tudna tartani a vendégsereggel. Szépen odamész a pulthoz, kivárod, vagy magad mögé tolakodod a sorodat, aztán hozod a piát. Abszint?

Halkan és tétován megszólalt bennem a kétség azt illetően, jó ötlet-e az abszintozás, de - bizonyára a korábban elfogyasztott söröknek és whiskys kóláknak is köszönhetően - hamar elhallgatott.

Talán szintén a korábban legurított italoknak is szerepe lehetett abban, hogy pár percnyi sorban állás után, látván, mennyien furakodnak elélem, én is elkezdtem félretenni a jó modort. Törekvésemet, pontosabban tolakvásomat siker koronázta, ugyanis hamarosan mindkét hüvelykemen ott függött a rézszerű Klásterrel megtöltött korsó, két markomban pedig egy-egy zöld abszinttal teli stampedlis poharat

szorongattam ügyelve, nehogy egy milliliternyi is kilögybőljek belőle, mielőtt visz-szaérnék az asztalhoz, ahol Szapáry Tibi barátom és Mona Lisa várt rám.

A kilögybőlés esélyeit minimalizálandó testcselhez folyamodtam, és a korsókat-poharakat felsőtestemhez közel tartva, farolva kezdtem távolodni a pulttól.

Azonban hamarosan ellenállásba ütköztem. Ami az ellenállást illeti, kétségkívül tökéletesen beszélt magyarul, ugyanis fojtott hangon, mint aki önmagával társalog, ekképpen szólt:

– Nem tola克斯zol, öcsém, mert felrúglak, mint hetvenötben Nyilasit.

Lévén, hogy ott volt a kezemben a két korsó Klášter és a két abszint, túlzás volna azt állítanom, hogy harcra kész lendülettel fordultam sarkon. Ha volt is bennem harcra készség, menten elpárolgott, amikor láttam, hogy az ősz hajú férfiú legalább másfél fejjel magasabb nálam. Úgy nézett le rám odafentről, hogy inkább jobbnak láttam barátságos-érdeklődőre venni a figurát.

– Maga tényleg felrúgta Nyilasi Tibort? Mármint a focistát?

Lebiggyesztette a száját, és tekintete a terrárium irányába révedt a vendégsereg feje felett, mint aki egy hajdanán fájdalmas, ám azóta keserédessé szelídült esemény emlékeit idézi fel.

– Igen, hetvenöt októberében, az Üllői úton. Mit tehettem volna, ha egyszer hét-egyre vezettek?

Kapás van, ez lehet a sztori, amit brünni látogatásomtól remélten, gondoltam magamban, és ha nem lett volna szükség a jobbomra a söröskorsó és a stampedli megtartásához, akkor biztosan hátra veregetem az öreg Góliátot.

– Ott ülök, annál a padnál egy jó cimborámmal, ő is magyar – próbáltam egyetlen kézmozdulat nélkül, fejbólintással jelezni az irányt asztalunk felé, amelynek sarkánál Tibor kuporgott a padon, lábai között Mona Lisával, arra várva, hogy visszatérjek a nemes cseh nedűkkel.

A derék morvák voltak olyan kedvesek, hogy újdonsült cimboránknak is helyet szorítottak a fapadon, pedig az öregúr élemedett korának dacára is elfoglalt legalább annyi helyet, mint másfél standard kiszerezésű egyén. Engedtem, hogy először ő üljön le, aztán mellé préseltem magam. Közben, már csak megszokásból is, lepillantottam az asztal alá, hogy lássam, mit csinál Mona Lisa. Meg kell valljam, gőzöm sincs róla, hogy mit csinált, ugyanis amit odalent megpillantottam, ráadásul két példányban, az még a sisakos kaméleonnál is jóval egzotikusabb volt.

Az öregfiú legalább negyvennyolcas, ha nem ötvenes méretű csukát hordott.

Gyorsan felegyenesedtem, hogy megbizonyosodjak afelől: a stampedlis poharak még tele vannak, tehát egyelőre kizárt, hogy az abszint láttassa velem azt, amit látni vélek.

Szapáry Tibi barátom azonban szintén olyan képet vágott, mintha a Loch Ness-i szörny, de legalábbis a medjugorjei szűz jelent meg volna előtte.

– Lajosarany... – suttofta maga elé, aztán felpattant, haptákba vágta magát, Mona Lisa pórázát átvette a baljába, és kezét nyújtott újdonsült asztaltársunkak.

- Arany L'ubomír - mutatkozott be a férfiú, miközben először Tibivel, aztán velem is parolázott. Valósággal eltűnt a markom az övében.

- Kedves Lajos, engedje meg, kérem, hogy átpasszoljam önnek az abszintomat. A tisztelem jeléül. Én majd koccintok sörrel, elvégre errefelé azt is szabad - nyújtotta a stampedlis poharat természetes asztaltársunk felé Tibor. A férfiú összecsendítette a pohárkát az enyémmel, aztán óvatosan, nehogy tartalmából egy cseppnyi is kilöttyenjen, Szapáry Tibor korsójához is odaérintette. Aztán mindketten lehajtottuk a méregzöld italt, miközben embereset húzva belőle vendéglátóm is feléig ürítette a Klásteres kriglit.

- Na, elmegyek még egy kör abszintért - indult Tibor a söntés felé.

- És ez itt odalent kicsoda? Egy kutyus? - kérdezte a férfiú, miközben megpróbálta úgy csavargatni irdatlan felsőtestét, hogy lepillantasson az asztal alá.

Amint sikerrel járt, tüstént visszahőkölt, és sietősen kiegyenesedett a padon. Észrevettem, hogy Tibor barátom feje fölött a kocsma kőfalába illesztett terrárium felé pislantott, mintha éppen azt ellenőrizte volna, a megszokott helyén van-e Mona Lisa megtermettebb fajtása.

- Ez itt Mona Lisa, Tibor barátom sisakos kaméleonja, kedves... de hogyan is szólítsam? Lajosnak, vagy... ne haragudjon, de nem emlékszem, mi volt az a cseh név, amelyen bemutatkozott.

- Nem cseh, hanem szlovák. Pozsonyi vagyok. De magyar. Mindegy. A személyemben meg a születési anyakönyvi kivonatomban az áll, hogy L'ubomír. Az öregem annyira berúgott a születésem örömére, hogy amikor megkérdezte az orvos, mi legyen a nevem, megkavarodott, és azt felelte: L'ubomír. Állítólag a dokit is L'ubomírnak hívták, tehát lehet, hogy csak pertura váltott vele az öreg, ő meg azt hitte, hogy a nekem szánt nevet hallja. Tudod, akkoriban az efféle döntéseket nem bízták az asszonyra. Ami, úgy tűnik, hiba volt. Így lettem L'ubomírrá, papíron, bár egyetlen olyan alkalomra sem emlékszem, hogy apám így szólított volna.

- Hanem inkább Lajosnak hívta.

- Igen, és nem csak ő. Bár soha sem bántam, ha L'ubomíréznek, mindig, mindenütt Lajos voltam. Még akkor is, amikor leigazolt a Zbrojovka, a brünni Fegyvergyár fociapata.

- Nem is tudtam, hogy van Brünnben fegyvergyár.

- Bizony van - vágott közbe Szapáry Tibi, aki éppen ekkor ért vissza az asztalunkhoz, három, abszinttal teli féldecis poharat egyensúlyozva ujjai között.

- Tudod, melyik a Mauser gépkarabély? A második világháborús filmekben mindig olyanul lövöldöztek a nációk. Na, azt is itt készítették - vette vissza a beszélgetés fonalát Lajos-L'ubomír.

- Tiborom, még a Messerschmidtek hajtóművét is itt gyártották, Brünnből pár kilométerre, a sloupi barlangban, amit átalakítottak titkos repülőgépmotor-összeszerelő üzemmé. Ha nem leszel túlságosan másnapos, holnap megnézhetjük. Jut eszembe: egészségetekre.

Mindhárman fenéig ürítettük az abszintos poharat.

– Na, de visszatérve a nevem történetére, elmondom, hogy maradtam brünni focistaként is Lajos. Egyszerű az oka: a csapatban volt egy másik L’ubomír is, úgyhogy az edző, csak hogy megkönnyítse a dolgunkat és a sajátját is, elkezdett Lajosnak szólítani. Úgyhogy hetvennyolcban, amikor országos bajnokok lettünk, az egész lelátó, meg a tévékommentátor is azt ordította a góloknál, hogy *Lájošaran’! Lájošaran’!* Na de most legyetek ti az én vendégeim egy pohár abszintra – és ezúttal ő állt fel, hogy elcaplasson jétitalpán a bárpult felé.

– Tibor, barátom, le a kalappal előtted. Csak úgy, taláalomra, befordulsz velem a kocsmába, és rögvest megismerkedem egy csehszlovák magyar világsztárral.

– Régen volt már az, barátom. Lajosarany felett eljárt az idő. Nem akkora helyi hős már ő, mint ahogyan előadja. De amikor magyarokkal találkozik, mindig szereti nekik sztárolni magát. Nem most hallgatom először kocsmasztalnál a sztoriját, de nem bánom. Neked érdekes, ő meg miért ne élhetné újra egy kicsit a régi dicsőséget. A sztorizását persze abszintokkal kell honorálnia a hallgatóságnak, de szerintem nem bánjuk, ugye?

– Én biztosan nem – feleltem, és valóban kezdtem úgy érezni: nem volna szükségem hosszas győzködésre ahhoz, hogy akár az egész kocsmát meghívjam egy körre, pusztá jófejségből.

– Annyit azért tudj, hogy Nyilasit hetvenöt októberében, amikor szarrá verte a Zbrojovkát a Fradi, biztosan nem rúghatta fel. Legalábbis nem a pályán, max az öltözőben. Lajosarany ugyanis a kispadról nézte végig az egész meccset. Mondom én, nem volt akkora sztár ő, mint amekkorának kiadja magát. De csend, már jön is visszafelé.

– Egészségetekre, fiúk – eresztette szívlapátnyi tenyeréből a felespoharakat az asztalra Lajosarany, aztán ismét koccintottunk. Alighogy felhörpintette a zöld nedűt Tibor, rögvest felöltötte a tiszteletteljes érdeklődő ábrázatát, és újdonsült asztaltársunkhoz fordult.

– Sztár voltál, Lajos. Egész Csehszlovákiában. És azon túl is. Megérdemeltem. A legnagyobbak egyike. De mégis, miért hagytad abba végül a focit?

Az előző fél óra során rohamtempóban elfogyasztott abszintok ekkor érhettek célhoz, ugyanis Tibor barátom kérdésére még szóról szóra emlékszem, de arra, ami a rákövetkezőkben hangzott el, már csak nagyvonalakban. Lajosarany arról beszélt, hogy a Zbrojovka sikerének kiteljesedésével a focicsapat tagjai belekezdték egy kis, ahogyan ő mondta, „mellékbizniszbe”. Az ügylet nagyjából arról szólt, hogy egy megbízható nyomdász cimborájuk minden hazai meccsükre nyomtatott két-háromszáz többletjegyet, ezeket aztán az edző és a futballisták osztották szét egymás között egyenlő arányban, és passzolták tovább az érdeklődőknek saját csatornáikat és ismeretségi körüket használva, persze saját zsebre. Aztán végül szemet szúrhatott a hatóságoknak a focimeccs-jegy feketekereskedelem, ugyanis az edző idejét látta a kármentésnek. Ezt pedig úgy bonyolította le, hogy magához hívatta Lajosaranyt, és

elmondta, egy barátságos mérkőzés előkészületeiről kellene másnap Bécsben tárgyalnia az SK Rapid menedzsmentjével, de nem érzi jól magát, úgyhogy ha nincs akadálya, megkérné Lajost, üljön fel a hajnali első vonatra az osztrák főváros felé és helyettesítse, várni fogják majd az osztrákok a *Hauptbahnhofon*.

Így történt, hogy a gyanútlan Lajosarany reggel kiment a brünni főpályaudvarra, aztán mire Břeclavnál átlépte a Csehszlovák-Osztrák határt, és Brünnben kinyitottak a kioszkok, a *Moravská rovnost* azzal a hírrel a címlapján került a standokra, hogy *Lelepleződött a futballista jegyző, és – így az alcím – L'udovit Arany nyugatra szökött a felelősségre vonás elől*.

Arra is emlékszem, hogy Tibor hozott még egy rundót a zöldből, és amikor azt is felhörpintettük, Lajosarany elköszönt, és távozott. Mi úgy döntöttük, felhajtunk még egy korsó sört, hogy megszelídítse odabent az abszintokat. Épp, hogy csak behörpölhettünk a habjába, amikor odakintről sivítás és dörrenések hangzottak fel.

Bizonyára a sokk és a vele járó adrenalinlöket miatt lehet, de a rákövetkező néhány percről a tömérdek elfogyasztott ital dacára is viszonylag tiszta emlékeket őrzök.

– Gyere Milán, már megint tűzijátékozik valaki a Špilberken. Nézzük meg, szép szokott lenni – szólta Tibor. Míg a szemlátomást igencsak álmos Mona Lisát is magunk mögött vonszolva kitámolyogtunk a *Kocma a hülye helyen* elé, addig elmondta, hogy Csehországban teljesen legális a tűzijáték. Persze nem az éjszaka közepén, de ez senkit sem érdekel igazán, mert amíg a rendőrök felérnének a Špilberkre, addig a látványos mulatságra vágyó társaságnak úgyis sikerülne ellőnie az összes rakétát.

A többi vendéggel egyetemben mi is kiálltunk a kocma elé, és a hegytető felé fordítottuk a tekintetünket. Fent, a református templom csillagán túl csillámporhoz hasonlatos szikrafelhők, karmazsinvörös tűzzuhatag és a szivárvány minden árnyalatában pompázó lángrózsák festették színesre az eget, és visszfényükkel a mi arcunkat is. Az egyik villanás során mintha a *Metro Music Clubban* látott öltönyös fickó alakját láttam volna lefelé igyekezni a Pellicova felől a lépcsősoron, ám amikor a következő rakéta elpukkant, már senki sem volt ott. Végül pár káprázatos perc múlva elhalkult a rakéták sivítására és a patronok robaja, én pedig Tiborhoz fordultam, hogy elmondjam neki: ez az este egészen közel járt a tökéleteshez, úgyhogy ideje felhörpintenünk a maradék sört, aztán hazamennünk és nyugovóra térnünk, főképp, ha másnapra a *Madzsari* továbbbírása mellé még barlangtúrát is akarunk tervezni.

Ekkor vettem észre, hogy a barátom markában tartott póráz végén üres a hám.

– Tibor...

– Mondjad, Milánom.

– Mona Lisa... azt hiszem, elrabolták.

Tibi először reményteljes céltudatossággal szaladt be a kocsmába, benézett az asztalok alá, és azt is alaposan leellenőrizte, valamiféle félreértés folytán nem tette-e be valaki elkészült jószágát a terráriumba a másik kaméleon mellé, de hiába. Tibor aztán felrohant a lépcsősor tetejére, bekukkantott a kerítésrácsokon át a református templom kertjébe, és a Pellicovát is felderítette bő száz méternyi távon mindkét irányban, míg én lent, a Pekařská utcán végeztem terepszemlét. Hasztalan. Mona Lisának nyoma veszett.

Tibor először őrjöngött, egyszer a kocsmasztalt, másszor a saját fejét öklözte, hol a cseheket nevezte sunyi, gyáva, sötétben bujkáló gazembereknek, hol pedig önmagát semmirevaló, hitvány, megbízhatatlan alaknak, akire egy csorba bögrét is vétek volna rábízni, aztán meg csak bámult maga elé üveges tekintettel.

Mentális egészségünk megóvása végett gyorsan rendeltem még egy kör abszintot. Az itálnak sikerült visszahoznia Tibort a kétségbeesett apátiából, nekem azonban végképp betett az újabb pohár. Arra még emlékszem, hogy megbeszéltük: Tibor a Špilberket járja be az *U Albertától* fel, a várfalig, aztán a Pellicova végén álló ortodox templomig és vissza, míg én azt ellenőrzöm, nem kószált-e el a városközpont felé Mona Lisa. Ettől kezdve viszont csak látomásszerű emlékképeket őrzök az estéből: azt, hogy részeg fiatalokat kérdezgetek angolul, nem láttak-e egy Mona Lisa nevű zöld kaméleont valamelyik kocsmában, aztán kiürülnek az utcák, és ömleni kezd az eső, egy idő után kihunynak az utcai lámpák fényei, én ott maradok a koromsötétben, egyedül, körülöttem hangorkán, a villámok fel-felvillanó fényében próbálok megtalálni a Tibor háza felé vezető utat, egy sárkány vicsorog előttem kecskeszakállal, düledt szemekkel, pórázon vezetett, háromfejű kutyáját próbálja visszafogni egy nálamnál legalább kétszerte magasabb, meztelen fickó, aki valami lenyúzott állat bőrét viseli sapkaként, aztán egy torony táncol spirálszerű, örvénylő mozgással a magasban, egy sötét alagútba érek, amelynek falai vakító fehér fénnel ragyognak fel a villámok fényében, jobbomon egy faküllős kerék lebeg fejmagasságban, mintha attól félnék, hogy rám zuhan, megragadom, aztán nem merem elengedni, attól rettegven, hogy ha lazítanék a szorításomon, akkor magam hanyatlanék valami feneketlen mélységbe, a következő villámcsapásnál azonban mégis eleresztem, hanyatt esek, fekszem, hátamat hideg, nedves kő nyomja, megint dörren egyet, krokodilszerű szörnyeteget látok lebegni magam felett, feltápáskodom, egyensúlyomat megtartani próbálva támolygok az iszamós utcaköveken, arcomon eső és verejték patkzik, végül remegő ujjakkal kiügyeskedem a zsebemből a kulcsot, amit Szapáry Tibi barátomtól kaptam, beteszem magam mögött a lakása ajtaját, térdre rogyok a küszöb előtt, aztán filmszakadás.

JUHÁSZ ZSUZSANNA

Szombat van

(MONTÁZS)

Törökülésben a tenger előtt,
ember-ős-mosoly, eukaliptusz-
madrigálok, gót gondolat,
kaviárpattogás a szájpaddlásomon.

Döglött giliszták szaga az esőben.
Hitler Wagnert hallgat, egy
pszichopata takaróján
prérikutya szoptatja kölykeit.

Az építőmester, a Névtelen,
megvakítja magát,
hogy gótabbak legyenek a gon-
dolatai.

Mamám munkásruhái
a radiátoron, vaspár dűnéi a
mosógép alján: szombat van,
valamikor gyerekkoromban.

Akkor

Sok volt az ember. Összepréselődött
tulipánok, mint a vakok ujjai
alatt a könyvpapír. A villamos
sárga vigyora egy papírsárkány
szélköpött arcában. A trafikok
kisurranó egyenszaga. Szépek
voltak, uram, a teremtménye-
id. Szépek és akaratosak.

MARCZINKA CSABA

Rétestáj

a fagyott táj lehűtött túrósrétes,
benne aszalt mazsolák az emberek
– hűvös porcukor a szállingózó hó,
fagyott túró a megfagyott jégréteg!

rétestáj a havas, fagyott domboldal,
mazsolaként pácolódsz a túróban
(félig fagyottan vergődsz majd haza)
– porcukros túrónak tűnik a hó!

NAGY LEA

Vörös

Cigaretta-t tesz a szájába,
a zsebében kotorászik.
Megtalálta.
Öngyújtó.
Vörös.
Felemeli. Összehúzza szemöldökét.
A hüvelykujja a tűzkövön.
Elkezd mozgatni.
Csak.
szikra.
Serceg, ahogy újra próbálja.
Tompá hanggal dobban
be a kiengedett gáz.
Már ég.
Rágyújt és visszarakja zsebébe,
az izzó tüzet.

Fekete kalap

Már megnyomta a jelzőgombot,
itt fog leszállni.
Nincs értelme továbbmenni,
meg amúgy is, idáig
tart a jegye.

Csak az utcalámpák
világítanak, a macskakő
repedéseire, így egészen olyanok
mint egy nagy köröm,
minden koszt összegyűjtenek.

A tömbházak ablakai
mögött, már nem
ég a fény, pár kiégőben lévő
lámpa villog a lépcsőházban.
A hideg megölte a méheket,
csend van.

Már ő is eltűnt.
Egy biztonsági felvétel
maradt meg belőle,
meg a fekete kalap
amit a padon felejtett.

Út vég

Indulunk, mondták „a világ végére”.
Megállították a vonatot,
ott, ahol a folyó aludt,
majd lemásztunk a híd
alá, a deszkákkal kirakott
keskeny gerincen.
Odalent tölgy folyosó
vezetett a partra.
Ahogy léptünk, mellettünk
széthasadtak a virágok.
Ott kanyarodtunk le,
ahol megemelkedett a folyó.
Akik odáig kísértek, hátrébb
húzódtak. Egyedül maradtam.
Szobrok emelkedtek fölém.
Nem láttam tőlük a napot.
A pirosas víz itt vált égő tűzzé,
hangosabb lett és gyorsabb.
Ott álltam, ahol a köd
emelkedik. Utam végére értem,
itt, ahol minden elkezdődött.
Lenéztem és nem volt ott semmi.
Csak az ég hangja, és a tűz válasza.

CSONTOS MÁRTA

Készletsöprés

Zavar az emlékek szabálytalan
alakzata, zavar a változás, zavar,
hogy a vállamon csontkinövés van,
zavar, hogy kerülöm a szobában a tükröt,
zavar a kapu mögötti lépcsősor; a hegymenet.
Zavarnak a bokámban a csavarok; irritáló,
hogy Rómeó sincs már soha vonalban,
s a titkos fedőnevem már nekem sem Júlia.

Már lehántottam magamról a legtöbb
réteget, padlássöprést rendeltek el a
felső régió rekvirátorai, s a maradvány már
nem éri el a tetszés-indexemet. Idegen
a bőröm, a hajlatokban megbújó ráncok,
idegen a pórusok gyógynövény-szaga,
idegenként már nem kényeztetem magam.

KOVÁCS ESZTER

Az Esszék árnyékában: Montaigne Útinaplója

Bevezetés¹

Montaigne az *Esszék* III. könyvében beszél utazásairól, saját magáról, mint utazóról, az utazási kedvről vagy – éppen ellenkezőleg – az utazás hívságáról. *Útinaplója* Magyarországon a szélesebb közönség előtt mindeddig mégis ismeretlen maradt. 2016-ban merült fel az ötlet, hogy – tizenöt év elteltével az *Esszék* teljes magyar nyelvű fordításának megjelenése után – érdemes lenne új Montaigne-fordítást készíteni. Az *Útinapló* szinte magától értetődő javaslat volt e felvetés után. Bár Montaigne főművének egyöntetűen az *Esszék*et tekintik, nemzetközi szinten az *Útinapló* iránti érdeklődés is komoly volt a XX. század során, az elmúlt években pedig újra megélénkült.

Montaigne utazása 1580 júniusától 1581 novemberéig tart. Bordeaux vidéki kastélyából először Párizsba megy, III. Henriknek személyesen adja át az *Esszék* egy példányát. Párizs után az ostrom alatt álló La Fère-nél áll meg, de még az események vége előtt továbbindul: Lotaringián, Svájcban, Németországon és Tirolon át jut el Itáliába. Utazása során gyógyfürdőket keres fel terápiás céllal.² Bár elsősorban gyógyulni kíván, elfoglaltságai, érdeklődése, tállálkozásai magukon hordozzák a humanista európai körút jegyeit. Montaigne útítársai – öcsce, sógora és két fiatalabb barátja³ – valamint néhány embere kíséretében utazik. Az útról először titkára, majd ő maga vezet naplót. A szöveget franciául, egy rövidebb részét Rómában sajátos olasz nyelven írja – mint mondja, e másik nyelvet is kóstolgtatja egy kicsit –, majd franciául fejezi be. Róma után három hónapot tölt a toszkán gyógyfürdőkben. Az *Útinapló* szerkezete az útvonalat követi: az utazás összesen tizenhét hónapig tart, és Montaigne más útvonalon – Milánó és Lyon felé – tér haza Guyenne tartományba.

Az *Útinapló*t Montaigne élete során nem ismerték meg, minden bizonnyal nem is kiadásra szánta. Az eredeti kéziratot 1770-ben fedezte fel Joseph Prunis périgord-i pap és történétíró. Ő azonban a szöveg kiadásakor ki akarta hagyni a kézirat jó ízlést sértő vagy általa érdektelennek tartott részeit. A Montaigne-kastély akkori ura, Charles-Joseph de Ségur gróf ezért a

¹ A bemutatás elkészítéséhez felhasználtam François Rigolot bevezetőjét az *Útinapló* kritikai kiadásában: Michel Eyquem de MONTAIGNE, *Journal de voyage*, éd. par François RIGOLOTT, Paris, PUF, 1992, V–XXXVI.

² Montaigne indulása előtt már jó ideje vesekővel és vesehomokkal küszködik. A mai olvasó számára helyenként meghökkentő, hogy milyen eljárásoktól várták a XVI. században a gyógyulást erre a gyakori problémára, és könnyen az a benyomása támadhat, hogy a homok és a kövek eltávolozása valójában inkább magának az utazásnak, mozgásnak, aktivitásnak volt köszönhető, mint az alkalmazott gyógy módoknak.

³ A kísérők neve a fentiek sorrendjében: Bertrand de Mattecoulon, Bernard de Cazalis, Charles d'Estissac és François de Hautoy.

kéziratot inkább Párizsba küldette. Ám még ezelőtt egyes részzeiről kéziratos másolatot készített Guillaume-Vivien Leydet történész, Prunis barátja (ez az ún. *copie Leydet*).

A kézirat Párizsban Meusnier de Querlon-hoz, a királyi könyvtár levéltárosához került, a szöveget először ő adta ki. Az olaszul írt rész átíratát Giuseppe Bartoli olasz filológus készítette el. Az *Útinapló* 1774-ben jelent meg először Párizsban, két év alatt összesen öt kiadása készült. Az eredeti kézirat azonban elveszett, ezért a XVIII. századi kiadások valamelyike a modern szövegközlések alapja. A Leydet-féle másolatot, amely ma a Bibliothèque Nationale de France tulajdona, 1980-ban találta meg és ismertette François Moureau. A másolat az *Útinapló* francia kiadói előtt számos fontos részletet világitott meg. A szöveg azonban még így is számos helyen nehezen értelmezhető: ilyenkor felmerül a kérdés, hogy átírat hibáról lehet-e szó. Egyes kiadók ezekben az esetekben javasolnak egy feltételezhetően helyes vagy a helyeshez közelebb álló olvasatot, ám az eredeti kézirat hiányában ilyenkor csupán megoldási lehetőségekről van szó. Az olaszul írt részt Meusnier de Querlon franciára fordította, a kor szabad fordítási normáinak megfelelően, nemrég azonban külön kritikai kiadása is készült, mai francia fordítással.⁴

Az *Útinapló* nem az utazás elején kezdődik. A titkár által készített rész Beaumont-nál indul, mintha Montaigne a francia területet elhagyva bízna meg egyik írástudó emberét azzal, hogy készítsen feljegyzéseket (Lotaringia e korban autonóm tartomány volt, francia és németajkú lakossággal). A titkár „Montaigne úr” tapasztalatairól beszél, vagy többes szám első személyben ír, időnként szabad függő beszédmódban jegyzi le gazdája gondolatait. Több rész esetén egyértelmű, hogy Montaigne utasításait követi a leírások elkészítésekor, valamint az is, hogy Montaigne utólag átolvasta a titkár által írt részeket, és itt-ott egy-egy kiegészítést tett. A jegyzetek végigkísérik az odafelé tett utat, az első római jegyzeteket még a titkár készíti, végül elhagyja a társaságot. Nem derül ki, hogy mi volt távozásának oka, ám néhány nap szünet után (utolsó bejegyzése február 12-én készül, Montaigne első feljegyzései pedig február 16-án) ura saját maga folytatja az *Útinaplót*. Bár arra utal az első sorokban, hogy nem nagy kedve van átvenni e feladatot, a szöveg maga nem ezt mutatja: úgy tűnik, hogy Montaigne örömet leli az úti jegyzetek folytatásában.

Jóllehet csupán úti jegyzetekről és nem előzetes elképzelés alapján megalkotott útleírásról van szó, a szöveget számos okunk lehet elolvasni. A műfaj sajátosságainak megfelelően mindenféléről szó esik benne, amire az utazás alkalmat ad vagy adhat. Megtudjuk, hogy a híres Guise-ek édesanyja – bár nyolcvan éves elmúlt – még nap, mint nap gyalogol. Olvashatunk leírást a korban modernnek számító vízátemelő szerkezetéről a Rajnán, és azt is megtudjuk, hogy Montaigne egy-egy vidéken milyennek látta a nőket. A svájci protestáns városokban minden alkalmat megragad arra, hogy a különböző felekezetek teológusdoktoraival beszélgessen a dogmatika és a szertartás formáságainak különbségeiről. A titkár Rómában leírja a pápánál tett rövid látogatást, mely aligha több formáságnál, bár Montaigne XIII. Gergelyhez is eljuttatja az *Esszék* egyik példányát. Azt is megismerjük, milyen fortélyokkal éltek a fogadósok a Róma felé vezető út mentén, hogy az utazókkal borsosabb árat fizetessenek.

A titkár szerepére érdemes kitérni. Egyes részekből úgy látható, hogy nem mindig diktálás alapján vagy utasítást követve jegyzetel, hanem némi önállósága is van. Képességei vita tárgyát képezték Montaigne kutatói között: kompromisszumként kijelenthetjük, hogy nem

⁴ Michel de MONTAIGNE, *Journal de voyage. Partie en italien*, édition critique d'Élisabeth SCHNEICKERT et Lucien VENDRAMÉ, Paris, Classiques Garnier, 2012 (Études montaignistes n° 61).

egészen szerző, de nem is mindig csak írnok. Montaigne véleménye egyes helyeken elég jól elkülöníthető e feljegyzésekben is, és időnként stílusát, szófordulatait is felismerhetjük. François Rigolot értelmezése szerint Montaigne a titkár jegyzeteit átolvasva még nem törődött a hangok, az elbeszélésmód, az elbeszélő vagy megfigyelő személy szavainak keveredésével. Minden bizonnyal azért, mert a kézirat nem végleges, nem kiadásra szánt szövegállapotot tükrözött.

A gyógyfürdőben tett látogatás során készült feljegyzésekből megismerjük a korabeli gyógymódok legbizalmasabb, legkellemetlenebb részleteit is, ám Montaigne – saját maga által készített jegyzeteiben – helyenként ironizál is leírásai felett. Véleményét mégsem találhatjuk meg, mégsem olvashatjuk ki könnyen vagy egyértelműen a szövegből. Tudjuk, hogy melyik fogadóval volt elégedett, hol mi keltette fel az érdeklődését. Nem fűz azonban véleményét a Szent Bertalan-éj eseményeit megörökítő freskóhoz. Nem mulasztja el, hogy misére menjen, ha alkalma van rá, mégis fontos számára, hogy egy zwingliánus teológussal beszélgessen. A romokról és műalkotásokról időnként feltűnően röviden ír. A technikai újítások, épületek, kertek, szökökutak bemutatása azonban jóval figyelmesebb, aprólékosabb. Az olaszul írt rész szintén mindmáig talányt jelent. Montaigne – saját bevallása szerint – próbát tesz, megkísérli „beszélni” e nyelvet. Mielőtt újra franciául írna, leszögezi, hogy könnyen, de kétségkívül helytelenül beszél (és ír) olaszul.

Bár az *Útinapló* mindig is az *Esszék* árnyékában maradt – jobban mondva 1770-ig a kastély egy ládájába zárva, – nem mondhatnánk, hogy ne lenne jelentős szerepe a nemzetközi Montaigne-kutatásban. Franciául 1906 és 1992 között tizenöt kiadása jelent meg, közülük kettő Montaigne *Összes műveiben*, a többi önálló kiadásban. Több nyelvre lefordították, köztük angolra, németre, olaszra és spanyolra, egyes nyelveken ezek közül több fordítása is létezik. A *Montaigne Studies* 2003-ban tematikus számot szentelt az *Útinaplónak*; 2016-ban pedig Montaigne valós, lehetséges és elképzelt utazásairól jelent meg egy kollektív tanulmánykötet.⁵

Felmerülhet bennünk a kérdés, hogy az *Útinapló* milyen olvasóközönség érdeklődésére tarthat számot. Montaigne életműve egyszerre foglalkoztatja az irodalom- és a filozófiatörténészeket, a leírások azonban a korszakkal foglalkozó történészek figyelmére is érdemesek. De általában véve kezébe veheti a szöveget bárki, aki a XVI. század Európájáról szeretne olvasni. Aki több időt tud erre szánni, keresheti benne Montaigne gondolatait, elmélkedéseit is, ám viszonyát mindahhoz, amit lát, megtapasztal, a szövegből mintegy ki kell bontani, ki kell hámozni. Azt azonban jól tudjuk, hogy az utazás felélénkíti, és ha újat láthat, az kárpótolja betegségéért, görcsös fájdalmaiért, fáradalmiért. Olvasás közben azt is megértjük, hogy utazásában egyszerre van jelen a megtervezett út, az előre meghatározott célpontok felkeresése, és a váratlan, kínáló látványok miatt tett kitérők. Útját tehát csak ezért tervezte meg, hogy szükség esetén újratervezze. Számos részlet összevethető az *Esszék* egyes fejezeteivel, így – ha valaki komolyan el szeretne mélyedni Montaigne életművében, – az *Esszék* három könyve mellett az *Útinaplót* is nyugodtan íróasztalára készítheti.

Az *Útinapló* megismertetéséhez választott részlet Montaigne első római feljegyzéseivel kezdődik, és Ostiában tett kirándulásával ér véget. Az *Útinapló* teljes terjedelmű fordítása várhatóan 2018 végén jelenik meg a L'Harmattan Kiadó Rezonőr sorozatában.

⁵ Philippe DESAN (dir.), *Montaigne à l'étranger : voyages avérés, possibles et imaginés*, Paris, Garnier, 2016.

MICHEL EYQUEM DE MONTAIGNE

Útinapló

RÉSZLET¹

Mivel elbocsátottam embereim közül azt, aki e szép feladatot végezte, de láttam, hogy e feladat már idáig jutott, magamnak kell folytatnom, még ha nehezemre esik is.

Február 16. napján, egy templomban tett látogatás után egy kis kápolnában miseruhába öltözött pappal találkoztam, aki azzal foglalatzkodott, hogy meggyógyítson egy megszállottat.² Melankolikus férfi volt, mintha megdermedt volna. Az oltár előtt térdepeltették, nyaka körül valamiféle szövet, azzal kötötték az oltárhoz. A pap mindenféle ördögűző beszédet olvasott fel előtte, az ördögöt utasította arra, hogy hagyja el e férfi testét, és mindezt breviáriumából olvasta. Ezután a beteg felé irányította szavait, hol hozzá beszélt, hol személyesen az ördöghöz, és ilyenkor sértegette, erős ökölcsapásokkal ütötte és arcába köpött.³ A beteg erre csak néhány értelmetlen választ adott, hol magának mondta, hogy érzi bajának elmozdulását, hol az ördögnek, hogy ő mennyire istenfélő, és az ördögűzés mennyire hatékony lesz. Ezek után, ami elég sokáig tartott, a pap utolsó lépésként visszament az oltárhoz, bal kezébe vette a paténát, benne Urunk testével, a másik kezében égő gyertya, fejét lehajtotta, amíg a gyertya le nem égett, ám eközben végig beszélt, az ördög elleni fenyegető és szigorú szavait a lehető leghangosabban és legméltóságtelejesebben mondta ki. Amikor az első gyertya már majdnem az ujjára olvadt, újabbat vett, aztán egy másikat, s harmadikat. Amikor ez megtörtént, visszavette a paténát, vagyis az átlátszó edényt,⁴ benne Urunk testével, és visszatért a beteghez, de ekkor már úgy beszélt hozzá, mint egy emberhez, lecsatolta kötelékét, és visszavezette hozzártározóihoz, hogy vigyék haza. Azt mondta nekünk, hogy ez az ördög a legrosszabb fajtából való, csökönnyös, nem lesz könnyű kiűzni. A jelenlévő tíz-tizenkét nemes úrnak, köztük nekem, elmesélt néhány történetet erről a tudományról, elbeszélte erről szerzett tapasztalatait, és főképp azt, hogy előző nap nagy ördögöt űzött ki egy asszonyból, aki – amikor elhagyta az asszony testét – száján keresztül szögeket, tűket és szóréneket egy csomóját adta ki. Mivel azt mondták neki, hogy az asszony még nem nyugodott le egészen, azt válaszolta, hogy egy másfajta szellem, könnyebb és nem annyira ártó, mint a korábbi, az előző helyébe került, de ez a fajta (mert tudja nevüket, felosztásukat és egyedi megkülönböztetéseiket is) könnyen kiűzhető. Csupán ennyit láttam. A férfi arcán nem látszott más, csak fogait csikorgatta, és az ajkai

¹ A fordítás François Rigolot kiadása alapján készült: MONTAIGNE, *Journal de voyage*, i.m., 109–117. A jegyzetek elkészítéséhez felhasználtam a francia kiadás jegyzeteit.

² Az eredetiben olaszul, *spiritato*.

³ Értelemszerűen a férfit.

⁴ Az eredetiben *custode*, üvegből készült ostyatartó.

rángtak, amikor Urunk testét mutatták neki; időnként azt mormolta: *Si fata volent*;⁵ mert jegyző volt, így kicsit tudott latinul.⁶

Március első napján a Szent Sixtus-kápolnát néztem meg. A pap a főoltárnál mondott misét, az oltár túloldalán állt, arccal a nép felé, mögötte nem volt senki.⁷ A pápa is ott járt aznap, mert néhány nappal korábban kiköltöztette e templomból az apácákat, akik addig ott voltak – mivel e hely kissé távoli –, és a városszerte kolduló szegényeket vitette oda, szép rendben. A bíborosok valamennyien húsz tallért adtak e célra, más magánszemélyek pedig igen nagy összegű adományt. A pápa havonta ötszáz tallért adományozott az ispotálynak.⁸

Rómában igen sok egyéni egyházi rend és vallási egyesület van, ahol a kegyességnek több nagyszerű tanúságtételét lehet látni. A köznép kevésbé tűnik számomra ajtatosnak, mint a jó francia városokban, de szertartásosabb, mert ez utóbbiban az emberek szélsőségesek. Igaz szavamra mondom ezt, és következék két példa. Egy illető egy kurtizánnal volt, az ágyban feküdt, és épp szabadon élt jogával, ám éjjelkor Áve Máriát harangoztak: a kurtizán az ágyról azonnal a földre vetette magát, hogy térdre ereszkedve imájába kezdjen. Egy másik kurtizánnal esett meg: a mama (mert közülük főképp a fiataloknak idős nevelőnőjük van, akiket anyjukká vagy nagynénjükké fogadnak),⁹ dörömböl az ajtón, aztán mérgesen, sőt, dühödten letép a fiatal nő nyakáról egy szalagot, melyen kis Mária-kép függött, hogy vétké ne szennyezhesse be azt. A fiatal nő rettenetesen szégyellte, hogy szokása ellenére elfelejtette levenni nyakából a képet.

A Moszkovita¹⁰ nagykövete is eljött e nap erre a templomlátogatásra; skarlátszínű kötőt viselt, aranszínű hosszú ruhát, hálósapka formájú fejedőt, körben prémes aranszínű anyagból, alatta ezüstszínű szövetből készült. Ez a második nagykövet a Moszkvai Fejedelemségből, aki a pápához járult. A másik eset III. Pál pápasága idején történt.¹¹ Feladata állítólag az, vegye rá a pápát, hogy avatkozzon be a háborúba, melyet a lengyel király¹² ura ellen folytat: a követ azt állította, ura feladata, hogy feltartóztassa a törököket, de ha szomszédja meggyengíti, akkor nem lesz képes más háborúra, ezzel szabad utat nyitunk a töröknek, hogy felénk induljon; felajánlotta azt is, hogy ura visszalép a Római Egyházzal való néhány vallási különbség kérdésében. A *Castellan*-nál¹³ szállásolták el, mint ahogy a másik követet is Pál pápa idején, és a pápa fizette ottléte költségeit. Nagy megrökönyödést váltott ki, hogy nem csókolta meg a pápa lábát, csupán jobb kezét, és akkor sem szánta el erre magát, amikor értésére adták, hogy még a császár is aláveti magát e szertartásnak, mert a királyok példája sem volt számára elégséges. Saját nyelvén kívül nem beszélt más nyelvet, mégis tolmács nélkül érkezett. Kísérete csupán három-négy emberből állt, és azt mondta, hogy Lengyelország nagy veszélyben, álruhában haladt át. Nemzete olyannyira tudatlan az itteni ügyekről, hogy

⁵ „Ha a sors úgy akarja.”

⁶ A boszorkányokról lásd MONTAIGNE, *Esszék*, ford. CSORDÁS Gábor, Pécs, Jelenkor, 2013, III, 11, 275.

⁷ Az *Útinapló* korábbi részeiben a titkár jegyzi fel a szertartások eltéréseit, főleg Svájc protestáns vidékein.

⁸ XIII. Gergely 850 koldust költöztetett a domonkos-rendi apácák helyére. Az *écu* (arany vagy ezüsttallér) értéke koronként változott, ebben az időben egy *écu* három fontot ért, és 3,2 g arany volt benne.

⁹ Tehát a madame.

¹⁰ Rettegett Iván, orosz cár.

¹¹ Valójában jártak más moszkvai nagykövetek is Vatikánban, nemcsak kettő.

¹² Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király.

¹³ Jacopo Buoncompagni (1548–1612), a pápa törvénytelen fia, az Angyalvár kormányzója.

Velencébe a velencei Uradalom kormányzójához címzett levelekkel érkezett. Amikor a címzés céljáról kérdezték, azt felelte, hogy tudtával Velence a pápa fennhatósága alá tartozik, és a pápa küld oda kormányzót, mint ahogy Bolognába és máshová is. Isten tudja, hogy e méltóságok miért éltek ily tudatlanságban? Velencében is és a pápának is ajándékot hozott, cobolyprémet és fekete rókát, mely még az előbbinél is ritkább és értékesebb prém.

Március 6. napján megnéztem a Vatikán könyvtárát, amely öt vagy hat egymásba nyíló termet foglal el. Igen sok könyv van többsoros állványokon, és vannak ládák is, melyeket a kedvemért kinyitottak, sok kéziratos könyv is akad ott, az egyik nevezetesen Senecától és Plutarkhosz kisebb írásai.¹⁴ Említésre méltó a jó Aristides szobra,¹⁵ szépen formált, kopasz fej, sűrű szakáll, magas homlok, tekintete szelíd és méltóságteljes, neve a szobor nagyon régi talapzatára van írva; van ott továbbá egy kínai könyv, betűi nem szokványosak, lapjai valamiféle lágyabb és áttetszőbb anyagból készültek, mint a mi papírunk, és mivel átüt rajta a tinta, csak a lap egyik oldalára írtak; minden lap duplán van, a külső sarkától befelé hajtván, mert kívül fogják össze. Azt állítják, hogy valamilyen fának a hártájából készült. Láttam egy darab antik papiruszt is, melyen ismeretlen betűk voltak, ez egy fa kérge.¹⁶ Láttam Szent Gergely kézzel írott Breviáriumát, nem jelölik rajta sehol a dátumot, de azt állítják, hogy kézzel kézre jutva tőle öröklődött tovább. Nagyjából olyan misekönyv, mint a miénk, és az utolsó tridenti zsinatra¹⁷ elhozták, hogy tanúskodjon szertartásainkról. Láttam Aquinói Szent Tamás egyik könyvét is, melyben a szerző saját kezű javításai vannak, nem túl szépen ír, apró betűi az enyéimnél is rosszabbak. Ezen kívül láttam egy pergamenre nyomtatott Bibliát, azok közül, melyeket Plantin négy nyelven készített,¹⁸ és ebből Fülöp király¹⁹ a pápának is küldetett, mint ahogy a kötés belsején szerepel is írásban; továbbá annak a könyvnek az eredetijét, amelyet Anglia királya Luther ellen írt, mintegy ötven évvel ezelőtt küldetett el X. Leó pápának, és saját kezével jegyzett ellen, egy – szintén a saját kezével írt – szép latin disztichonnal:

*Anglorum rex Henricus, Leo decime, mittit
Hos opus, et fidei testem et amicitia.*²⁰

Eolvastam az előszavakat, az egyik a pápához szól, a másik az olvasóhoz: a király szabadkodik hadi elfoglaltságai és képességeinek hiányossága miatt, de a skolasztikus latinnak megfelel e nyelv.²¹

Gond nélkül megtekinthettem a könyvtárát; mindenki beléphet oda, és megtekintheti, amit szeretne, majdnem minden délelőtt nyitva van, még körbe is vezettek, és egy nemes úr felajánlotta, hogy használjam e könyvtárát, amikor csak szeretném. Nagykövet urunk éppen

¹⁴ Senecáról és Plutarkhoszról lásd *Esszék*, II, 10, 93.

¹⁵ Aelius Aristides szobra ma VIII. Orbán pápa galériájában található.

¹⁶ Valójában növényi rostokból készített lap.

¹⁷ 1545–1563.

¹⁸ Christophe Plantin, antwerpeni francia nyomdász (1520?–1589). A többnyelvű Biblia-kiadás 1568 és 1572 között készült, héberül, kaldeusul, görögül és latinul.

¹⁹ II. Fülöp spanyol király, Németalföld uralkodója.

²⁰ „Henrik, angol király, küldi X. Leónak / E művet, hite és barátsága tanúságaként.”

²¹ VIII. Henrik. Az említett mű *Adsertio septem sacramentorum adversus Martinum Lutherum* (1520). Montaigne esetleg ironikus céllal jegyzi le a disztichont, hiszen jól tudja, hogy VIII. Henrik nem tartotta be a pápának tett ígését.

ekkor ment el Rómából, úgy, hogy nem is járt a könyvtárban,²² és arról panaszkodott, hogy a látogatás érdekében rá akarták venni, hogy tegye hódolatát Charlet bíborosnál, aki e könyvtár ura;²³ azt mondta, soha nem állt módjában, hogy a kéziratos Seneca-művet lássa, pedig mindenképpen szerette volna. Engem a jószerecse engedett be oda, hiszen e tanúság alapján reménytelennek tartottam volna. Bizonyos úton minden ily könnyen lehetséges, míg más módon megvalósíthatatlan. Az alkalomnak és a kínálkozó lehetőségnek megvannak a maga kiváltságai, és néha olyasmit kínál a köznépeknek, amit megtagad a királyoktól. A kíváncsiság gyakran árt célunknak, mint ahogy a nagyság és a hatalom is.²⁴

Láttam egy kéziratos Vergiliust is, nagyon nagy, hosszú és keskeny betűkkel írták, amelyet itt a császárok idején készült feliratokon látni, például Konstantin idejében,²⁵ melyek valamennyire már gótikusak,²⁶ és elvesztették a régi latin írásokra jellemző négyzetes arányú jelleget. Ez a Vergilius-kötet megerősített abban, amit mindig is gondoltam: az *Aeneis* első négy sora átvétel, mert ebben a könyvben e négy sor nem szerepel.²⁷ Megtalálható a könyvtárban az *Apostolok cselekedetei* is, nagyon szép arany görög betűkkel, olyan élénk színű és friss, mintha csak ma készült volna. Ezek a betűk tömörek és szilárdak, kiemelkednek a papír felszínéből, így ha végighúzzuk rajta a kezünket, érezzük tömörségüket.²⁸ Úgy gondolom, hogy elszoktunk az ilyen írástól.

Március 13. napján egy idős antiokheia-beli pátriárka – arab, de nagyon jól beszél még ezen kívül öt-hat nyelvet, bár egyáltalán nem ismeri a görögöt vagy a mi nyelveink közül valamelyiket, akivel igen közeli ismeretségbe kerültem²⁹ – bizonyos keveréket adott nekem, hogy segítsen a vesehomok elhajtásában, és írásban adta hozzá a használati utasítást. A keveréket kis cserépedénybe tette, azt mondta, hogy tíz vagy akár húsz évig is eláll, és azt reméli tőle, hogy már az első alkalmazás során teljesen kigyógyít a betegségből. Ide is lejegyzem az utasítást, arra az esetre, ha elveszíteném leírását: a szert lefekvés előtt kell bevenni, könnyű vacsora után, két borsónyi mennyiséget langyos vízbe keverni, miután ujjaink között szétmorzsoltuk, két alkalmazás között egy-egy nap szünettel, öt alkalommal kell bevenni.

Egy alkalommal, amikor Rómában vacsoráztam, nagykövetünkénél, ott volt Muret³⁰ és más tudósok is; Plutarkhosz francia fordítására tereltem a szót,³¹ és azokkal szemben, akik nálam sokkal kevesebbre tartják e fordítást, legalább az alábbi véleményemet fenntartottam: ha a fordító olykor el is vétette Plutarkhosz szavainak valódi jelentését, legalább valószínű je-

²² Louis Chasteigner nagykövetet Paul de Foix váltja fel.

²³ Guglielmo Sirlento (1514–1585).

²⁴ Montaigne szavaiból azt lehet kihámozni, hogy egyszerű látogatóként jutott be a könyvtárba, és nem diplomáciai kapcsolatok révén.

²⁵ Montaigne valószínűleg Nagy Konstantinra gondol (uralkodott 306–337).

²⁶ Montaigne a *gothique* melléknevet a sokáig elterjedt „bizarr”, „furcsa” jelentésben használja. A szót a XVIII. századig a hanyatló művészetre is alkalmazták.

²⁷ Montaigne valószínűleg a *Codex Vergilius Romanus*-ról beszél, amely az V. századból való. Az első négy sort, melyek szerint a *Bucolica* és *Georgica* szerzője ezúttal harcokról fog énekelni, a modern kutatások sem tulajdonítják Vergiliusnak.

²⁸ A könyv I. Sarolta ciprusi királyné ajándéka volt VIII. Ince pápának.

²⁹ A pátriárka 1578-ban érkezett Rómába.

³⁰ Marc-Antoine de Muret (1526–1585), humanista.

³¹ Jacques Amyot Plutarkhosz fordítása (1572). Amyot-ról lásd *Esszék*, II, 4, 40.

lentéssel pótolta, amely értelmesen kapcsolódik az előtte és az utána szereplő részekhez. Azért, hogy megmutassák, hogy még ebben is engedékeny voltam, elővettek két részletet – melyek közül az egyik kritikáját Mangot úr, párizsi jogász fiának tulajdonítják, aki nemrég ment el Rómából,³² – Szolón életéből való a részlet, a szöveg közepe táján van, ahol arról esik szó, hogy Szolón Attika felszabadításáról kérkedett, mivel az örökségeket felosztó határokat eltörölte. A fordító tévedett, mert a görög szó jelentése olyan jel, melyet a földre tettek, ha a földet már valakinek odaígérték, azért, hogy a vevők lássák a jelzalogot. Amivel a fordító e szót pótolta – *határok* – egyáltalán nem megfelelő értelmű, mert ez nem azt jelentené, hogy a földeket felszabadítja, hanem azt, hogy közössé teszi.³³ Estienne latin változata közelebb van a valódi jelentéshez.³⁴ A második részlet az *Értekezés a gyermeknevelésről* végén található: „E szabályok betartását – olvashatjuk – inkább csak kívánhatjuk, mint tanácsoljuk.” A görög szavak meglátásuk szerint³⁵ a következőt jelentik: „Ez inkább kívánható, mint remélhető”, és ez egyféle közmondás volt, mellyel máshol is találkozhatunk.³⁶ A fordító furcsa és erőtlenséggel fordulatot használt az egyszerű és világos jelentés helyett. Miután meghallgattam a nyelv szó szerinti jelentéséről alkotott előfeltevéseiket, jóhiszeműen elfogadtam konklúziójukat.³⁷

Rómában a templomok kevésbé szépek, mint a legtöbb valamire való itáliai városban, és Itáliában és Németföldön általában kevésbé szépek, mint Franciaországban. A Szent Péter bazilikánál, az újonnan épített templom bejáratánál trófeaként kitett címerek függnek, az van odaírva, hogy ezek a Király által a Hugonottáktól megszerzett címerek, de azt nem jelzik, hogy ez hol s mikor történt. A Gregorián-kápolnánál,³⁸ ahol a falra akasztva számtalan fogadalom látható, van többek között a montcontouri csatáról készült igen hitvány és rosszul megfestett kis szögletes kép is.³⁹ A Sixtus-kápolna első termében, a közfalon, a Szentszéket érintő több emlékezetes esemény festménye látható, például Ausztriai János tengeri csatája.⁴⁰ Ott van a Pápa képe is, aki lábbal tiporja a Császár fejét, aki bocsánatért jött és lábát megcsókolni, de nincsenek ott a szavak, sem egyiké, sem másiké, a történetmondó szerint.⁴¹ Van két hely, ahol igen hitelesen festik meg Chatillon admirális sebesülését és halálát is.⁴²

³² Feltehetően Jacques Mangot (1551–1587).

³³ A kérdéses szöveghely magyar fordításban: „Büszkén hangoztatja, hogy az elzalogosított földből/ a sűrűn kitüzdelte határkövet/ kilépettem, s a szolgálja föld immár szabad. Lásd Plutarkhosz, *Párhuzamos életrajzok*, Szolón, 15 §, Máthé Elek fordítása. Amyot tehát átvitt értelmet tulajdonít a konkrét értelemben vett szónak, de Szolón nem a határokat törölte el, hanem a határköveket vetette le.

³⁴ Henri Estienne latin nyelvű Plutarkhosz fordítása (Genf, 1568).

³⁵ A jelenlévő humanisták szerint.

³⁶ A vonatkozó szöveghely a *Gyermeknevelésről* című írás utolsó soraiban található. Mai angol és francia fordítása szerint inkább remélhető, mint elvárható, hogy a szülők megfeleljenek ezeknek az előírásoknak gyermekeik nevelése során.

³⁷ A humanisták a fordításban a *sensus litteralis* hívei.

³⁸ A kápolna építését ekkoriban fejezik be.

³⁹ 1569, összecsapás a királyi hadsereg és a hugonották között.

⁴⁰ A lepantói csata (1571).

⁴¹ I. (Rótszakállú) Frigyes császár és III. Sándor pápa velencei találkozása 1177-ben. Montaigne valószínűleg Henri Estienne *Apologie pour Hérodote* (1566) című munkájára utal, aki elképzei a két fél dialógusát.

⁴² Gaspard de Coligny-t (aki Chatillon-ban született) Szent Bertalan éjszakáján ölték meg, előtte néhány nappal sebesítették meg. A freskót XIII. Gergely pápa Giorgio Vasari-val és tanítványaival készítette.

Március 15. napján Montluc⁴³ úr jött hozzám napkeltekor, hogy valóra váltsuk előző napi tervünket, és elmenjünk Ostiába.⁴⁴ A Notre-Dame hídon keltünk át a Tiberisen, és a *del Porto* kapun át hagytuk el a várost, melynek régi neve *Portuensis*,⁴⁵ onnantól kezdve egyenetlen utat követtünk, borban és bűzában közepesen termékeny vidéken át, mintegy nyolc mérföld után újra a Tiberishez értünk, nagy, rétekekkel és legelőkkal borított síkságra ereszkedtünk le, ennek a végén egy város helyezkedett el,⁴⁶ több nagy és szép rom is látható belőle, melyek a Traianus-tó partjáig érnek. Ez a Tirrén-tenger beszögellése, ide futottak be a hajók, de a tenger már csak kevéssé jut be ide, és még kevésbé egy másik tóhoz, amely egy kicsit fentebb van annál a helynél, melyet Claudius Diadalívének neveznek.⁴⁷ Perugia bíborosával ebédeltünk,⁴⁸ aki éppen ott volt; az igazat megvallva senki sem olyan előzékeny, mint ezek az urak és szolgálók. Az említett bíboros úr az emberem által, aki hirtelen hozzánk lépett, megkérdezte, hogy panaszsom lehet-e valamire; ugyanezt az inast elvitték inni a bíboros pincéjébe, bár a bíboros nem volt sem barátom, sem ismerősöm, és ezzel nem tett mást, mint bármely jó házból való idegennel szokásos vendégbarátságot gyakorolta; ám attól félttem, hogy nem lesz elég e nap, hogy mindent körbejárjunk, ahogy terveztem, hiszen elég hosszúra vettem utamat, hogy megnézzem a Tiberis e két partszakaszát. Hajón keltünk át a Tiberis egyik mellékágán, és partra szálltunk a Szent Szigeten, a sziget egy jó gascogne-i mérföld hosszú, tele legegővel.⁴⁹ Van ott néhány rom és márványoszlop is, mint ahogy Porto e részén több helyen is, mert itt volt Traianus ókori városa. A pápa nap mint nap kiásat belőle valamit, és Rómába viteti. Amikor átvágtunk e szigeten, újra át kellett volna kelniünk a Tiberisen, ami egyáltalán nem lett volna szerencsés a lovak miatt, és már azon voltunk, hogy visszafordulunk, de szerencsére a túlparton megláttuk Bellay urat, Chasai bárót, Marivaut urat mások társaságában.⁵⁰ Erre átkeltem a vízén, és lovainkat elcseréltem az urakkal. Így ők azon az úton tértek vissza Rómába, amelyen mi jöttünk, mi pedig azon az úton, ahol ők, mely egyenesen Ostia felé vitt.

Ostia, tizenöt mérföldre, a Tiberis régi medre mentén fekszik, mert a folyó egy kicsit megváltoztatta a medrét, és apránként messzebbre kerül Ostiától.⁵¹ Egy kis fogadóban haraptunk valamit. Onnan láttuk Roccat, ez igen jól védett kis hely, ahol nincsen semmilyen őrség.⁵² A pápák, s főképp a jelenlegi, ezen a partszakaszon nagy tornyokat vagy őrhelyeket állítottak fel, nagyjából mérföldenként, hogy megelőzzék a törökök betöréseit, melyek gyakori

A képen azt festik meg, amikor Coligny testét az ablakból dobják le az utcára. A hiteles jelző minden bizonnyal arra utal, hogy az ábrázolás megfelel az esemény leírásának.

⁴³ Blaise de Montluc, az azonos nevű marsall és emlékiratíró unokája, aki Rómában tanult.

⁴⁴ Montaigne és útítársa az ókori katonai kikötőt akarják megnézni.

⁴⁵ Olaszul *Porta Portese*. Nem egyértelmű, hogy Montaigne melyik hídra gondol *pont de Notre-Dame* néven, mert egyik római híd sem viselte a Miasszonyunk nevet. Az említett kapunál ma a *Ponte Sublicio* van.

⁴⁶ *Porto Traiano*, latin nevén *Portus Trajani*.

⁴⁷ *Arco di Claudio*.

⁴⁸ A bíboros Fulvio della Cornia (1517–1583).

⁴⁹ *Isola Sacra*, a két folyóág közti terület. A *lieue de Gascogne* majdnem 6 km hosszú volt.

⁵⁰ Martin du Bellay katonatiszt, Marivaut ura Jean de l'Isle katonatiszt fia. Chasai báró személyét nem azonosították.

⁵¹ Az 1575-ös áradás után.

⁵² A *Rocca di Ostia* erőd. Montaigne esetleg azért minősíti kicsinek, mert csak három bástyából áll.

riak voltak, még szüret idején is, állatokat és embereket ragadtak el. E tornyokból ágyúlövés-sel figyelmeztetik egymást, olyan gyorsasággal, hogy a riadó hamar Rómáig jut. Ostia körül sőt nyernek ki, az Egyház minden földjét innen látják el sóval, ez mocsaras síkság, ahol megrekedt a tenger.⁵³

Az út Ostiától Rómáig, melynek neve *Via Ostiensis*, régi szépségének nagyszerű jeleit hordozza, sok gát, több vízvezeték romja található itt, majdnem az egész út mentén nagy romokat látni, és az út két szakasza még mindig azzal a nagy, szögletes kővel van kiköveztve, amely régi útjaik burkolatát alkotta. A Tiberis e partszakaszát látva könnyen elhisszük azt a vélekedést, hogy a folyó mentén mindenütt lakott helyek voltak, Rómától Ostiáig. Körülbelül félúton több más rom között, bal kéz felől egy római praetor nagyon szép sírhelyét láttuk, melyen még a felirat is egészében szerepel.⁵⁴ A legtöbb római rom legnagyobb részéből csak az épület vastag fő falai maradtak. Vastag téglafalakat készítettek, aztán vagy márványkéreggel, vagy más fehér kővel vonták be, vagy pedig valamiféle cementtel és arra helyezett szögletes lapokkal. Ezt a külső réteg, melyen feliratok szerepeltek, szinte mindenhol lekopott az idők folyamán, ezért e dolgok legnagyobb részét már nem ismerjük. Az írás ott látszik, ahol az épület valamilyen vastag és tömör terméskőből készült.

A Róma körüli vidék szinte mindenütt terméketlen és parlagon van: vagy a föld nem alkalmas művelésre, vagy azért – amit valószínűbbnek találok, – mert e városban nem laknak kétkézi munkások és olyan emberek, akik ebből élnének. Útközben, amikor jöttünk, több csapat Grisons-ból⁵⁵ és Savoyából érkező falusi emberrel találkoztam, akik az idény során szőlősök vagy kertek művelésével keresnek pénzt, azt mondták, hogy minden évben ez a jövedelmük.⁵⁶ Róma csupán az udvar és a nemesség, mindenki csak az egyházi tunyaságnak hódol. A kereskedőknek nincs egyetlen utcájuk sem, vagy még annyira sem, mint egy kisvárosban, csak palotákat és kerteket látni. Nem látni olyat, mint a *rue de la Harpe* vagy a *rue de Saint-Denis*,⁵⁷ olyan, mintha Párizsban mindig a *rue de Seine*-en vagy a *quai des Augustins*-en járnék.⁵⁸ A város nem ölt más formát munka- és ünnepnapon. A Nagyböjt idején is látogatják a templomokat,⁵⁹ munkanap sincs ott kisebb tolongás, mint máskor, mindenfelé kocsik, főpapok és hölgyek. Éjszakára visszaértünk Rómába, tizenöt mérföldre.

KOVÁCS ESZTER fordítása

⁵³ *La Laguna di Ostia*.

⁵⁴ Valószínűleg Coranus sírja Mezzocamino mellett.

⁵⁵ Grison Graubünden kanton francia neve.

⁵⁶ Az útközben itt utalhat a Rómába érkezésre, 1580. késő őszen.

⁵⁷ Párizs kereskedő utcái.

⁵⁸ A XVI. századi Párizs legmódosabb részei.

⁵⁹ Mint látványosságot.

PIER PAOLO PASOLINI

Marylin Monroe-nak

A régi világból s az eljövendő világból
csak a szépség és te maradtál,
szegény húgocskám,
ki a bátyjai után fut még,
sír s nevet velük, hogy mint ők, olyan legyen,

te, legkisebb húgocska,
az a szépség terajta ült szerényen,
és egyszerű emberek lányaként a lelked
soha nem tudta, hogy ez a tied,
különben nem is lett volna szépség.
A világ megtanította neked,
szépséged így lett az övé.
A félelmetes régi s a félelmetes jövendő világból
csak a szépség és te maradtál,
s azt engedelmes mosolyként viselted magadon.

Az engedelmesség túl sok visszanyelt sírást követel,
túl sok vidám pillantást adni másoknak magunk,
kik a maguk irgalmát kérik el. Így
magaddal vitted a szépségedet.
Továtűnt, akár egy szemcse aranypor.

Az ostoba régi s a kegyetlen eljövendő világból
csak egy szépség maradt, amelyik nem szégyellte
piciny húgocska mellét,
meztelen kis hasát mutatni.
És ezért volt szépség,
ugyanolyan, mint világod kedves lánykáié...
kereskedők leányaié,
kik szépségversenyt nyertek Londonban vagy Miami-ben.
Továtűnt, akár egy arany galamb.

A világ megtanította neked,
így a te szépséged nem volt szépség többé.
De te kislány maradtál továbbra is,
buta, mint a régi világ, és kegyetlen, mint a jövődő,
s közéd és a Hatalom birtokolta szépséged közé
a jelen világ minden kegyetlensége és ostobasága odaférközött.
És hurcoltad magaddal, mint könnyes mosolyt,
tétlen szemérmetlenül, engedelemben illetlenül.
Továtűnt, akár egy fehér aranygalamb.
Szépségedből, mely a régi világból fennmaradt,
melyet a jövődő világ is követel,
s melyet a jelenvaló világ birtokol,
lett halálos betegség.
Most hátrafordulnak végre a fivéridei,
egy pillanatra felhagynak átkozott játékaikkal,
kilépnek könnyörtelen közönyükből,
s megkérdezik maguktól: „Lehet, hogy Marilyn,
a kis Marilyn, megmutatta az utat nekünk?”

Most az vagy, ki semmit se számít a mosolyával szegényke,
te vagy az első a világ kapuin túl,
akit halálos végzetére hagytak.

PATRIZIA VALDUGA

Négysorosok

□□□□□□

Egy este én: Csak ne dühítenél már!
S vetkőzni kezdek... Állj. Hozzám ne nyúlj...
Leülök, lábamat szétrakva, léhán...
Azt akarom, hogy méregbe gurulj.

□□□□□□

Jól nézd meg ezt a testet: a tiéd.
„Nincs rá szemem, hogy mérjek és itéljek,
igazán jól úgy látom bárkiét,
hogya egy ajtó kulcslyukán benézek.”

□□□□□□

„A gondolatokat küldd el aludni,
csak érzékeidet kell most követned;
harcra termettek fognak háborúzni,
nem elméd harcol majd, hanem a tested.”

□□□□□□

Föld a földre, gyere, omolj-borulj rám,
várom, hogy ekéd földemben lehessen,
hogy bujábban viruljak a bujánál,
s neked nyújtsam virágom, földi mennyem.

* PATRIZIA VALDUGA olasz költőnő 1953-ban született, Milánóban él. 1982-től sorra jelentek meg saját verskötetei, s lefordította többek között Moliére, Mallarmé, Valéry és Shakespeare műveit is. Hagyományos versformák újjálesztője és megújítója, skálája a provanszál sirventéstől a szonetten, a terzinán, a stanzán át a mai endecasillabóig terjed, lexikai frissítéssel az olasz rímet is visszaállította régi jogaiba. Itt közölt versei a *Cento quartine e altre storie d'amore (Száz négysoros és más szerelmi történetek)* című, 1997-es kötetéből valók. Magyarul még az *Olasz erato* című, 2005-ös antológiában olvasható verse.

□□□□□□

Csókolj, adj száz, vagy adj ezernyi csókot:
adj minden múltó csók helyébe százat,
ezret, hogy mandulámat is kicsókold,
hogya egy lélek s két nyelv töltse be számat.

□□□□□□

Így, így, becézz, épp csak bőrömhöz érve,
bánt minden hév, erőszakoskodás most;
csak lassan... ne, ne készülődj be, még ne...
kis léptekkel vezess az ájuláshoz.

□□□□□□

„A gyönyör kapuja itt nyílik, itt ni.”
A te gyönyörödé biztosan itt.
„S elméd kapuját ki fogja kinyitni?”
Aki szép lassan..., így..., mindent kinyit.

□□□□□□

„És ezt milyennek érzed, jó-e, mondd csak?”
Úgy érzem, széttépsz, mondhatom. „Egek!
A vágy teszi, egy percre sem nyugodhat,
kalandozik, bejárja testedet.”

□□□□□□

A harmadik menny? „A szerelmi éden.
Lássuk, fölajz-e még az a darabka,
finom kis fal, lüktető belsejével...
Zárd össze combodat, szoríts magadba.”

GIAMPAOLO BORGHELLO

Attila rehabilitációja?

COLLODI-ÁTTEKINTÉS

„Nekem is jó okom van azt hinni, hogy manapság sokszor a nevek alakítják a dolgokat.”

(Collodi: *Firenze rejtélyei*)

1) Önéletrajzi vonatkozással kezdem. Collodi *Pinocchio kalandjai* és De Amicis *Szív* című művének tanulmányozására a két könyv megjelenési dátumának meglepő közelsége készített: 1883 (*Pinocchio*) és 1886 (*Szív*). E két művet joggal nevezhetjük „XIX. század végi bestsellerek”-nek. Számos definíció és probléma kötődik a *bestseller* fogalmához. A végsőkéig leegyszerűsítve, a lényeg az adott idő alatt eladott példányszámban keresendő: a *bestseller* magas eladott példányszámot produkál rövid idő alatt; az idő múlásával is tartósan magas példányszám érdemi ki után a *longseller* elnevezést (ennek klasszikus példája James Joyce *Ulysses* című regénye). A *bestseller* definíciójában eleve benne van a 'verseny' képzete. Természetesen mi „XIX. század végi bestseller”-ről beszélünk, annak tudatában, hogy a korabeli piaci viszonyok egészen mások voltak, mint ma: vagyis a történelmi időszak viszonylatában kell beszélnünk a bestsellerről. A XIX. század végén is voltak sikeres és sikertelen könyvek; csakúgy, mint sikeres és sikertelen szerzők. Ezeknek a szerzőknek a kulturális-történelmi megítélése nyilvánvalóan ma egészen másként is alakulhat, hiszen azóta megváltozott a kritikai értékrend.

Más hasonlóság is összekapcsolja Collodit és De Amicist. Két alig ismert, különleges életút az övék: különösen kalandos, szinte regénybe illő a De Amicisé. Ezenkívül a *Pinocchio* és a *Szív* két rendhagyó mű, létrejöttük szinte véletlenszerűnek, esetlegesnek tűnik két gazdag és sokszínű kulturális alkotópálya során (a *Pinocchio* kapcsán „véletlenül született remekmű”-ről beszélnek). Híres ez a Collodi-levélrészlet: „Küldöm ezt a gyerekséget, tégy vele, amit akarsz; de ha kinyomtatod, fizess meg érte jól, hogy kedvem legyen folytatni”.

Most néhány szó a De Amicis-mű, a *Szív* kiadói utóéletéről. Az első megjelenés évének (1886) végére a könyv már 40 kiadást ért meg: a Treves kiadó azzal dicsekedett, hogy 1000 példányt nyomtat belőle naponta...; 18 külföldi fordításra mutatkozott igény. 1910-ben a *Szív* félmillió példányszámú kiadása egy füzetkét is tartalmaz, melyben 25 fordítás címlapjának reprodukcióját gyűjtötték össze. Ehhez képest a *Pinocchio* 1883-tól az első világháborúig egy kellemes könyvnek számít, mely némi sikert elkönnyelhet ugyan, de nem tartozik Collodi legjobb kiadott művei közé. 1901-ig, az első megjelenése óta eltelt 18 év alatt a *Pinocchio* 18 kiadást ért meg; ez nem hasonlítható össze a *Szív* sikerével. A *Pinocchio* sikerének két fontos ál-

* Giampaolo Borghello tanulmányának eredeti, olasz nyelvű változata 2017. november 10-én a Szege-di Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán hangzott el, a Doctor Honoris Causa cím odaítélésé alkalmával tartott előadásként.

lomása lesz Paul Hazard 1914-es tanulmánya, majd 1921-ben Pietro Pancrazi *Elogio di Pinocchio* című írása. 1923-ban már az addig megjelent kétmillióssal összpéldányszámával a *Pinocchio* jóval megelőzi a *Szívet* (újra belép az a bizonyos verseny-elem!). 1937-ben Benedetto Croce híres esszéjének köszönhetően a *Pinocchio* által Collodi bekerül a tekintélyes, figyelemre és tiszteletre méltó írók Pantheonjába. A *Pinocchio* ma a legnagyobb példányszámú eladott világi (tehát nem vallási) könyv a világon (a Biblia és a Korán után talán összeségében a harmadik).

Ezt az áttekintést kezdjük hát egy részlettel a *Pinocchio kalandjaiból*.

2) A XXXIV. fejezetben Pinocchio, akit csacsi alakjában a tengerbe löktek, úgy bukik felszínre, mint „egy halként fickándozó, élő-eleven bábu”. Legutóbbi gazdájával – aki azért vette meg, hogy dobót csináljon a bőréből – Pinocchio hosszas párbeszédet folytat, majd hirtelen szökkenéssel beleveti magát a vízbe, sebesen úszik, vidáman, „akár a delfin, mikor jó kedvében van”, és közben vissza-visszafelesel elképedt gazdájának. Ám éppen abban a pillanatban, amikor Pinocchio megpillantja a szirtet, rajta a kék Gidával (a Tündér sokadik metamorfózisa), vagyis a biztonságot jelentő célt, egyszer csak „fölbukkant a vízből és feléje tartott egy retentő tengeriszörny-fej, akkorára tátott szájával, mint egy várkapu, s benne olyan hármasszörny, amelynek festett képétől is szívbajt kaphatna az ember”. A tengeri szörnyet (cápa lehetett vagy bálna) többször is emlegették már a regényben, „a halak és halászok Attilája névvel is illették”¹. Ez az elnevezés mindenekelőtt a *Pinocchio kalandjaiban* előforduló számos beszélő név kérdéskörébe tartozik: és egyben határozott humorisztikus-ironikus színezetet is belevon a történetbe. A tengeri szörny nem csupán halakat nyel el, hanem azokat is, akik halat fognak (és aztán megesszik azt); később még arról is értesülünk, hogy elnyelt egy egész teherhajót. A XXXIV. fejezetnek ettől a szellemes tengeriszörny-elnevezésétől kiindulva vágunk neki rövid utunknak („gyalogösvény” lenne ez Collodi szavával) a hunok vezérének nyomában.

Hiba lenne a Collodi-szövegekkel kapcsolatban merev kronológiát felállítani: a szerző alapvető módszere az volt, hogy folytonosan lebontotta, majd új életre keltette saját ötleteit és átdolgozásait, hogy aztán akár évek elteltével újra elővegye, és kifinomult, eleven munkafolyamatban újraírja azokat. Ily módon, mint látni fogjuk, az Attila rehabilitálásáért kifejtett (bár ironikus és/vagy kétértelmű) erőfeszítés párhuzamosan fut elfogadott klisék, valamint szilárd és elmozdíthatatlan tradíciók tovább élésével.

3) A *Leontina* (1853)² című szövegben Collodi egy vidám balettet komponál a névvel mint olyannal játszva, az onomasztika és az antonomázia között³. Már a címválasztás stratégiája is

¹ C. COLLODI, *Le avventure di Pinocchio*, (Edizione Nazionale), szerk. R. Randaccio, Firenze, Giunti, 2012, 196. A *Pinocchio kalandjaiból* származó valamennyi idézetet Szénási Ferenc fordításában közöljük. (C. COLLODI, *Pinocchio kalandjai. Egy bábu története* (kétnyelvű kiadás), Bp., Noran Könyvkiadó, 1999, 303.

² A cikk a firenzei «L'Arte» című lapban jelent meg 1853. február 2-án; Daniela Marcheschi meggyőző érvek alapján Collodinak tulajdonítja az írást (C. COLLODI, *Opere*, szerk. D. MARCHESCHI, Milano, Mondadori, 1995, 1065–1066; ez a szöveg a 675–683 oldalakon található).

³ Meg kell jegyezni, hogy Collodi mögött a *nomen omen* szilárd, klasszikus hagyományán túl ott találjuk Sterne *Tristram Shandy úr élete és gondolatai* című művének IV. fejezetét, amely a névről szól és arról, hogy a név milyen nagy jelentőséggel bír az emberek viselkedésének és jellemének befolyáso-

a főhősnő nevére tereli a figyelmet: erre a manőverre hatásosan ráfelel az alcím: *Necrologia d'un nome* (Gyászbeszéd egy név felett). Maga a személy eltűnik, minden a névre fókuszál. A próza méretét és ritmusát, mint Collodi jó néhány szövegében érezhető, a helyenként szarkasztikus élű irónia szabja meg. A szerző célkeresztjében Ermanno Salucci *Leontina* című regénye áll (Livornóban jelent meg 1852-ben vagy 1853-ban). Ennek a műnek a szerzőjét Collodi mindig ironikusan kiténteti a foglalkozására utaló rövidítéssel (l'avv. Salucci, azaz Salucci ügyvéd), már csak azért is, hogy így utaljon az elbeszélő műkedvelő mivoltára. Ennek a maró és briliáns bírálóknak a felépítésében Collodi megfontoltan váltogatja a dilettáns regény cselekményének ismertetését a szövegből (maliciózan) kiragadott idézetekkel. A bíráló felépítményét a Collodira olyannyira jellemző, sűrűn betűzdelte kitérők/elkalandozások támasztják alá. A szerző így írt *Divagazioni critico-umoristiche* (Kritikai-humorisztikus kalandozások) című művében: „Ez már csak így van: nincs lehetséges leírás valószínű kitérő nélkül”⁴. Az onomasztika és az antonomázia örvén, Salucci ügyvéd urat nem véletlenül mutatja be Collodi hangsúlyosan és definiálva „a tulajdonnevek Attilája”-ként⁵. A *Leontina* név (és az ezt viselő hősnő) megölését olyan nevek „túlélése” kíséri maliciózan és ironikusan, mint Brigida, Veronica, Taddea⁶ – amit Collodi kevésbé ésszerűnek tart. Ellentmondást nem tűrő katalogizáció/osztályozás ez: nyilvánvaló, hogy Collodi itt kikacsint az olvasóra, úgy vélvén, hogy létezik egy ösztönös, szilárd és széles *consensus gentium* az elfogadhatatlan, lehetetlen nevek megfellebbezhetetlen elítélésével kapcsolatban⁷. Az antonomázia (melyhez itt Attila nevét használta) megismétlődik az angol asztronómus, John Frederick William Herschell nevével: Collodi később, miután ironizált egy sort a „rét fűvét borzoló könnyű szellő” banális leírásán, a szerencsétlen Salucci ügyvédet „a rétek Herschellje”-ként említi, és folytatja a *Leontina* című regény szarkasztikus boncolását tréfás megjegyzésekkel, helyesbítgetésekkel, mondanóját ironikus, sőt szarkasztikus kitérőkkel tarkítva bontja le módszeresen a cselekményszöveget. Később, amikor Laura (a főhősnő húga) megkérdezi Leontinától, hogyan hihetett első szerelme hízelkedésének és simogatásának (akiről hamarosan kiderül, hogy hűtlen volt), Leontina így felel: „Oh! ne beszélj így! Te nem tudod, hogy Tobia egy fiatal püspök-ordináriusnak (!!!) vélte az Angyalt, akinek vissza kellett volna adnia a látását, és akit a népek Attilának, a hódítóknak véltek? Hát nem érted, úgy lehetett volna felismerni őket, ha az igazat mondják,

lásában. A mai irodalomtörténet-írás erős „Sterne-hatást” lát Collodi egész publicisztikai és szépírói életművében.

⁴ C. COLLODI, *Divagazioni critico-umoristiche*, összegyűjtötte és szerk. G. RIGUTINI, Firenze, Bemporad, 1892, 1–8.

⁵ C. COLLODI, *Opere*, szerk. di D. MARCHESCHI, cit., 675.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Anche nel racconto *Un nome prosaico*, tutto giocato sul nome di battesimo Prosdocimo, si allineano come vituperandi i nomi di Brigida, Taddea, Gesualda [C. COLLODI, *Macchiette*, (Edizione Nazionale), a cura di F. Molina CASTILLO, Firenze, Giunti, 2010, 45.]. Già in *Un romanzo in vapore. Da Firenze a Livorno* erano messi simpaticamente alla berlina i nomi di Niccolosa, Brigida, Veronica, Serumido; in quell'occasione il bersaglio-principe era costituito dal nome Policarpo [C. COLLODI, *Un romanzo in vapore. Da Firenze a Livorno / I misteri di Firenze*, (Edizione Nazionale), a cura di R. RANDACCIO, Firenze, Giunti, 2010, 90]. Cfr. anche E. Caffarelli e R. Randaccio, *Collodi onomasta e i nomi toscani delle Avventure di Pinocchio*, in «il Nome nel Testo» n. 7, 2005, 209–227.

‘én vagyok az Úr Angyala’ – én vagyok ‘Isten bosszúálló kardja’⁸. Collodi, miközben Leontina szavait kommentálja, megjegyzi, hogy mindig igazat kellene mondani, mégis valamiképpen mintha Attilát igazolná, ugyanis „jó oka lehetett rá, hogy megőrizze inkognitóját” (miközben a regénybeli Angyal számára Saluccinál nincs mentség). Collodi lényegében itt előzékenyen bár, de megerősíti az Attilát mint „flagellum Dei”-t számon tartó tradíciót, és ezzel ismét megerősíti az antonomázia érvényességét⁹.

4) Collodi már az *Un romanzo in vapore. Da Firenze a Livorno (Regényes utazás gőzösön. Firenze-től Livornóig, 1856)* című műben is ügyesen eljátszik az antonomáziával és a deonomasztikával, a tulajdonnevek köznevesülésével. Ezt olvassuk nála:

„[...] 1588-ban Benedetto Uguccioni, a palota átépítési munkálatainak irányítója (a „nagy” tehetségű akarnokok mindig mindenütt ott voltak), felbujtva az akkori építészek által, mert hát mindegyik előállt a maga tervével az új homlokzatra, elrendelte, hogy verjék szét az annak idején Giotto által elkezdett munkát...

– Ezt nem mondja komolyan!

– De bizony, úgy van! Mi meg... mi meg csak prédikálunk a Totilák, Attilák, Odoákerek és a hozzájuk hasonló pusztítók ellen, akik kívülről törtek ránk.”¹⁰

A találó múlt/jelen összevetés itt is az irónia eszközüének hatásos és ritmikus használatát teszi lehetővé.

5) A „zongorák Attilája” elnevezés az *I misteri di Firenze (Firenze rejtélyei, 1857)* VII. fejezetében tűnik fel, melyben egy Lady Claránál rendezett házi hangverseny szórakoztatóan eleven leírását találjuk. A „zongorák Attilájá”-nak megjelenését és bemutatását megelőzi egy „fiatal angol leányzó által alig hallhatóan elnyekergett románc, melynek előadója két éven át háromezer frankot fizetett ki énekórákra egy híres olasz maestrónak, csak hogy joga legyen hús ütemet elénekelni mindenféle intonáció és ritmuskövetés nélkül”¹¹. Collodi éles és részletes zenekritikáját szokás szerint az iróniára, az elevenbe találó mondatokra és a szarkasztikus játékokra építi.

Már azzal is, ahogyan a külsejét leírja, a gúny tárgyává teszi az ifjú zenészt, és ezzel előkészíti az előadás katasztrófális kimenetelét: „Elfoglalta helyét a zongora mellett egy sápatag,

⁸ C. COLLODI, *Leontina*, cit., 679; a három felkiáltójel természetesen közvetlenül a recenzens és bíráló Colloditól származik.

⁹ A Leontina bírálatának végén Collodi rájön, hogy kissé túlzásba esett úgy a hangnem, mint az arányok tekintetében („Szavaim talán kissé gorombának – talán arcátlanok tűnhetnek”). Mindezt azzal magyarázza, hogy kritizálni kell az efféle munkákat, „nehogy meggyökeresedjenek”, és ezzel elutasítja az elfogulatlan, a „szokásos művészi szabályok”-ra, „az egyszerűség kedvéért józan észnek nevezett valami szokásos elveire” alapozó kritikát *Leontina*, cit., 682–683). Azt is mondhatnánk, hogy Collodi itt egy militáns kritika dicshimnuszát készíti elő.

¹⁰ C. COLLODI, *Un romanzo in vapore. Da Firenze a Livorno / I misteri di Firenze*, (Edizione Nazionale), szerk. RANDACCIO, 95. Roberto Randaccio helyesen jegyezte meg: „A köznevesült tulajdonnevek használata Collodinál két irányban valósul meg: egyfelől a nyelvi tradíció irányában, mely a beszélt nyelvben meghonosodott köznevesült tulajdonneveket használ, másfelől viszont ellentétes értelmű használatukkal él, csak hogy fokozza az ironikus és satirikus élt” (ivi, p. 441, nota 32). Ugyanerről cfr. Randaccio egész könyvét: *Lessico collodiano*, Olbia, Taphros, 2006.

¹¹ *Ibidem*, 288.

nyúzott képű fiatalember, testét fekete frakk tartotta fogva, melynek szűkre szabott, rövid új-jából két inas-szögletes fakanál lógott ki kezek gyanánt.

Listz (sic!) riválisa, miután tökéletes flegmával végigtörölte homlokát egy fehér kendővel, s izzadságtól nyirkos kezeit is megszárogatta, tekintetét hosszasan végighordozta a termen, mintha a gondolatait uraló hölgyet, a dallamok ihletforrásául szolgáló műzsát keresné.¹²

A sziporkázó, aprólékos leírás a továbbiakban ritmikusan ingázik a zongorista viselkedése, gesztusai és az előadás jellemzése között, a házi koncert mindenre kiterjedő elemzésétől a közönség spontán reakcióiig terjed. A sápadt, nyúzott képű zongorista folyamatosan ironikus kifejezésekkel illetett Attilának bizonyul a produkció alatt, egészen a hangszer elleni végső támadásig és annak szinte fizikai „megsemmisítéséig” jut el.

„[...] az ártatlan dallam-motívummal dühödtt erővel támadt újra a hajának; kitepte az egyik karját, levágta az egyik lábát, lepénnyé torzította az arcát, hengerré nyújtotta a fejét, gombóccá gyúrta, keresztre feszítette; aztán spirállá csavarta, kegyetlen ujjaival darabjaira aprította, a mindenkori, a kezdetek kezdete óta fennálló kétharmadból hatnyolcaddá torzította.”¹³

Tehát a házi koncert leírásának magvát Attilának a zenei dallam és maga a hangszer elleni kettős rohama alkotja. A tudatlan és képzetlen közönség reakcióját éppen a zenei előadás módja és jellegzetességei fokozzák. Nem véletlen, hogy a „zongorák Attilájá”-nak eme kemény performance-a után a büfé megrohanásának másféle érzékekre ható és szarkasztikus eseménye következik. A látszólagos kitérő így teszi lehetővé Collodi számára, hogy ismét előadja a jómódú, előkelő firenzei körök jellegzetes rítusainak szatírját.

6) Az *Un'altra riabilitazione (Egy újabb rehabilitáció)* című cikk¹⁴ úgy épül fel, mint egy ironia, önironia és kétértelműség közötti ügyes tükörjáték. Már a cím is valami fásultságot és fáradtságot ígér a „rehabilitáció” újabb rítusával kapcsolatban: ez valami divat, egyfajta „láz”. Collodi a nyelv és a szavak szintjén is játszik (ez a *Note gaie* valamennyi darabjának vezérmotívuma). Nem véletlen, hogy maga a *rehabilitálni* ige is „ellenszenves” az író számára, és Collodi ironikusan úgy tesz, mintha egyik barátjától kölcsönözné, „aki még nálam is rosszabbul ír”. A szerző mintha azt gondolná, hogy rehabilitálni többé-kevésbé annyit jelent, mint „megfordítani a történelmet”: és a „közelmúlt rehabilitáltjai”, akiket megemlítt, különösen ékesszó-ló példák: „az Iskarióti Júdás, Lucrezia Borgia és a zsoldosvezér Maramaldo”; egyszerűen, nincs menekvés. S ezt az alapvetést megerősítendő a szerző úgy képzei, hogy száz vagy kétszáz év múlva „valamilyen nyughatatlan levéltár-kutató” majd egyenesen azt próbálja meg bizonyítani, hogy ez a két égbekiáltó gonosztevő (Cipriano La Gala és Ninco-Nanco) valójában remek emberek voltak. És innen elkezdődik a szórakoztató kitérő, két kis portré a két brigantírról, akik békés napjaikat „immár megfáradván, otthoni erdők árnyas lombjai alatt üdülve

¹² Ivi, 289.

¹³ Ivi, 289–290. Collodi a házi koncert jelenetét a későbbiekbe még egyszer feldolgozza a *Macchiette* című írásában [C. COLLODI, *Macchiette*, (Edizione Nazionale), szerk. di F. Molina CASTILLO, 103–105].

¹⁴ A cikk *Una lettera di Attila detto Flagellum Dei* címmel jelent meg a «Lente» című lapban del 27 maggio 1858. május 27-én ZZTZZ álnéven; aztán a «Fanfulla» 1870. szeptember 20-i számában; végül a «Roma-Reggio»-ban, amely a «Giornale dei Comuni» különszáma volt a Reggio Calabria-i árvízkárosultak javára. Most a posztumusz *Note gaie* című kötetben olvasható, szerk. G. Rigutini, Firenze, Bemporad, 1892, az idézet is innen származik.

pergetik, hiszen elégük van már a város zajából, a tömeg nyüzsgéséből, és nehezen viselik a királyi rendőrség arcátlan tekintetét¹⁵.

[Collodi nyomán felbuzdulva, most én is megengedek magamnak egy rövid kitérőt a *rehabilitálni* (*riabilitare*) szóval kapcsolatban. A kifejezés első megjelenése Francesco Vettori (1474–1539) *Viaggio in Alamagna* (Németföldi utazás, 1523?) című művéhez köthető.¹⁶ Ugyancsak nagyon sokatmondó ez a prédikátor Paolo Segneritől származó részlet: „... [a könyörület, misericordia] alapján mi fel vagyunk jogosítva arra, hogy a mi örök üdvösségünkben igencsak reménykedjünk, midőn, ennek híjával, mindennemű reményünk halott volna” (1692). A századok során a rehabilitálni ige jelentései megsokasodnak. A Battaglia-féle olasz nagyszótár (*Il Grande Dizionario della lingua italiana*)¹⁷ kilenc jelentést sorol fel, jogi, politikai, orvosi, történelmi, irodalmi szóhasználatban. Úgy vélem, számunkra a 4. jelentés érvényes: „Visszahelyezni valakit a társadalmi megbecsülés és tisztesség körébe, mentesíteni őt az igazságtalan vagy becsmérítő vádak alól, kimenteni becsületvesztett helyzetéből”. A Tommaseo-féle szócikk is ide illik: „rehabilitálni egy személyt’ morális és társadalmi értelemben, megváltoztatni a vele kapcsolatos tisztességrontó vélekedést, véget vetni a sorozatos rossz hírnév keltésnek vele kapcsolatban”. Nagyon sokatmondó ez a Neróra vonatkozó utalás Alberto Saviniótól: „Némely történészek ugyanis, és nem is mindig a legkontárabbak, mostanában rehabilitálják az emlékezetét (mármint a Neróét)”¹⁸.

Amikor Collodi is visszatér az eredeti vezérfonalhoz, elismeri, hogy őt is elkapta ez a divatláz, és serényen keresett egy rehabilitációra alkalmas személyt. Attila előkelően hangzó neve tökéletesnek tűnt: és az író ügyes elbeszélői fogással felépíti az „igazi Attila” portréját, akit úgy képzel el, mint „egy jó német ördög, foglalkozását tekintve kereskedelmi utazó, aki keresztül-kasul bejárta Itáliát, egyedüli politikai célja pedig azt volt, hogy elterjessze nálunk a gyapjúharisnya használatát és a bécsi sört”¹⁹. Így folytatja a szüntelen ritmikus játékot, a jelenre és a múltra történő utalások ironikus elegyítését és váltogatását. Az irodalmi ürügy, hogy találjon egy Attilától származó levelet az író szobájában, remek alkalmat ad arra, hogy egy remek fortéllyal élve további távolságot tartson a rehabilitációs folyamattól. És az ironia a levél kétértelmű természetére van kihelyezve: apokrif levél, igen, de majdnem igaz... Attila episztolája, miképpen Colloditól megszokhattuk, tele van szórva kikacsintásokkal az olvasó felé, ríposztokkal, az utalások nyílzápora mint sziporkázó játék a legfőbb egyesítő elem. Csak úgy sorjáznak a különféle elkalandozások, miközben Collodi ilyen hatásosan jeleníti meg az „Attila mint Isten ostora – flagellum Dei” hagyományos képet: „veszett kutya, gyerekhússal táplálkozó szörnyeteg, egy *armavirumquecano*”²⁰. Így adódik az elszalaszthatatlan alkalom, hogy kikeljen „a történészek gonosz és pletykás fajtája” ellen, akik oly sokszor „csak attól a vágytól égnek, hogy rosszat mondjanak felebarátjukról”. A történészekről az igazi Történelemig az út már kellemesen rövid: „Ha engem kérdezel, a Történelem egy unalmas mitológia. Nem találsz benne más igazságot, mint dátumokat, már, ha ezek is igazak! A történelem (tegnap hallottam az egyik királyi tanfelügyelőtől, aki a szomszédom) egy megtévesztő maszlag,

¹⁵ C. COLLODI, *Note gaie*, szerk. G. RIGUTINI, 27–28.

¹⁶ Cfr. G. GHERARDINI, *Supplimento a' vocabolari italiani*, vol. V, Milano, P.A. Molina, 1857, *ad vocem*.

¹⁷ S. BATTAGLIA, *Grande dizionario della lingua italiana*, Torino, UTET, 1961-2002.

¹⁸ A. SAVINIO, *Tutta la vita*, Milano, Bompiani, 472.

¹⁹ C. COLLODI, *Note gaie*, 28.

²⁰ Ivi, p. 30.

amelyet szándékosan eszeltek ki a tanárok számára, akik maguk sincsenek vele tisztában, no meg a diákok számára, akik nem akarják megtanulni.”²¹

Ebben a szövegrészletben Collodi végig finoman súrolja a közhelyességet, kikacsint közönségére, nemegyszer valami egyetemes (és általános) közömbösség húrjait pengetve. A történésekkel szembeni kemény kritika előrevetíti az Attila/Collodi által kitalált valamennyi antik és modern történet máglyára vetését: a végső, nagyot csattanó ostorcsapást élvezettel Cesare Cantura méri, akit nyilvánvalóan azzal vádol, hogy más könyveiből plagizál. Attila életrajza is (lásd később) agyafúrtan elegyíti a múltat és a jelent, pengevillogtatásának célpontjai a regényírók azzal a szokásukkal együtt, hogy mindig valamilyen elnyűtt elbeszélő fogáshoz folyamodnak (az amerikai nagybácsik...). Collodi villódzó nyila ezután Verdit veszi célba, akit nem nagyon kedvelt, mégpedig azért, mert az *Attila* című operájában a hunok vezérének szerepét nem baritonra, hanem basszus hangfekvésre komponálta. A végső dőfést csak úgy, általánosságban „bizonyos nagynevű maestrók” számára tartogatja, akiknek kedvéért „minden zsarnok kénytelen kiénekelni a kétvonalas F-et akkor is, ha tenornak született”²².

A múlt/jelen közötti oda-vissza cikázás abban az ellentétben is testet ölt, amely az Attilát szabad akaratukból követő katonák és a kötelező hadviselés (melyet Collodi kissé felületesen ír le) mechanizmusa között fennáll. Az oda-vissza ugrás folytatódik: és mintegy az Attila által elkövetett rablások igazolásaképpen pellengérré állítódnak (miképpen amúgy is igen gyakran) a szerző korának pénzügyminiszterei. Ez is egy folyamatos és ritmikus *leitmotiv* a publicista Collodinál, aki (ki kell mondanunk) sokszor nagyon igyekszik olvasói kedvében járni, olyan témák mentén, melyeket finoman szólva politikamenteseknek nevezhetnénk. A fő cél, hogy lebontsa és komikus-groteszk olvasatával ledöntse a nagy történelmi események piedesztálját, az írás zárlatában is megmutatkozik. Ily módon a szórakoztató önéletrajz szerint Attila nem a híres lángoló kard miatt mondott le Róma kifosztásáról, hanem azért, „mert Rómában azokban az időkben nyáron forróház dült”²³. A remek zárlat lényege a már megszokott múlt/jelen összehasonlításban áll: mint biztosíték Attila természetesen önmagát kétség kívül a legkülönbek tartja a „te kortárs bajkeverőid” közt, bármit is mondjanak a történészek és a krónikások²⁴.

7) A *Minuzzolo* egyik igen sokatmondó részlete ugyancsak Attilával kapcsolatos:

„– Mondd csak, Gosto – kérdezte Minuzzolo –, ki az a tagbaszakadt, izmos, aránytalanul nagy fejű, lapos orrú, sötét bőrű katonaember, akinek apró szemei valósággal belesüppednek a képébe, hogy az emberre rájön a rettegés?

– Az bizony

Attila,

az »Isten ostora«.

Ez a hatalmas emberpusztító előbb letarolta a Keleti Birodalmat, aztán Galliába ment. Akkoriban a nyugati császár, vagy ahogyan gyakrabban nevezik, a Római Birodalom generálisa Aetius volt, aki olyan nagy vitéz volt a háborúkban, hogy soha nem adta meg magát sen-

²¹ Ivi, p. 31. Ezek a történetre vonatkozó megjegyzések a *La luce elettrica* (ivi, 255.) című prózában is megjelennek.

²² Ivi, p. 33.

²³ Ivi, p. 34.

²⁴ *Ibidem*.

kinek. Ő vonult fel Attila ellen, és amikor Châlons-nál megívott vele, megroppantotta seregét és elkergette. Ez volt minden idők legkegyetlenebb csatája: úgy beszélnek, hogy vagy háromszázezer ember lelte halálát.

Attila hamar talpra állította seregét, és 452 tavaszán egyenesen Itáliába ment. Peschierába érve mindjárt délnek akart fordulni, hogy Róma felé vegye az irányt; ekkor elébe ment Nagy Szent Leó pápa, ez a mindenki által nagy erényűnek tisztelt öreg ember. Ki hitte volna? A kegyetlen hun vezér, akitől az egész világ rettegett, megszelídült ennek a szent öregnek a láttán és szavai hallatán, majd elvonult Itáliából. Visszatérvén táborába, amely valahol az ausztriai Austerlitz közelében volt, vértolulásban meghalt.”²⁵

Nagyon hatásosan vannak itt egymás mellé helyezve a hun hadvezér életéről és haditetteiről szóló „vulgata” egyes jeleneti és mozaikkockái: Attila (és a hunok) testi jellemzői, az „Isten ostora” állandó jelző, a kegyetlensége, a megfélemlítő stratégia, a kétfrontos harcmodor (Kelet-római és a Nyugatrómai Birodalom), a római Aetius feltételezett hadi erényei, a Catalaunumi (Châlons) csata, az elesettek valószínűleg mitikussá duzzasztott száma,²⁶ az összecsapásnak Attila döntő vereségéként való értelmezése, a hadvezér és Nagy Szent Leó pápa legendába illő találkozása, a hun vezér hirtelen és rejtélyes halála. A *Minuzzolónak* ez a részlete tökéletesen megfelel Collodi iskolásoknak szánt szövegei (valamennyi a firenzei Paggi kiadónál jelent meg) általános hangütésének: olvasmányos, dinamikus keretet kínál (a korabeli ifjúsági irodalom fölöttébb pedáns hangütéséhez képest), ugyanakkor anélkül, hogy lemondana a hagyományos ismeretkörbe tartozó elemekről, melyeket szintén szükségesnek tart. Collodi biztosan és ügyesen mozog ezen a határmezsgyén, mindig megtartva a szilárd és ügyes egyensúlyt.²⁷

Végül, a Collodi szatírájának ostora által keményen sújtott történészek körét rehabilitálandó, figyelmükbe ajánlom Walter Pohl kiegyensúlyozott megállapítását, mely az „Attila utáni” idők meggyőző mérlegét kínálja: „Az Isten ostora csodálatos módon eltűnik. A hun alternatíva elenyészik. Az Attila által támasztott kihívásra adott válaszok egymásnak feszülnek. Mindenki elmeséli a saját verzióját, a saját történetét egy királyról, aki sokak számára a barbár uralkodó modellje marad, annak sötét és ragyogó oldalával egyaránt. Jönnek majd mások utána: avarok, bolgárok (ők birodalomalapító királyuknak tartják, akit Avitoholnak neveznek), magyarok (akik felélesztik Attila mítoszát). A germánok számára a hun történet fontos téma marad, számos Etsel királyról szóló saga része – míg a rómaiakkal való találkozásról nem mesél a későbbiekben senki. Attila megmarad kiváló hadvezérnek, egy homályos tükörnek, melyen át a messzi múltba nézünk.”²⁸

LUKÁCSI MARGIT fordítása

²⁵ C. COLLODI, *Minuzzolo*, Firenze, Paggi, 1887, 149–150.

²⁶ Sulla dinamica della battaglia dei Campi Catalaunici e sul numero effettivo dei combattenti cfr. da ultimo G. ZECCHINI, *Attila*, Palermo, Sellerio, 2007, 128–136, e M. ROUCHE, *Attila*, Roma, Salerno Editrice, 2010, 135–141.

²⁷ Collodinak az iskolásoknak szánt irodalom terén kifejtett tevékenységéről cfr. Renato Bertacchini nagyon világos megjegyzéseit: R. BERTACCHINI, *Collodi narratore*, Pisa, Nistri-Lischi, 1961, 207–252. és ld. *Il padre di Pinocchio*, Milano, Camunia, 1993, 199–221.

²⁸ W. POHL, *La sfida attiliana. Dinamica di un potere barbaro*, = *Attila flagellum Dei?* szerk. S. Blason SCAREL, Roma, «L'erma» di Bretschneider, 1994, 88–89.

KERBER BALÁZS

Változó arzenál

VIZUALITÁS, EGYSÉG ÉS SZÉTESÉS SZENTKUTHYNÁL ÉS PIRANDELLÓNÁL

Kártyajáték

Szentkuthy Miklós 1946 és 1947 között írt regényében, a *Pendragon és XIII. Apolló*ban,¹ amikor az elbeszélő Ygraine hercegnőt igyekszik leírni „kódex-áhitatosan és az »új tárgyilagosság« fényképező szigorával”², tesz egy rövid, magyarázó közbevetést: „(hiszen a korokban és a stílusokban úgy válogathatunk, mint a szendvicsekben vagy bridge-kártyákban)”.³ A történelem, illetve a kultúrtörténet ebben az értelmezésben afféle játéktérként, kelléktárként jelenik meg, melyből a művészi kifejezéshez, mint játékhoz, kalandhoz, különböző elemeket, eszközöket választhatunk. A mögöttes piknik-metafora is ezt a frivol képzetet erősíti.

Tágabb értelemben vizsgálva ez az elbeszélésmódszer a mai olvasónak eszébe juttathatja akár a fantasy-kártyajátékokat is, ahol végeredményben a különböző lapokon feltűnő rajzok teremtik meg a fiktív világ illúzióját. A szövegépítés örömét épp a kiszemelt elemek felvilágló képek összhatása teremti meg, különböző pontok láncaként. Hogy a Szentkuthy-próza képről képre építkezik tovább, illetve víziók összemosásával dolgozik, azt az idézett leírásnak egy korábbi része is jól szemlélteti: „Persze egy kis megjegyzést ehhez is kell fűznünk, akárcsak a kis szalagocskákat a régi városkép-metszetek fölé, melyen egy buta falu neve egyszerre olyan előkelő lesz latin név-ruhájában – és ezen a kis szalagon mindössze csak annyi fog állni, hogy ahogy Dante a *Paradicsom* végén három kört lát egybeláncolódni (nem a sport-olimpiászok jelvénye öt vagy hány ilyen metafizikai karika?)...”⁴

A gyorsan pergő, egymást támogató, kiegészítő képek már „élesben” meg is jelentik azt a poétikát, melyet a későbbi kitérőben az elbeszélő megmagyaráz, illetve egy hasonlat segítségével felvillant. Az idézett rész csakugyan olyan, mintha kártyák csúsznának egymásra, különös vizuális épületet teremtve, ahol a lényeg a tololódás, a közelítés-távolítás kettőssége. A kulturális asszociációk plasztikus formában, gyakorlatilag a nyelvet, a poétikai technikát illusztrálva tűnnek fel, ugyanakkor megteremtődik az átjárhatóság érzete. Az elbeszélő, mint egyfajta entellektüel-mágus, olyan képeket (lapokat) válogat, melyek a különböző közegek egybenyílását teremtik meg. Az olvasónak, mint sokszor egyéb Szentkuthy-szövegekben is, az a képzelet támadhat, hogy elért egy pontra, ahonnan az európai kultúra és tudományosság legkülönbözőbb tárgyterületei érnek egymásba/hoz, egy olyan érzéki pillanatot teremtve, melyben ez az igen bonyolult együttállás valamiképp megfogható. Ez a nagy kép, a benne megjelenő humornak köszönhetően, persze, ki is billen, így az átjárhatóság mellett a komikus

¹ Ld.: Szentkuthy Miklós, *Pendragon és XIII. Apolló*, Budapest, Magvető, 2009, 240.

² Uo. 37. p.

³ Uo. 37. p.

⁴ Uo. 37. p.

ferdeség élményét is nyújtja a komplexum. A vizuális forrongás ugyanakkor perspektivikus játék is: a különböző látásmódok térszerűen helyezkednek el, illetve minden szerep és „személyiség” egy-egy kártyalap. Az összképnek így a tekintetek konstellációját, a nézőpontokat mint pólusokat megjelenítő világot is tartalmaznia kell. Az elbeszélő meg is említi, hogy Ygraine leírása közben „négy arckép fonódik így egybe”⁵ képzeletében: „Ahogy valójában volt – ahogy még leírásom előtt az olvasó elképzelhette –, ahogy én akarom leírni, és amit aztán az olvasó a leírásom után elképzelhet. Nem lényeges ez a gondolat, de egy pillanatig rágondolni elég mulatságos.”⁶ Az elbeszélő által játszva teremtett képkonstrukció itt lendül meg, a nevetés motívumával távolítva az elnyert stabilitást. Sőt mintha inkább épp az elvetés, a továbbbítés mozzanatával teremtődne meg a biztos látvány, a humor motívumának köszönhetően. A különböző tekintetek részei ennek a humornak, ismét újrarájzolva a teret.

Teória helyett látás

A képek sora és a szétvetett identitásdarabok bizonyos értelemben az elbeszélő vagy irányító „mágus” kezében összpontosulnak, aki igyekszik megalkotni, néhol pedig eltüntetni a róluk folyó diskurzust. Ezzel egyszerre jelzi a beszéd lehetőségét és lehetetlenségét. A koncepció izgalmas párhuzamot mutat a modernizmus – sok tekintetben eltérő – képviselőjének, Luigi Pirandellónak bizonyos műveivel. A feltűnő különbségek és a sok tekintetben eltérő érdeklődés ellenére az olasz író prózájában és drámáiban észlelhető egy nagyon hasonló probléma-felvetés a nyelv világ- és képteremtő szerkezetéről. Sőt Pirandello utolsó, és 1936-ban bekövetkező halála miatt befejezetlenül maradt darabjában, *A hegyek óriásaiban*⁷ már jelentkezik a Szentkuthynál is oly fontos „tisztá” vizuális igény is. A dráma kísérletet tesz arra, hogy a nyelv mellett a kép, a „tisztá” vízió is „beszéljen”, mert az – talán – többet ér bármiféle teóriánál. Vagy pontosabban fogalmazva: a póre kép az igazi teória, a látott test/tárgy a maga anyagosságában szellemi. „Itt szinte az élet határán állunk, grófnő”⁸ – mondja Cotrone, Pirandello mágusa a darabban. A mű helyszínéül szolgáló Balszerencse-villa ugyanis a fantáziának és a mesének egyfajta szigete, ahol az álom színei, érzetei szabadon áramolhatnak. Cotrone az emberekben élő „végtelenségről” beszél,⁹ azokról az élményekről, melyek igazán csak intuitív módon befogadhatóak, az álomjelenség szabad folyamában. Így a „láthatatlan” vágya szüntelenül összemosódik a „látható” pozitívumával: a „láthatatlan” éppen a képzeletfolyamnak köszönhetően „látható” és érzékletes.

A Pirandello-darab nyelvének, úgy tűnik, éppen az lenne a rendeltetése, hogy a sűrű, szinte már regénybeli leírásoknak tűnő szerzői instrukciók, a különös figurák, a gyakorta szürreális, ironikus párbeszéddek segítségével megteremtse a puszta áramlás, a „puszta” vízió tapasztalatát. A hétköznapi értelemben vett nyelv erre nem alkalmas; csak a fantázia vizuális,

⁵ Uo.

⁶ Uo.

⁷ Ld.: Luigi PIRANDELLO, *I giganti della montagna* = L. P. *Maschere Nude* (Vol. IV.), *Le opere di Luigi Pirandello*, szerk. Alessandro D'AMICO, Alessandro TINTERRI, I Meridiani, 843–910.

Luigi Pirandello, *A hegyek óriásai* = L. P., *Színművek*, ford. SZIGETHY Gábor, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1983, 597–652.

⁸ Uo, 622.

⁹ Uo.

érzéki beszédmódja képes bármit is megragadni. A beszéd egyébként hiábavaló: „Csak beszélünk, beszélünk, fiatal barátom, s aztán általában rádöbbenünk, hogy hiába, és kiábrándultan visszavonulunk önmagunkba, mint kutya éjjel az óljába, miután megugatott egy elsuhanó árnyat.”¹⁰ – mondja később Cotrone. Már a mágus szokatlan, láttató hasonlata is a vízió biztonságával mutatja meg a nyelv lehetetlenségét: a kifejezni vágyott jelenségek, a nyelv egész „anyaga” egyszerűen továbbsiklik a beszélő előtt. Azonban épp abban áll a Pirandello-mű iróniája, hogy Cotrone maga sem tud lemondani a beszédről, sőt épp ő az, aki rendszeresen elméleti ízű monológokba kezd. A darab tudatos kettőssége azonban arra a felismerésre épül, hogy a beszéd, bár szerepe bizonytalanná válik, de jelen esetben mégis egy irodalmi mű alkotóeleme, így nem vonatkoztathatunk el tőle; a vízió mindenképp a nyelv közegén keresztül érhető csak el. Emellett „puszta” vízió sincs, mely önmagában érne többet a teóriánál (vagy maga venné át a teória szerepét), hiszen a nézés mindig egy adott alany tudatán, percepcióján át történik, így már alapvető léte is interpretáció, már önmagában aktivitás. „...Sokkal inkább az történik, hogy amikor ránézünk egy tárgyra, mintegy kinyúlunk érte a tekintetünkkel.” – írja Arnheim.¹¹

Nincs látás teória nélkül, így a látás nem is helyettesítheti a teóriát. Ugyanakkor mind Pirandello, mind Szentkuthy mintha mégis a látvány önállóságát keresné: a tárgyak felületei, a színek, a helyszínek, a bőr, vagy egy-egy testrész mind önmagukban „beszélnek”, önálló „jelentések” (szilárdabbak, és végső soron intellektuálisabbak, mint bármilyen „szellemi” fogalom.) Ezért épül kép a képre. A látott tárgyak, tájak, alakok változása azért idézheti elő a fentebb említett „egybenylást”, mert a képek önmagukban „magyarázzák meg” az összefüggéseket. Így lesz tér a kultúra egyébként „láthatatlan” komplexumából, így válnak láthatóvá bizonyos „ajtok”, melyeket eddig nem láttunk, és Szentkuthy esetében így lesznek olimpiai karikák a Dante által látott körökből. Később pedig már a látványnak egyfajta „visszaúsztatása” a teóriába, amikor az olimpiai karikákat az elbeszélő „metafizikai karikáknak” nevezi. De itt már a vízióból indultunk vissza a magyarázathoz.

„Jelenés-kelléktár”

Amit Cotrone a beszédről mond monológjában, az tulajdonképpen a vizuális kifejezésre is igaz. A *hegyek óriásai* nem is áttat azzal, hogy a Balszerencse-villa képviselte álom- és mesebirodalom totális megoldásokkal szolgálna. Már csak az óriások fenyegetése, a nyugalmat fenyegető felszámolódás miatt sem. A színek, a képek változásai maguk is az áramlást segítik, mint ahogy ezt a pirandellói képzelet műhelymetaforája, a Balszerencse-villában található jelenés-kelléktár is jelzi.¹² A mese a szüntelen alkotásért zajlik (ily módon keletkeznek a megértés bizonyos lehetőségei), azonban az összefüggések nem törekszenek a végleges forma felé, legalábbis az olvasás során nem ebben az értelemben látunk formákat. „Keltsük életre mindazt, ami eszünkbe jut.”¹³ – mondja Cotrone. A Balszerencse-villa egyben a megmerevedéstől való egyfajta félelem kifejeződése is. A jelenés-kelléktárban alakuló formák és Cotrone

¹⁰ Uo. 644.

¹¹ Rudolf ARNHEIM, *A vizuális élmény – Az alkotó látás pszichológiája*, Bp., Gondolat, 1979. 56. p.

¹² Luigi Pirandello, *A hegyek óriásai* = L. P. *Színművek*, ford. SZIGETHY Gábor, Bp., Európa Könyvkiadó, 1983. 632.

¹³ Uo. 630.

egyéb varázslatai fel-felmutatnak lehetőségeket, konstrukciós terveket, azonban mindig megmarad a szabad variálódás, a kép továbbugrásának, bonyolódásának esélye. Az egység nem válik bezárt egységgé, és fontosabb, hogy egyáltalán *lehetnek és készülnek* formák, mint az, hogy *milyen* formák lesznek. „A test maga a halál: kő és sötétség.”¹⁴ – állítja Pirandello mágusa, vagyis, „aki a maga számára testével és a nevével azonos,”¹⁵ és nem képes újabb és újabb formákat teremteni, tulajdonképpen máris halott. Így a képzelet számára valójában nem is a „termék” a legfontosabb, hanem a működés.

1936-ban jelenik meg Szentkuthy *Fejezet a szerelemről*¹⁶ című regénye, melyben ugyanez a forrongó építkezés valósul meg. A regény számos fontos kérdést Pirandellóhoz igen hasonló módon tesz fel, így a probléma vizsgálatával felfedezhetjük a harmincas évek modernizmusának egy izgalmas „metszéspontját”. A szöveg egyik fejezetében a halott pápa és a szintén halott, felakasztott Tiburzio képzeletbeli dialógusát olvashatjuk. Ennek egyik részletében a pápa sajátos értelmezését adja a gondolat szabadságának: „a gondolat szabadsága alatt nem elvek, politikai és vallási vélemények szabadságát értem, hanem valami funkcióbeli szabadságot, az örök önellentmondás, visszakanyarodás és szétrepülés elemezhetetlen, mechanikátlan mechanizmusát, melynek éppen lényege [...], hogy nem tud *egy* dolog lenni, nem tud határozottan *ez* vagy *az* lenni, hanem minden mindig, akármi akárhol és akármikor.” A pápa szavai gyakorlatilag a Szentkuthy-féle poétikát magyarázzák, és egyben mintha nagyon emlékeztetnének Cotrone szavaira. Már Pirandello *Uno, nessuno e centomila* (*Egy, senki és száz-ezer*)¹⁷ című (magyarul *Az ezerarcú ember* címmel jelent meg), 1925-ben megjelent regényének lényeges motívuma a minden pillanatban való újjászületés, a lezárt formák, lezárt „nevek” elkerülésének vágya. A zárt test, a zárt forma Cotrone állítása szerint is tulajdonképpen a halál szinonimája. A formálódó, alakuló jelenés-kelléktár ezzel szemben az aktív kreativitás szimbóluma. Szentkuthy pápája „elv” és „vélemény” alatt épp azt érti, amit Pirandello Moscardája és Cotroneja „név” és „test” alatt. A „vélemény” már nem „szabad” abban az értelemben, hogy a gondolatnak egy bezárt, kész alakzata. Az olasz szerző egyik legfontosabb, 1908-ban íródott, *L'umorismo*¹⁸ című tanulmányában megkülönbözteti az életet mint egyfajta *flus-sót* (áradást), és azokat a formákat, koncepciókat, melyekbe azt kényszeríteni próbáljuk. Pirandello amellet érvel, hogy szenvedélyesebb pillanatainkban, amikor az „áradás” kerekedik felül, az összes fiktív forma és keret elpusztul, összeomlik. Belső termelődésünket valójában béklyózza a forma. A Szentkuthy- és a Pirandello-művek dinamikája ellenben épp a termelődésben, az áthelyeződésben van.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Ld.: SZENTKUTHY Miklós, *Fejezet a szerelemről*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1984, 404.

¹⁷ Ld.: Luigi PIRANDELLO: *Uno, nessuno e centomila* = L. P., *Tutti i romanzi* (Vol. II.), szerk.: Giovanni MACCHIA, Mario COSTANZO, Milano, Mondadori, 1973, 737–902.

Luigi PIRANDELLO, *Az ezerarcú ember*, Bp., Franklin Társulat, 1943. 191.

¹⁸ Ld.: Luigi PIRANDELLO, *L'umorismo* = L. P., *Saggi e interventi* In I Meridiani, *Opere di Luigi Pirandello*, szerk., Ferdinando TAVIANI, Milano, Mondadori, 2006, 938.; Claudio VICENTINI, *L'estetica di Pirandello*, Milano, Mursia, 1970, 47.

A mágus

Mind a Szentkuthy, mind az említett Pirandello-művekre jellemző, hogy az alkotás és a lebegés folyamatát egy mágusfigura vagy a hozzá lényegében hasonló játékos entellektüel koordinálja (Pirandello esetében a mágus-motívum konkrét formában meg is jelenik *A hegyek óriásai* című darabban, vagy kevésbé nyilvánvalóan, de szintén jelentéssel bír a *Liolában*). A „mágus” itt egyáltalán nem, vagy csak részben jelképezi a hatalmat, az erőt, az uralkodás képességét. Fő jellemzője inkább a kívülállás, az emberi világ unalmának és nyárspolgáriságának felismerése. A mágus a képzelet birtokosa, mely az egyetlen eszköz arra, hogy kilépünk ebből az unalomból. Míg a társadalom, a világ a lezárt formákat kedveli, „véleményei” vannak, addig a mágus a vizuális keletkezés híve; összepárosítja és egyesíti a látottakat, de sosem elégszik meg a körülhatárolhatóval. A látvány egyrészt *csak* látvány, Pirandello idézett szavával az embereken belül élő „végtelenségnek” valami érzékileg felfogható képe, és egyben folyamatosan változik, alakul. Pirandello univerzumában a kreatív, szellemi mozgás eszméje olyannyira jelentős, hogy a szerző a fent említett *L'umorismo*¹⁹ című tanulmányában a művészi teremtés jelenségét a gondolat szabad mozgásaként definiálja.

A lezárt, és épp ezért hamis, emberi kategóriákon átlátó entellektüel figurája még olyan műveiben is feltűnik, ahol a fentebb elemzett motívum nem jelenik meg annyira komplex formában, mint az említett *A hegyek óriásaiban*, vagy a paraszti témájú, a kreatív különc *Liola* alakját felvillantó *Liolában*. A szintén ismert *Így van (ha így tetszik)*²⁰ című darabban például a rezonőr Laudisi az, aki – egészen az őt igazoló Ponzáné megjelenéséig – egyedülként figyelmezteti a szereplőket, hogy nincsenek megnyugtató, zárt igazságok. Laudisi az egész dráma folyamán nem is titkolt diadalérzettel szemléli az eseményeket, hiszen szüntelenül „igaza van”: a dolgok valójában se „így”, se „úgy” nincsenek, nem léteznek megnyugtató „állítások”. De a már említett Vitangelo Moscarda is, az *Uno, nessuno e centomila* főszereplője, miután rádöbben az identitások sokaságára, keserű humorral elemzi, magyarázza újonnan nyert felismerését, és szarkasztikusan viszonyul az őt meg nem értő környezetéhez. A mágus azonban, bár részben győzelmet, vagy legalábbis szellemi szabadságot jelent számára a képzelet, sérülékeny is, hiszen körülveszi minden más, ami tőle idegen: az óriások rejtélyes figurái, a középkori Európa anarchikus történelme, vagy az értetlen emberek sokasága. Egyetlen fegyvere az éjszaka (mely, ahogy Pirandello esetében Umberto Artioli figyelmeztet rá,²¹ erősen mozgósítja szinte egész művészetkonceptiókat Novalis romantikájától a Breton fémjelezte szürrealizmusig), és a vele gyakorlatilag rokon értelmű fantáziatobzódás, a „költőiség” észlelése.

Szentkuthy *Fejezet a szerelemről* című regényének egyik főszereplője sok tekintetben „sorstársa” *A hegyek óriásai* hőseinek, főleg Cotronénak. A regényben a képzelet „termelődése” azért is intenzív, mert a szöveg elbeszélője hosszú ideig az ő, vagyis a polgármester reflexióit követi nyomon, olyannyira, hogy az olvasónak gyakran úgy tűnik, maga a polgármester a narrátor. Szigeti Csaba állapítja meg²², hogy „A regény egésze átmenet a belső és a 'külső', a

¹⁹ Ld.: Luigi PIRANDELLO, *L'umorismo ...* 910. p.

²⁰ Ld.: Luigi PIRANDELLO, *Così è (se vi pare)* = L. P., *Maschere Nude* (Vol. I.), szerk. Alessandro D'AMICO, Milano, Mondadori, 1986, 435–509.

Luigi Pirandello: *Így van (ha így tetszik)* ford. FAY E. Béla = L. P., *Színművek*, Bp., Európa Könyvkiadó, 1983, 109–172.

²¹ Ld.: Umberto ARTIOLI, *L'officina segreta di Pirandello*, Bari, Laterza, 1989, 95. p.

²² SZIGETI Csaba, *A történelem esszencializmusáról regényekben*, ÚjNautilus, 2011. 01. 30.

‘függő’ és a független beszéd között.”²³ Szigeti rámutat, hogy a szereplők érzékelései, gondolatai a narrátor „értelmezői beszédjén belül”²⁴ jelennek meg. Az „*egyetlen* tudatnak”²⁵ azonban fel-felerősödő részei a szereplők tudatai, így keletkezik folyamatos átmenet az E/1-es és az E/3-as elbeszélés között. A mágus-motívum szempontjából a regénynek egyik sokatmondó szakasza, amikor a fiatal polgármester és menyasszonyának szülei közti konfliktusról értesülünk. Bár a szöveg hangsúlyozza, hogy a polgármester nem művész, és nem is ábrándozó típus, a szülők mégis épp azt kifogásolják, amiért Cotronénak és társainak a Balszerencsevillába kellett húzódnuk: „Milyen érdekes – más fiút azért utálnak lányos anyák, mert kártyáznak, isznak, nagyhangúan hazudnak, hiúk és naplopók, szóval afféle otromba, kézzelfogható hibái vannak – engem azért, mert szinte mikroszkopikus részleteket, atomokat látok tárgyakon és tárgyokban [...] egyetlen gyanús vonása ezek az apró észrevételei voltak: egy cipőről nem az, hogy tartós, hogy bő, hogy szűk, hanem hogy olyan, mint egy piros mezei virág...”²⁶ A szülők szerint az ilyen „nüanszlesők”²⁷ az igazán veszélyesek, hiszen az ő számukra a nő csak „optikai ingercsoport.”²⁸ Ez utóbbi kifejezés izgalmasan mutat rá a Szentkuthyt a késői Pirandellóval összekapcsoló poétikára, illetve, hasonlóan a regénybeli pápa filozófiai elmélkedéseihez, itt is mintha az elbeszélő bújtatott önreflexióját olvasnánk. A „nüanszleső” kifejezés pontos iróniával jeleníti meg a polgármester szemlélődő, ideges figuráját, és azt a részletezően analitikus, erősen vizuális, néhol a filozófiai vagy esszéisztikus szövegeket megidéző nyelvet, mely egyébként az egész regényre jellemző, sőt általában a ’30-as, ’40-es évek Szentkuthy-prózájára. Beszédes az „ingercsoport” szó megjelenése is, és utal a már elemzett látáskonceptióra: az ingerek elemisége valamiféle elméleten inneni és túli, de a filozófiai gondolkodásnak mégis alapját képező érzékiséghez segít hozzá. Hiszen Szentkuthy nyelve egyszerűre mozgatja a szigorú(nak tűnő) analitikát, néhol, főleg a *Prae* esetében, már-már a természettudományos szakszövegeket megidézve, és közben a mindezt folyamatosan bomlasztó zsigeri-költői élményeket, így eredményezve nyugtalan, „rugdalózó” érzetet, az álom határán. Erre a kettősségre utal Pirandello is: a megállítás és a rögzítés vágya találkozik a kiömléssel, túlömléssel. A *hegyek óriásai* szövegében a már említett hosszú szerzői instrukciók épp ezt a különös tapasztalatot viszik színre: az aprólékos leírást, a nyelv szabatos burjánzását minduntalan áttöri a képek ereje; illetve fordítva. Így a nyelv pirandellói problémája is értelmezhető a *flusso-forma* kettőssége felől. A „mágus” ezeken a különös határokon mozog, miközben szembenéz a külvilággal, ami – valahogy – mindig alakatlan félelem marad, sosem kristályosodik. A *hegyek óriásainak* szereplői csak beszélnek a faluról és az óriásokról, azok nem tűnnek fel (bár Pirandello a folytatásban tervezte megjelenítésüket).²⁹ A befejezetlenül maradt darab vége azonban beszédes: a szereplők némán, szorongva hallgatják az óriások

<http://ujnautilus.info/a-tortenelem-esszencializmusarol-regenyekben/4> [Utolsó letöltés dátuma: 2017. 09. 19.]

²³ Uo.

²⁴ Uo.

²⁵ Uo.

²⁶ SZENTKUTHY Miklós, *Fejezet a szerelemről*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1984, 55.

²⁷ Uo.

²⁸ Uo.

²⁹ Ld.: pl.: Marta ABBA *A hegyek óriásaihoz* írt, a magyar kiadás számára készült *Függelékében*, ford.: FARAGÓ Éva. Luigi PIRANDELLO, *Színművek*, Bp., Európa Könyvkiadó, 1983, 653–658.

távoli dübörgését, mint ahogy Szentkuthy regényének végén is csak ez a „dübörgés” hallatszik: a pápa halálára rendezett gyászmisén összegyűlt tömeg szorongva várja a gyilkos császári katonák érkezését. A mágus világa, szigete veszélyeztetett, ám a veszély is lebegőn, lassan közeledik.

„Egy, senki és százezer”: identitás, hangulat, egység

„Tisztelet – micsoda röhej ez a szó, itt, a fák alatt, az erdő anarchikus magányában, itt, a szerelem legkomikusabb strófái közben, itt, a történelem új korszaka előtt! Jó vicceket tudsz mondani, Tullio.” – mondja a *Fejezet a szerelemről* polgármestere a regény egyik szakaszában, utalva arra, hogy bizonyos fogalmak és keretek bizonyos kontextusokban teljesen értelmüket veszítik. A Szentkuthy-regény egyik legfontosabb kérdése éppen az, hogy nagyon különböző hangulatok és emberi tapasztalatok hogyan tudnak egymás mellett létezni, illetve miképpen léteznek egymás mellett. Hogyan fér össze a magánélet és a diplomácia, a történelem és az ember, a moszatok világa és a hétköznap? A polgármester egyik belső (de persze az elbeszélő által előadott) monológjában így gondolkodik: „Mennyi világ, és egyik sem tud a másiktól [...] mennyi különálló világ, melyek valóban oly lényegszerűen idegenek egymástól, hogy mi sem érthetőbb, mint hogy ezek a világok nem tudnak egymásról.”³⁰ Persze, az elbeszélő, illetve a polgármester azt is felveti, hogy talán az ember az, aki ezeket a különbségeket megteremti, az ember az, aki a világ különböző szeleteit ennyire különállónak látja, érzékeli. Ami Pirandellónál az „én”, az „éntapasztalat” problémája, az Szentkuthynál, úgy tűnik, a különböző környezetek, különböző atmoszférák kérdése. Amíg Pirandellót az „én” megsokszorozódása, az identitások összeegyeztethetlensége foglalkoztatja, addig Szentkuthyt (tulajdonképpen hasonló kétségek eredményeként) az élet atmoszféráinak, „területeinek”, élményeinek összeegyeztethetlensége. Mintha homályos lenne, hogy ezek a különböző „képek” hogy illenek össze. „Milyen közel vannak egymáshoz az életben a dolgok, lelkünkben éppoly közel, mint a városokban a házak; [...] az emberek keresztet vetnek a templom előtt, de nem érzik egy pillanatra sem, hogy elvégre az a fantasztikumok fantasztikuma, hogy először is maga az egyetlen teremtő Isten jelen van az oltáron, az autóbuzsmegállótól tíz méternyire [...] Az emberek bemennek a harisnyakereskedésbe, és megveszik a selyemharisnyát, de nem érzik egy pillanatra sem, hogy a harisnyában elemi erősz és absztrakt metafora [...] egyesülnek, vagyis az élet két legnagyobb titka...” – olvassuk *Az egyetlen metafora felé* 31. szakaszában.³¹ A hétköznapi élet megszokott képeinek kiforgatása, az irreális kombinációk és szimbiózisok efféle kimutatása „normálisnak” vélt tetteinkben igencsak rokon azzal a hirtelen kirobbanó kétséggel, mellyel a már említett *Uno, nessuno e centomila* című Pirandello-regény Moscardája a lehétköznapibb házastársi kapcsolat mélyén rejtőző irrealitást fedi fel. A feleség valójában csak a férjről alkotott képét ismeri, amit az elbeszélő Moscarda (a férj) nem is érez magáénak. Így az egyszerű kapcsolatok valójában „én-képek” szövvényei. Épp úgy, ahogy a világban létezés, Szentkuthy szerint, egymástól teljesen különböző, vagy izgalmasan összekapcsolódó „területek” szövvénye. Az egybefüggő, koherensnek látszó hétköznap több irányba tartó, szélsőségesen különböző vizualitású, értelmű „darabokká” bomlik.

³⁰ SZENTKUTHY Miklós, *Fejezet a szerelemről*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1984, 44–45.

³¹ SZENTKUTHY Miklós, *Az egyetlen metafora felé*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1985, 69.

Ismét a kártyalapok

A bevezetőben említett kártya-motívum nem csak a variabilitást, az átjárhatóságot, hanem – és nem feltétlenül ennek ellentétéként – az egységes, a „totális” kép szétesését is jelképezi. A „világ” nem koherens vízióként jelenik meg, hanem különálló lapokként. A mágus tulajdonsága éppen az, hogy a különállást felismeri, hogy az unalmasnak tetsző, megszokott hétköznap mögött észreveszi az irrealitást. Aki látja az éjszaka birodalmát, az tudja, hogy egyértelműnek tűnő viszonyaink sem evidensek. A mágus számára tulajdonképpen minden jelenség a „bomlás” esélyét hordja magában; értsünk ez alatt akár felszabadulást, akár kétséget. A bennünk élő „végtelenség” pirandellói motívuma nem csak a mese szabadságát, de a „józan” kategóriák elégtelenségét is jelenti. Az élet intenzitását mind a Pirandello-, mind a Szentkuthy-hősök számára ez a „szétesés”-érzet adja: a dolgok és érzések közti közösség és meg nem értés tapasztalata, az a „kategóriátlanság”, mely nem hagyja nyugodni a fogalmakban gondolkodó embert.

A mágus ugyanakkor szemben áll azokkal, akik nem érzékelik sem az áttűnéseket, sem az izgalmas különállásokat. Pirandello „óriásainak” dübörgése, *A hegyek óriásai*ban megjelenő „külvilág” műveletlensége kétségkívül az erősödő tömegtársadalomra is utal (idézzük fel azt a párbeszédet, melyben Cotrone említi, hogy a faluban kisebb stadion fog épülni, természetesen a színház helyén).³² Ebből a szempontból érdekes párhuzam, hogy *Az egyetlen metafora felé* idézett szakaszában³³ Szentkuthy beszélője Proust és Hitler kettősségével jelöli az attitűdök különbségét: az árnyalatok érzékeny megfigyelését, vagy otromba eltüntetését, fel nem ismerését. A huszadik század két, egymástól igen távoli alakja két igen eltérő szemléletmódot képvisel. A „sporttelepek” harsány világa – legalábbis szimbolikus funkciójában – tökéletesen ellenkezik a művész analitikus magatartásával. Zárásképpen érdemes idéznünk *Az egyetlen metafora felé* e fejezetének végét, mely bizonyára Cotrone, a mágus tetszését is elnyerte volna: „Mindössze abban különbözik a művész a közembertől, hogy míg a polgár Istent, harisnyát, választást *nem* annak vesz, ami tulajdonképpen – addig a művész egyszerűen Istent valóban Istennek, harisnyát valóban harisnyának vesz. Viszont a művészi észrevevés, *szimpla* észrevevés a polgár teljes érzéketlenségéhez viszonyítva már mítosz: Isten-mítosz, harisnyamítosz, politikamítosz. Ez az élet: vagy nulla, vagy mítosz.”³⁴

A Szentkuthy-Pirandello párhuzam feltárása egy lehetséges út az entellektüel-mágus motívumának megértéséhez. A mágusnak nagyobb és kisebb is a hatalma az őt körülvevő társadalomnál. Fenyegetik az óriások, a különböző militáns hatalmak, ám kezében vannak a „kártyalapok”: a jelenetek, képek kombinációi. Ő az éjszaka szimbolikus területének képviselője, aki „elbeszélheti” magát a „víziót”, a „valódi”, a „belső” emberi világot. A nyelv szerepe kétségessé válik, a szó elértektelenedik, ugyanakkor az irodalmi mű mindig szembesül saját közegének korlátaival: a vizualitás is csak verbális formában kifejezhető. De talán éppen a szó terhétől válik intenzívvé a látás.

³² Luigi PIRANDELLO, *A hegyek óriásai* = L. P. *Színművek*, ford. SZIGETHY Gábor, Bp., Európa Könyvkiadó, 1983. 622.

³³ Ld.: Uo.

³⁴ Ld.: SZENTKUTHY Miklós, *Az egyetlen metafora felé*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1985. 69.

BÁTHORI CSABA

Parázs hideg

ROBERT WALSER: TÉLI NAP (WINTERSONNE); HAJNALCSILLAG (MORGENSTERN); HAVAZÁS (SCHNEIEN)

Ki itt belépsz, Svájc országába, készülj a hóra. Télen és nyáron, ősszel és tavasszal, reggel és este, szentiváncor és szentistváncor, mindig és szakadatlanul készülj az ezüstkorra égben és a földön. Talán túl sok öreg lakik itt, Svájc országában, fenn a hegyen, még feljebb, a felhők táján, sőt a kékség felett is, függőlegesen messze, a legmagasabb hazában. Utam messze vezet, mondja Robert Walser a *Beiseit* (Félreesve) című négy sorosban, *weit und heim* (messzire és haza). A szemhatáron, síkvidéken télen is, de tavasztól ősziig a szempillák felett eltűnnek a színek a hegyek csúcsairól, és fehérség él és uralkodik, mint a Bibliában, a kék-fehér sávok alján, ahol csak repülő emberek és isteni madarak járnak. Nem ijeszti-e ez az embert, ez a tűnni és szűnni nem akaró fehérlő csillagragyogás, a jégkorszak jelenléte a verőfény teljében is, amikor idelelny sárga a rét, az arcod bőre, a rónák tengerfelszíne, a bogáncs szára a szélben, és minden, amit csapadék alig lát a rekkenő napok forró peremén és közepén. Különösen azt ijeszti, akinek egész élete havazás, fellegek viharzása a földön, sokrétű elborulás és beborítás, se vége se hossza menekülés, eltűnés, elszivárgás, a láthatatlanná-tételek izgága ceremóniája, búcsú a harmadikon. A hétköznapi havatlan szélességeken élő halandó – a mai felhevült világtáji légkör katlanában főképp – alig tapasztal már telet: ha nem lett volna szánkós gyermekkorunk, itt, a Duna-Tisza közén örülhetünk, hogy két évszakot ha megőriztünk a jövőendő magyar emberiségnek, a tavaszt és az őszt; más nincs, a tél, a nyár meghalt, karcsúsította eredetileg negyedelt évszakkészletünket a hónapok s havak intézője a szél színfalai mögött.

De nem így lehetett ez Robert Walser életidejében (1878–1956), hiszen nincsen ez ma se másképp azon a tájon, Svájcban, ahol a szemnek lépten-nyomon feltűnhet a hó, a mozdulatlan sziklasipka, a hegyerincek fehérvérűsége, az erős csöndben csillogó senki-magassága, a gyönyörűség és a félelem távlata, a szemet delejező s lelket borzongató édes keménység. Aki Svájcot élve látta, megérti Rilke és Walser tél iránti, hideg iránti vonzalmát: a hidegben pontosabb – vélhetően – a dolgok vérkeringése, a december nyomatékosságban műveli az embert, mint a július, és a nullfok alatti teremtség bár kiolthatja az életet itt-ott, feltámasztja a művészt még abban is, aki már-már lemondott volna arról a lelkesedésről, hogy művésznek tartsa magát. Ha csak arra gondolok, mi minden volt (és mi minden *nem* volt, nem lehetett, mi mindenné *nem válhatott*) Robert Walser élete folyamán, rögtön érzékelem, milyen gyönyörűséggel tölthette el ez a csöndes ég- és földindulás, a világvégnek és a boldogságnak ez a pár órára felködlő ígérete: a hóesés, vagy hóhullás, vagy havazás (mindhárom más-más megilletődési árnyalat az írói megnevezésben, a látomás rögzítésében). Ki tudná, mire vágyott pontosan ez az ember? Családra? Istenre? Szülőkre? Sikerre? Boldogságra? Magányra? Társaslétre? Hazára? Idegenségre? Szembeszökik, milyen gyakran jut eszébe a *haza, otthon* (Heim, Heimat) kifejezés, ha hómoccnásról ír. Még a hópelyhek sustorgó, még percenéstől is mentes súrlódása, hullongó gyülekezése a levegőben, a földnek szánt végső érintés légi ringatása, a lerakó-

dás a földön, a hóhely-egyéniség elvesztése, a hótakaró felpaplanosodása, a hópelyhek terebélyeskedése – persze, érdeklők ezek a dolgok is... De hogy a hó hazát teremt, ez a páratlan eszme, ez ezeregyszer megjelenik a művekben. Egyik – 1917-es – kis tárcájában (*Heimkehr im Schnee*, Hazatérés hóban) azt írja: *Hazaútban – bámulatatos volt – havazott tömött, meleg, hatalmas hópelyhekben. Úgy tűnt, valahonnan hazai hangok szüremlettek fülembe* (Es war mir, als hörte ich es von irgendwoher heimatartig tönen). Ez a *heimatartig* kifejezés (*mint a haza*, olyan volt), ez megrendítő melléklöngét ad a sornak: épp a hideg önti el szívmengető érzéssel a baktatót, éppen ez a közönyös néma fehérség. Azt is érzed: a hó tágasabban köt össze embertársaidal, néhány órára olyan örömmel ajándékoz meg, amely sem előtte, sem utána nem lakozik semmiféle lélekben. Pedig, gondoljuk meg: nem történik semmi, csupán hirtelen fehérség zúdult ég és föld közé, és míg el nem áll, valahogy szabadnak és beszorultnak (egyszerre) véli magát az ember. Adhat-e hazát egy dunyha pihekönnyedsége? Kakukk Marcinak adhat. Adhat-e egy-egy szó, szokásmondás vagy utcaszeglet látványa? Nekem igen, nekem adhat. Nekem ez a szó, *verőfény*, magát a hazát jelenti (azt a helyet, ahol ezt ki tudom ejteni, és aki hallgat, megérti). Én ezt a szót magammal viszem, és bárhol kiejthetem. Százszor is kiejthetem, mindig az enyém marad. Hála a teremtésnek, hogy ennyi hazát teremtett. Amint mindenhez, a hithez is, a hazaérzethez is kell tehetség. Mindenesetre a hó, a tél, a hideg, s ezek járulékai: ez volt Robert Walser hazája, ez a vissza-visszatérő állapot vagy évszak; ekkor érezte azt, hogy nem csak létezik, hanem egyensúlyban van.

Robert Walser versei? De hiszen ő prózáíróként közelít elénk még ma is... (Ha ugyan nem távolodik tőlünk még közeledtében is, jelenlétet nemléttel változtatva.) Csakugyan: egyetlen verseskönyve jelent meg, 1909-ben (*Gedichte*, Versek), s aztán annak bővített formája jó tíz esztendővel később, már az felfedezetlenség s elfeledettség határterületein. Kamaszkorától fogva (azaz: akkor még igyekezettel) írt verset, aranyló fényes kilátásokkal és szorongó reménytelenséggel, a kudarcból való rettegésnek és a gyermeki siker önmagasztaló mámorának időszakai közben. Maga is meg-meghökken néha, hogy ártatlan buzgólkodása versszerű képződményeket terem, s gyermeki lírai hőemelkedése nem ritkán arra készítette, hogy ideiglenesen feladja (nehezen szerzett) állását, valahányszor komolyabb költői műveket kívánt létrehozni. Mindezt abban a hiszemben tette, hogy a művészet, „*az valami nagyszerű dolog*” („die Kunst sei etwas Großes”) – amint 1920-as, egyes szám harmadik személyben fogalmazott – *Önéletrajzában* elárulja. A versek rövid dalszerű darabok, a legtöbb: egydimenziós élethelyzetek tükre, esetlen, minden látványosságot kerülő, bumfordi rögzület, kezdetleges (mégsem unalmas) technikával megformált életkép, filozófiai éghajlatról származó jajdulás, el-elharapott vallomás. Szabatosan írta a kötetéről annak idején Franz Blei: itt *sehol nem irányítja a rím az értelmet, egyetlen verset sem hordoz olyan melódia, amelynek könnyen enged a fül. A költészet nem esik áldozatul a muzsikának, a nyelv a ritmusnak, a szó a formának*. És valóban: a lírai nagyozolás csakugyan nem terjed túl a szerző valóságos tapasztalati körén, az önkorlátozás elszorítja a szövegeket, túl rövidre komponálja az anyagot, – mintha megjedne a műfajtól, s valamiféle tisztatlanság lírai kísérteteitől. Mondja is, furcsa szórenddel, egy későbbi versében: *Én most túl tisztán nyilván semmit sem érek* (Ich jetzt wohl zu rein nichts mehr taue). De mi lep meg mégis ebben a félnk, szemérmes anyagban (szűk negyven oldal)? A naivitás hangján szólaló koraérettség, a gyermekiséggel összeforrott bölcs látásmód, a stilizálást mellőző mélységi hangütés. Ha megkérdenéd a szerződ: te ki vagy? talán azt felelné: nem tudom, annyiszor megváltoztam már tegnap óta. Egy csöpp bánat, közelmúltban

elszenvedett kudarc sajkása, egy-egy begyógyulatlan karcolás: ez mindegyik szöveg ismertetőjegye. Nem kér részt magának a világból ez a lírai eleven, inkább a láthatatlanságot választaná. *Wie geisterhaft im Sinken / und Steigen ist mein Leben. / Stets seh' ich mich mir winken, / dem Winkenden entschweben. /.../ Ich bin vergeßne Weiten / zu wandern auserlesen (Zu philosophisch, Túl filozofikusan),* mondja egyik versében. (Milyen kísérteties: süllyed / és emelkedik az életem. / Folyton azt látom, integetek magamnak, / s távolodom az integetőtől. // Elfeledett távolságokat bejárni, / erre jelölt ki engem a sors.)

Később, a tizes-huszas években, újra meg újra el-kezdeztet verset írni: számára minden vers, mindig, első vers volt. Mintha arra esküdött volna: az *első siker előtt még lehet művész valaki*. Mert sikere nem volt. Minden egyes verse, életének bármelyik időszakában: első vers, nem második vagy harmadik. Mindegyik úgy jön eléd, mintha nem volna elődje és nem számítana utódra. Magányos monász. Mozdulatlan, palástolt melankólia. Minden Walser-vers egy könnyező szobor.

Lássunk kettőt most, a téliek közül.

WINTERSONNE

Auf Wänden und an Mauern,
es wird nicht lange dauern,
brennt goldner Sonnenschein.
Der Tag hat aufgehoben,
was auf dem Land gewoben,
was Nacht und Nebel war.
Beruhigendes Lärmen,
Brustrecken, Händewärmen,
seliger Sonnenschein.
Nun hab' ich auch vergessen,
was lang auf mir gesessen,
was Schmerz und Schwere war.

Nyersfordításban:

TÉLI NAP

(Benti) falakon és (kinti) falakon,
nem fog sokáig tartani,
arany napfény ég.
A nap megőrizte (megszüntette),
amit a vidéken szótt,
ami éjszaka volt és kód.
Megnyugtató lárma,
mell-feszítés, kézmelegítés,
boldog napfény.
Nos, (most) én is elfeledtem,

ami sokáig ült rajtam,
ami fájdalom és nehézség volt.

A másik költemény eredetiben:

MORGENSTERN

Ich mache das Fenster auf,
es ist dunkle Morgenhelle.
Das Schneien hörte schon auf,
ein großer Stern ist an seiner Stelle.

Der Stern, der Stern
ist wunderbar schön.
Weiß von Schnee ist die Fern',
weiß von Schnee alle Höhn.

Heilige, frische
Morgenruh in der Welt.
Jeder Laut deutlich fällt;
die Dächer glänzen wie Kindertische.

So still und weiß:
Eine große schöne Einöde,
deren kalte Stille jede
Äußerung stört; in mir brennt's heiß.

Nyersfordításban:

Kinyitom az ablakot,
sötét reggeli világosság (van).
A havazás már befejeződött,
egy nagy csillag van a helyén.

A csillag, a csillag
csodálatosan szép.
Hótól fehér a távolság,
hótól fehér minden magasság.

Szent, friss
reggeli nyugalom (van) a világban.
Minden hang(zó) világosan esik;
a tetők ragyognak, mint gyerekasztalok.

Olyan csendes és fehér:
(egy) szép nagy sivatag,
amelynek hideg csendjét minden
megnyilatkozás zavarja; bennem forró égés (zajlik).

Az első darab igénytelennek tetsző tizenkét sora Walser egyik nagy témáját ecseteli, mindjárt nagy belső mélységgel és természeti áhítattal. Az anakreoni lüktetés a tél derűs oldalát intonálja, negyedfelek váltakoznak hármass jambusokkal, hamar nyugvóponttra juttatva a nőrímek lüktetését. Fény és tél, világosság és sötétség versengése, bent és kint megfelelése szinte észrevétlen sejlik fel a sorokban, s veti a végtelenbe a rövid rajzolat szálkás vonalait. A *Napról* van szó: eltelt az éjszaka, de a nap (a nappal) megőrizte-megszüntette a sötétet, és most gyógyító ragyogással árad szét a földön. Aki németül olvassa a szöveget, még az sem veszi észre külön időtöltés nélkül, milyen bámulatos szóhasználati aprólékossággal formálódik a mese: rögtön az első sorban a falnak két árnyalata bukkan fel (*Wand, Mauer*), – az egyik inkább a belső tereket elválasztó épületrész, a másik pedig inkább épületek emlékét, tűzfalak, gyárkérmények, magas házak, égre pillantó objektumok jelenlétét idézi. Az előljárószók elválasztása (*auf* és *an*) édes gondosságra utal, hiszen mindkettő ismételhető és megfordítható volna... a különbség viszont volument kölcsönöz nekik, párhuzamos verbális jeladásra figyelmeztet, és egyszerre mind a külső és belső szféra egyidejű megvilágítását (megvilágosodását) jelöli. Bent a szűk szobákban s kint a tág terekben egyaránt kivilágosodott, percen az élet. De mint Walsernél általában, itt is az ellentétesség izgága betétei hullámoztatják a vers felületét: a mindent előlöntő verőfény örök ígérete *nem fog sokáig tartani*... Ez a beszúrt, a mondatívet megszakító betét máris mintegy szakaszolja az örömet, fékezi a derűt, óvatosságra inti a napfürdőzőt. Igen, *ég* ez a napfény, de inkább csak lobbanásokban közli magát, s már távozna is, mihelyt észrevette az ember és versbe szorította. Talán épp a második sor teszi, hogy az első hármast nem leírásnak, nem nyájas helyzetjelentésnek érzékeljük, hanem inkább a világ ébredését mintázó krétarajznak, a természeti váltás és emberi megtisztulás pasztelljének. Walser a világ számtalan jelenségében képes volt felfogni az ideiglenesség elemeit, és alig-alig adódott képzeletében olyan tapasztalati adat, amely a tartósság illúzióját hitelesen táplálhatta volna. Ez a *nicht lange dauern*-fordulat csak árnyalata a számtalan más – szemérmességet, tapintatot, hátrálást rejtő – egyéb verbális alakzatnak, s kifejezi a költő legmélyebb, alkati mélységéig érő észleletét: a csend, a lassúság, a hideg, a némaság mámoros tiszteletét, az elködlés, búcsúvétel, elsüppedés, bepadás, eltakarodás és eltakarás folyamatainak rögeszmés megfigyelési rítusait. Minden, ami megtörténik, már érinti ellentéteinek peremét, és levegősebb kalandozási terepet kínál a képzeletnek, mint a maga az észrevétel. Egy 1919-es, *Schneeglöckchen*, Hóvirágok) című kis tárcában hűledezve olvassuk: *Hóvirágok, miről is beszéltek ti? Még a télről beszélnek; de közben mégiscsak már a tavaszról is; a múlttól beszélnek, de közben – pimaszul és vidáman – már arról, ami újonnan érkezik. A hidegről beszélnek, de közben mégis már melegebb áramlatokról; hóról beszélnek, de közben zöldokról áradoznak, a csírázó sarjadásról. /.../ Minden az ellentétére emlékeztet.* Ezek a kontrasztos csíkok a versekben (a *Morgenstern* második sorában: *dunkle Morgenhelle*) meglássítják, tagolják és tűnődéssé teszik az olvasást. Ebben a verskezdetben is, igaz, uralkodik a fehérlő fény, a derűs virradati sejtropogás, a megkönnyebbülés ceremonikusán hálálkodó tónusa, a

vers mégsem nélkülözheti legalább a *kispanaszt* (hogy Szép Ernő szavát idézzük), a bánatnak legalább egyetlen enyhe lüktetését (még ha csak tagadó formában is).

A második hármaskodója az, hogy *titokká teszi a megoldást*: a reggeli napfény természetes beköszöntét két sejtelmes, gyümölcsös ige párosításával ünnepli (*aufgehoben, gewoben*: megszüntette-megőrizte, szőtte). A rejtély sokrétű: nem tudjuk, mit őriz meg a sötétből a világozottság, a gondolat mégis költői és lenyűgöző (iránya szintén a *dunkle Morgenhelle* felé mutat: a megállás nélküli ellenkezés, a szilárd megállapítások elől menekülő tudat szaporítja itt a szavakat). Azt sem tudjuk, azt őriz-e meg a nap, amit „vidéken szőtt”... ő maga? kicsoda? és ez azonos a hatodik sorban álló „éjszaka és köd”-del? Nem tudjuk. De egyértelmű, hogy a hajnali fények sokasodása a vidéket ellepő ködöket és párákat ritkítja, és a folyamat nem nélkülözi a hirtelen jött felmentés mellékzeit, a németben közismert *Nacht-und-Nebel*-akció járulékos jelentéstöltetével. (=Olyan akció ez, amely titokban, váratlanul, rajtaütésszerűen megy végbe.) Ez a fordulat újra megerősíti a *nicht lange dauer*-előzmény motívumot, és harmonikus szférák felé tereli a szöveget. A hetedik sorban megjelenő, lazán odavetett (állítványhíjas) főnévi alanyok az ember megjelenését mutatják: ahogy feltápaszkodik, nekirugaszkodik a napnak, frissítgeti és ropogatja elgémberedett, álmokban elpuhult tagjait, melengeti-sodorgatja a tenyerét, meleget merít önmagából, és közben élvezi a napfényt. Az *arany* napfény itt *boldog* napfényként tér vissza, szó szerint megismétlődik, a költő egy leheletnyi erőfeszítést sem tesz azért, hogy valamilyen szédítő rímmel méltányolja az emberi természet ébredését. Kétszer hat soros távolságban kétszer ismétlődik ugyanaz a rím (*Sonnenschein, war*), s a rondószerű visszhang mintha a hajnali derengés ártatlanságát, a tejút ködök egyszerre úszó és nehézkedő kavargását érzékeltetné. A nyugalom, a békesség és pillanatnyi egyensúly fenségét árasztják a sorok, a megőrzött éjszakai homállyal és a felszerkenő emberi lényel együtt.

A tizedik sorban aztán megjelenik az *ich* (én) személyes névmás, és ezzel a vers a vallo más síkjára terelődik: a téli Nap ragyogása meggyógyítja az embert, feledteti vele, ami *fájdalom volt és nehézség*. A tizedik-tizenegyedik sor igei rímpárja (*vergessen-gesessen*) visszamutat az *aufgehoben-gewoben* párosra, s mintegy annak párhuzamával a személyes harmónia és megkönnyebbült várakozás hangulatát alapozza meg a zárlatban. A természet kivilágosodása, örök reggelekben meg-megújuló mozgásrendje az ember erőit is felszítja, átvarázsolja, és így a remény napszakává teszi. A téli napforduló, a hóhullás, a napfény különösen éles, átható sugárzása, összefoglalóan: a téli Nap a természet felüdülését, megfiatalodását ígéri, s szinte isteni légkörrel övezi a telet tűrő emberiség rideg hétköznapjait. Walser eszmélete ezzel az időszakkal nem csak a karácsonyi ünnepekör eseményeit, vallásos mitológiáját, változással kecsegtető képzetait kapcsolja össze, hanem általában a jobbra-fordulás, jobb kilátások eljöttének reménységét. 1902-es *Die Natur* (A természet) című tárcája a téli táj misztikumát ábrázolja, amikor az ember *jártában is álmodozik*, és sétája közben élvezi a magasság felé lépdelés apró csodáit, a fenyők csipkéin megkapaszkodó hópelyhek makacosságát, a völgyek parázs hidegben kiteljesedő álmodozását, az erdők ezüstlő csendjét, a háztető kis gyémántpontjainak csillámló játékosságát, és főleg a mindenütt megnyíló *kilátás* (Aussicht) lélekteremtő ajándékait. *A legszebb csoda, a legszabadabb pillanat a világon ez: egy ilyen óriás horizont. Mélybe hull a pillantásunk, és a legmesszibb távolba vész el, hogy aztán pár pillanattal később ismét a legszűkebb környezetünkbe, a lábunk elé térjen vissza.* Látjuk minden mozzanatban a közel távol, az ingatag remény és kicsikart bizalom, a csend és a láрма egymást gyötrő, szorongás-

ról szorongásra haladó létélményét, – s egyúttal azt, mennyire törekszik ez az ember arra, hogy túljusson a holtpontra, megtalálja életének magaslati pontjait, vagy egyszerűen csak állandó kelepce-érzetének kijáratait. A *Warum auch?* (Miért is ne?) című vers azt mondja: *azt szeretném, sok más emberhez hasonlóan, / hogy segíthessek kihordani a világból a szenvedést, / szenvedni és vándorolni akarok...* Walsernél egymás tövében fekszenek a legszélsőségesebb gondolatok, egyetlen bogba kötve fekete és fehér, s talán ez a technika, ez a beszédmód kezkeskedik arról, hogy legbánatosabb sorai is valamely egyetemes derű mellett tesznek tanúbizonyságot. 1916-ban azt írja (*Emlékezés „Hoffmann elbeszélései”-re*): *Most minden életnek teljesen meg kellett szűnnie vagy egészen előlről újra kellett kezdődnie.*

A tél csodáját a másik pompás darab, a *Morgenhelle* szemléltesse (erre csak röviden térnék ki, hogy a *Schneient* (Havazás) kissé részletesebben elemezhessem. Itt az epikai mozzanattal indul a szöveg: *kitárom az ablakot.* És aztán a hajnali ártatlan nyugalom, csend, éjszakai mozgalmasság utáni háborítatlanság szakaszai következnek, egy nagy ámulás állomásai, hogy ti. a hóesés helyébe egy nagy csillag lépett. Már maga ez a képzet, hogy a hóesés megszűntét egy csillag felfénylésével állítja párhuzamba (időbeli sorrendbe), meglepő költői idea. Az olvasó általában abban a tárgyi szférában várja a következő eszméleti lépést, amelyben a befejezés véget ért: hóhullás befejeződése csendet szülhet, csúszós hótakarót, csupa fehérség látványt, szánkázó alakokat stb., de nem égi csillagot. Fel sem figyelünk erre a hirtelen magasra emelkedő tekintetre, erre a magas ötletre: ahonnan a hó eredt, az égből, onnan most nem a vak köd és pelyhes kavargás tekint le ránk, hanem egy mozdulatlan, világító égitest. Mi meghökkentő még? Például az, hogy a csillag a hóhullás helyébe lépett (tehát nem egyszerűen követi őt időben, hanem helyettesíti). Hogy úgy mondjam: rendjei keletkeznek itt a magaságnak, a tisztaságnak, egész teátrumi lelátói és félkörös fénysorai, s az ember csak ámul és bámul ebben a tisztaságváltásban, a makulátlanságnak ebben a reggeli rítusában. Persze, a hó marad, nem moccan meg a helyén ő sem, de beragyogja a magaslatokat, a távolokat, amelyek fölött most ez a hatalmas csillag kiárasztja fényét. Mintha valamely személyes advent ünnepe köszöntött volna a költőre, úgy olvassuk a sorokat, s nemsokára beáll a karácsony, feldereng az égen a karácsonyi csillag is, és minden emberi hang érthetővé válik (deutlich fällt). A harmadik szakasz meg is nevezi ennek a rejtett ünnepnek legfőbb haszonélvezőit, a gyerekeket, ugyan csak a hasonlat anyagában (a tetők olyanok, mint *gyermekasztalok*). Ismét érzékeljük a walseri *téli világ*-képzetnek bájos, gyermeki tisztaságát, a kozmikus erőkre pillantó távlatosságát, kicsinységet és kozmoszt folyton összemérő lendületességét, a hideg táj gyengéd, szinte gondoskodó rokonszenvét, annak a pillanatnak ünnepét, amikor maga az egész világ egyetlen költeménynek hat... a természet semmitől nem aggódó működését, amikor a hó nem gondol semmire, a szem mohó habzsolását, ahogy magába issza a tárgyakat elfedő elmúlt havazás látványát, a semmit (hiszen minden a hó alatt van), s minde semmi felett a hatalmas csillag fényforrását, a hideg és nemes fehérnek szándéktalan uralmát és egyetemes derűjét. Egyszer azt írta ezekről a reggeli órákról (*Morgenstunde*): *Milyen hatalmas az ember, amikor derűs.* Talán ez a vers is ezt a határtalan kitérülést rögzíti, azt a gondolatot, amely a hálával rokon, hogy ma reggel sem ért véget a világ, és folytatódhat az élet. És hogy bennünk, belül, mégis tűz van (a szorongás tüze? szerelem tüze? vágyakozás tüze? versengés tüze? szégyen tüze? ki tudná)? Ez a vers váratlan csattanója, – kétértelmű, de hangzatos, hallható cserdülése. Ebben a szent és szelíd tájban csak itt, a szívben van még tűz, hideg is, parázs is, – és ez életünk biztosítóka, de balsorsunk fenyegetése is egyszerre. A csattanó is-

mét inkább negatív felhangot sejtet, nem következnek az előzőekből... éppen ellentétes a nyugodalmat árasztó téli harmóniák néma csodatételével, a bársonyos pasztellezés szándékaival, a begyökerezettség képzeteinek anyagával. Mindenesetre ez a zárlat elegendő ahhoz, hogy a verset feledhetetlenné tegye, s más talán nem is állt szándékában. Hogy éppen ő, ez az egy ember töri meg majd ezt a felséges csendet, hiszen sikoltani akar, mert égeti a belső tűz lángja, de mégsem sikolthat, mert a sivatag hideg csendjét minden zaj és megnyilatkozás sérti, felborítja. Ami az előző költeményben tagadó formában fogalmazódott meg (*ami fájdalom és nehézség volt, azt elfeledtem*), az itt állítássá keményedik: *ég bennem valami*. Úgy tűnik, a kettő között nincs nagy különbség, hiszen aki emlékszik fájdalmaira a „reggel ember-mentése” idején is, attól nem áll messze az az állandó tapasztalat, hogy *belül ég valami*. És azt hiszem, ez Robert Walser egyik legfontosabb mondanója: tisztában van a kozmosz gyönyörűségeivel, de semmi olyan külső „részvét”-ben nem tud bízni, amely kiszoríthatná lelkéből ezt a minden derűt kissé módosító fájdalmat. Hogy ez a tapasztalat honnan ered s mi a pontos neve? Nem igen tudja azt sem az, aki Walser egyetlen sorát sem olvasta, sem az, aki minden szisszenetét érzékelte már egyszer.

Menjünk tovább. Idézem az író egyik legszebb tárcáját, prózakölteményét, reggeli zsolozsmáját vagy esti vecsernyéjét, himnuszát vagy requiemjét, – vedd annak, aminek akarod, a *Havazást* (Schneien):

HAVAZÁS

Havazik, havazik, hull, ami csak hullhat az égből, márpedig tetemes mennyiség hullhat. És nem ér véget, se vége, se hossza. Nincs többé ég, minden egyetlen merő szürke és fehér havazás. Levegő sincsen többé, az is csupa hó. Föld sincsen többé, hó fedi el és megint csak hó és hó. Hó fed tetőt, utcát, fatörzset. Mindenre ő hull, és érthető, hiszen ha hull, érthető módon mindenre ráhull, nincs kivétel. Mindennek viselnie kell a havat, szilárd tárgynak és annak is, amelyik mozog, pl. a kocsiknak, – ingó és ingatlan viseli őt, telek és hordozható ingóság, rönk, karó és pózna, de szintúgy minden járó-kelő, minden ember. Nincs egyetlen folt, amelyet érintetlenül hagyna, ha csak nem azt, ami házakban, alagutakban vagy barlangokban vesztegel. Egész erdőket, rónákat, hegyeket, városokat, falvakat, mezőségeket takar be a hó. Egész államok, államháztartások fekszenek hó alatt. Csak a tengerek és folyók vetik le hátukról a hót. A tengert lehetetlen behavazni, mert a víz egyszerűen minden havat beszív és lenyel, – a kacat azonban, a hulladék, a rongycafát, a fecni, a kő és kavics igenis arra született, hogy behavazzák. Minden kutyát, macskát, galambot, verebet, tehenet és lovat befed a hó, de ugyancsak minden kalapot, szoknyát, nadrágot, cipőt és orrot. Csinos asszonyok hajára hull le szemérmetlenül, de ugyancsak arcokra, kezekre és iskolába induló zsenge kisgyermek szempilláira. Mindent, ami áll, megy, mászik, fut és ugrabugrál, tisztán utolér a hó. A kerítést kis fehér pamatok lepik el, színes plakátok teljesen kifehérednek, és ez néha nem is olyan nagy baj. Nem bántja többé a szemet, láthatatlan a sok reklámfelület, és hiába panaszkodnak a jogtulajdonosok. Fehérlenek az utak, fehérek a falak, fehérek az ágak, fehérek a póznák, fehérek a kerti rácsok, fehérek a szántók, fehérek a lankák és isten tudja, még mi minden nem fehér. Szorgalmasan és serényen zajlik a havazás, úgy rémlik, soha nem szakad vége. Minden színt, vöröset, zöldet, barnát és kéket, mindent fehér fed. Bárhová néz az ember, minden hófehér; bárhová pillantasz, minden hófehér. És csöndes, meleg, puha, tiszta. Hogy bepiszkolódj a hóban, ez bizonyára meglehetősen nehéz, ha nem teljesen lehetetlen vállalkozás. Minden fe-

nyőág csupa hó, mélyen megroskad, a földig hajlik a vastag fehér tehertől, eltorlaszolja az utat. Utat? Mintha volna még út! Az ember csak amúgy átabotában motoszkál, és miközben jár, reméli, hogy a helyes úton jár. És csend van. A havazás minden zörejt, minden lármát, minden hangot és percenést bepólyált. Csak a csöndet hallani, a süket némaságot, és az csakugyan nem hangos. És meleg van mindenütt ebben a sűrű puha hóban, olyan meleg, mint egy meghitt lakószobában, ahol békességes emberek valamilyen nyájas, kedves szórakozásra egybegyűltek. És kerek a hó, köröskörül minden egyetlen kerekdedség, kisimulás. Élek, sarkok és tűhegyek? Semmi, mindent hó fed. Ami sarkos és hegyes volt, most fehér sapkát visel, és ezzel lekerekedett. Minden keménységet, durvaságot, göröngyösséget tetszetősség, baráti kötelem, hó fed. Valahová mész, mindenütt lágy, fehér anyagra lép a lábad, és bármit érints, szelíd, nedves és puha. Befátyolozva, kisimulva, lecsillapodva minden. Ahol sokféleség és ilyen-olyanság uralkodott, most minden egynemű, nevezetesen: hó; és ahol ellentétek uralkodtak, ott most minden egységes, egyöntetű, nevezetesen: hó. Milyen édesen, milyen békésen egyesül minden tarka jelenség, minden alakzat egyetlen arccá, áll össze egyetlen töpren-gő egésszé. Egyetlen Korpusz most az úr. Ami erősen kidomborodott, az most megnyihült, s ami a közösségből kiemelkedett, az most a legszebb értelemben szolgálja a gyönyörű, jóságos, nemes Összességet. De még nem mondtam el mindent. Várj csak egy picit. Rögtön, rögtön kész vagyok. Jut eszembe ugyanis, hogy egy hős, aki derekasan harcolt a túlerő ellen, hal-lani sem akart arról, hogy most aztán jön a fogság, és a végsőkig teljesíteni akarta harcosi kö-telességét, esetleg eleshetett a hóban. A vastag havazás eltakarta az arcát, a kezét, szegény testét vérző sebével együtt, a nemes kitartást, a férfias eltökéltséget, a derék és bátor lelket. Valaki átlépheti a sírt anélkül, hogy bármit észrevenne, de neki már, aki a hó alatt fekszik, jól megy sora, ő merő nyugalom, békesség, ő hazatalált. – Felesége otthon áll az ablaknál, nézi a havazást, és azt gondolja: „Hol is lehet ő most, és mi lehet vele? Bizonyára nem esik bántódá-sa.” És ekkor hirtelen megpillantja, látomása van. Ellép az ablaktól, leül és sírva fakad.

Miután többször elolvastam ezt a boldog tárcaverset, szűkszavúan pontokba gyűjtöm mind-azt, amit a hó ürügyén megtudtam a világról. Robert Walser hóról ejtett megjegyzései, a meg-figyelést kiegészítő látomásai, a tényszerű eseményhez fűzött költői eszméi nem csak a hava-zást magát – mondhatnám: a hó sorsát – emelik eszméletünk középpontjába, hanem a világ-ról is, az *egységes* világról, amely külső és belső adottságok tükröződése, nem egy bizalmas tapasztalatot közölnek. A hóhullás itt részben leírás, részben metaforikus kiindulópont világ-tények szemléltetésre, részben erkölcsi eszménykeresést szemléltető kívánság-katalógus, részben pedig úgyszólván bármiféle tapasztalati tényállás érzékeltetésére alkalmas segéd-képzet. A szöveg mesés magasrendűségét az alapozza meg, hogy jóformán bármely történet, gondolatot, érzelmi-lelki mozzanatot képes hozzárendelni ehhez az eseményhez, mégpedig természetesen, egyáltalán nem mesterkéltné hajlítás, illesztési formában. Néhol a *konkrét* észle-lés szemszöge hökkent meg (pl. az iskolába induló gyermekek szempillájára telepedő pely-hek esetén), néhol az általános *meglátás* és az erkölcsi *ítélet* párhuzamosának megpendítése (pl. abban a megjegyzésben: mindennek viselnie kell a havat), máshol a *minden* és a *semmi* el-lentétpárjának intő felbukkanása (pl. a nincs többé ég és föld, de az egész világ ugyanakkor csupa-csupa hó, és semmi más), megint máshol pedig a *tisztaság*, érintetlenség heves vágyá-nak felvillantása egy szemérmes félmondat eldugott szegletében (Hogy bepiszkolódj a hóban, ez bizonyára meglehetősen nehéz).

Milyen gondolatokra csábítja ez a hóesés az embert? Némely tanulságot maga Walser is megnevez írásában, másokat ellenben csupán sejtet, közvetve jelez. A következőkben vegyessen jelölöm észleleteimet.

1. A hóesés olyan, mint a szerelem: megváltoztatja, átalakítja a világot. Amit eddig láttunk, takarásba kerül, eltűnik a szemhatárról, s megint más élesebb körvonalat nyer, megéri a figyelemre. Maga a folyamat semmiféle emberi hozzájárulást nem kíván, üres égi adomány, természeti színjáték, céltalan és szándéktalan képváltoztatás. Lehetne azt is mondani: a hóesés a reménység egyik mintája, letéteményese, évszakos ígérete az ember számára, és minden várakozásunk igazolása is lehet. Ha még egyszer eljöhét a tél, minden átváltozhat azzá, amit még nem ismerünk. John Donne egyik szerelmet sirató téli versében (*A Nocturnal upon St. Lucy's Day*, Éjféli vers Szent Luca napján) azt mondja, szerelmére utalva (Vas István fordításában idézem): *Néha nagy folyót / sírtunk és az egész / világ – mi ketten – fultunk bele és / két káosz lettünk, amikor kevés / volt nekünk, amik voltunk; néha meg / lelkünk elszállt s maradtunk tetemek.* Walser épp az ellenkezőjét sugallja: a hóesés előtt kevesek vagyunk, és általa szűnünk meg káosz lenni; éppen ő, a hóesés adja vissza égi és földi hivatásunk emlékét, értelmét, jelentőségét. Az égből jön, de *minket szólít meg*, miközben eltakar eget s földet egyaránt, s mintegy a másik világ küldöttjeként megpróbálja átadni, célba juttatni a kozmosz értelmét. Ahogy az 1909-es verseskötet egyik verse, a *Drückendes Licht* (Nyomasztó fény) még fesztelenebb tónusban közli velünk: *Wie klein ist hier das Leben / und wie groß das Nichts. / Der Himmel, müde des Lichts, / hat alles dem Schnee gegeben. (Milyen kicsiny itt az élet / és milyen nagy a Semmi. / Az ég, miután belefáradt a fénybe, / mindent átadott a hónak / =rábízott a hóra/).*

2. A hó nagyhatalom. A hó egyneműsít. Idéztem az imént: *mindennek viselnie kell a havat.* Ez áttételesen azt jelenti, a hó azzal, hogy mindent betakar, mindent maga alá gyűr, mindent le is győz, és – szinte a holtakkal egyenrangúan – mindenkit egyenlően láthatóvá vagy láthatatlanná tesz. A hatalmas és visszatérően „ítélkező” természeti folyamat bálványozása a Walser-írás egyik központi közlendője. Az író – ez a küszködő, alacsony sorból származó és a mindenkori környezetbe beilleszkedni képtelen halandó – jelképnek tekintette a hót és havat: az egyenlőség, az emancipáció szimbólumának. Eleveneket és holtakat egyaránt befed a hó, állatot és tárgyat, kutyát, macskát, galambot, verebet, tehenet és lovat, kalapot és szoknyát, nadrágot, cipőt, mindent-mindent: *nincs kiváltság.* Mintha az Utolsó ítélet egyik elővételezett jelenetét írná le, vallásos áhitattal, megrendült igazságkereséssel. Megemlítem, hogy egyéb téli írásaiból egész csokrot lehetne összeszedni a karácsonyi ünnepekör, a hírhozó Advent témaköréből, hiszen azokban többnyire összeszövődnek a téma elemei: a fehérítő tárgyiasság és a közelítő üdvösségi ígéret, a hideg ábrázolása és a gyermek Üdvözítő érkezésének felhőtlen várakozása.

3. Egyik nyomatékos, bár inkább közvetett tartalmi eleme a téli leírásoknak az *eltűnés*, elszivárgás, „jelentéktelenedés” fogalmi köre. Walser egész életét átítatja az önkicsinylésnek, alázatosság-keresésnek, meghunyászkodásnak, egész lélettől való búcsúvételnek kendőzetlen igénye, amely szinte a halálvágy erejével egyenrangú, de mégsem azonos azzal. Képzelteljük, hogy a hóesés látványa hányszor és hányszor idézte fel benne ezt a képzetkört, édes-keserű melankólia kíséretében, olykor látnoki érvényességgel. Utalnék arra, milyen pontosan, egy alvajárási biztonságával ecseteli Sebastian, a költő halálának körülményeit a *Tanner testvérek*

című regényében: felbukik a hóban, kővé dermedt tetemét mások találják meg az útfélen. Valamint arra is utalnék, hogy – a korabeli rendőrségi fénykép tanúsága szerint – Robert Walser maga is így halt meg egyik sétáján, 1956 decemberében, a herisauai gyógyintézet körüli kacskaringós szerpentinen, – kalapja messze repült és közben, de nyomai láthatók a fekvő holttest mögött, éppen talpáig vezetnek. Úgy tűnik, el lehet tűnni a hóban, de a nagy holtakat még a hó is megörökíti.

4. A hó az *igazságosság* alakzata is: öntudatos nyugalma a csendből, a tisztaságból, végtelen volumenéből (se vége, se hossza), tülekedést nélkülöző egyenletes mozgásából, a lármás életharcot nem ismerő menetrendjéből táplálkozik. Mindenre ráhull, *nem lehet bepiszkolódni* benne, *nem tűri a hegyes, sarkos, túlzó felhorgadást*, a durvaságot, erőszakot, göröngyösséget. Elsimítja az ellentéteket, keresi az egyöntetűséget, az egyetlen arcot, a *töprengő egészséget*. Egyenesen szédítő sóvárgás csap ki a sorokból ott, ahol Walser valami sérülést, ferdeséget, rosszaságot érzékeltet, vagy csak sejtet (gondoljunk a reklámfelületek behavazódására). Ennek a mindenki számára világos, közös juttatásnak vélt méltányosságnak elragadó hasonlata a hó *helyes utat* megteremtő munkálkodása, – miközben mindent betakar, mégis, észrevétlenül, az ember lába alá tolja a helyes kanyarokat. *Minden fenyőág csupa hó, mélyen megrokskad, a földig hajlik a vastag fehér tehertől, eltorlaszolja az utat. Utat? Mintha volna még út! Az ember csak amúgy átabotában jár, és miközben jár, reméli, hogy a helyes úton jár.* Elvesztettséget is jelent, de otthonosságot is teremt; eltakar, de irányít is; szorongást okoz, de meg is nyitja a tért. Az író aprólékos lelkesedéssel érzékelteti azt az összeolvadást, amely a Természet és az ember szférája között lezajlik a hóesésben: az ember még közelebb lép a természethez, vastag fehér terhe nem csak a fenyőt hajlítja a talajhoz, hanem az embert is emlékezteti arra, hogy por és hamu (vagy még kevesebb: semmi). Ez a vonulat a szöveg utolsó fordulataiban teljeseedik ki és nyer drámai jelentést: az ember hirtelen észrevétlenné válhat – még a hős is –, és az elevenek átlépik a sírját. (Igaz, ő már boldog, hiszen *hazatalált*. Látjuk: Walser szemében *a semmi is haza*, nem csak a földi lakhelyek, és ezt a semmit az ő tudatában nem övezi különös rettegés.)

5. Különleges jegye ennek a walser-i hóesésnek, hogy nem csak csendes, puha és tiszta, hanem – *meleg* is. Ki ne érezte volna a kavargó hófelhők, sustorgó pihéjű hópaplanok és zizegő deres selymek belső melegét? Ha hó, akkor meleg. Emberi meleg, összejövétel, beszélgetés, kölcsönösség, viszonzás. Ez az a hely, ahol békességes emberek valamilyen finom, kedves szórakozásra egybegyűltek. Azt hiszem, az írás egyik legszebb, a társas humanizálódás esélyét nyomatékosító vonása tán épp ez a pár szó, az írás csúcspontján. Walser, persze, ezt is csak úgy mellékesen hozza szóba, mintha ő maga nem is ismerné az efféle összelebegedéseket... De hát szövegének nagyságát épp az adja, hogy átszüremlenek itt egymásba a tények, a vágyak, kívánalmak, – mondhatnám: a remény az emlékek nyelvén kezd beszélni, a leírást szinte üdvöt előlegező rajongás fűti, s miközben az író saját tapasztalatából merít, felgerjeszti magában valamiféle közös boldogság álomképét. Lehet, hogy azt is érzékeltetni szeretné: a hó megengedi, hogy *az ember senki legyen*; nem muszáj valakiként részt vennünk a történelemben. Egyfajta visszatérés ez a víz eleméhez, a magzatvíz állapotához, az egyenletes boldog létben való megmártózáshoz. Mert miben is állhat a hó terhe? Talán abban, amiben a mindenkori boldogság terhe: a nagy közös létezésben történő feloldódás ígérete ez.

6. A tárcavers utolsó mondatai egy halottat, egy hőst idéznek meg (ne feledjük, Walser írása 1917-ben keletkezett, az első világháború idején). De micsoda kísérteties megidézés ez.

A hó alatt, a háborús hólepel alatt gyilkosságok áldozatai is feketnek, a hó a bűnt, a kudarcot, a végleges megsemmisülést is betakarhatja. A költeményes képződmény itt, ezen a drámai ponton is megőrzi objektív, ellágyulástól fázó modorát, az író mégis – a közvetett ábrázolás révén – hirtelen egy furfangos trükkal a magasok magasába képes emelni a szöveget. Hogyan? Úgy, hogy résztvevően ábrázolja a halálát közvetlenül követő utókort: ő hazatalált, ott-honában pedig jót gondol róla a felesége, és látomásában – bár elevennek érzékeli, talán örökre elevennek – sírva fakad. Walser általában tartózkodik emberi figurák részletező ábrázolásától, alakjai inkább stilizált minták, akiket a mozdulatlan élet és a mozgó halál néhanéha megérint. Ez a két szereplő is (egy élő, egy holt) inkább jelzet, funkcionális adat, semmint ecsetre termett húsvér életesség – de mégis, látjuk, hallatlan megrendülést, katartikus rengést képesek kiváltani. Eleve az a tény, hogy csak az írás csúcspontján jelennek meg, hangsúlyozza szerepüket: talán a hó alatt, mögött, felett valaki sír, siratja kedvesét, de már csak a látomásban láthatja viszont. Lebilincselően fortélyosnak találok Walser radarozó – folyton embert sejtető-kereső, de alig-alig találó – technikájának ezt a változatát: mintha nem merné kimondani, mintha hitbéli tapintata nem kívánná tudomásul venni, hogy valaki meg is halhat ezen a földön, mégpedig a hóban, ebben a szent fehérségben, amely az égből ered és a földön ér véget, ország-világot betemető nyájasságban. Eddig nem is fordult még elő ez a kifejezés, – a hó *be is temethet* valakit? Igen. De még azt is, akit betemetett, valaki látja egy tüneményben, a hó tengervégtelenség káprázatában. Azt gondoljuk a végén: a hóesés sem szünteti meg a világ abszurditását, bár mindannyian hóhívók, Walser-rajongók és ateisták vagyunk.

És itt, a végén, visszatérek a két érintett vershez. Ha formahú fordításban közlöm őket, talán megerősödünk abban a hitünkben, hogy mást is kifejezhetnek, mint amennyit a nyersfordítás át tudott menteni. Ma már csak kevesedmagammal gondoljuk azt, hogy a húségnek át kell fognia a szótagszámot, ritmust, rímet és mást. De abba a korba érve, amelyben már semmit nem kell bizonyítani – és csak ekkor –, úgy tűnik, megengedhetem magamnak, hogy olyan módon maradjak húséges a formahú hagyományhoz, ahogyan a régiek húségesek maradtak. Inkább megyek a tehetséges hűekkel a pokolba, mint a kontár hűtlennel a paradicsomba.

TÉLI NAP

Benn falon, kinn a házon
már nem sokáig szállong –
arany ég, napsütés.
A nap magára szedte,
mi tájra fűzőgetve
az éj volt és a kőd.
Nyugtató puha lárma,
mell s meleg kéz kitarva,
és boldog napsütés.
És! én is elfeledtem,
hogy mi nyomasztott engem,
hogy mi fáj s mi gyötört.

HAJNALCSILLAG

Kitárom most az ablakot –
sötét még a hajnali fény.
A hóesés alábbhagyott,
egy nagy csillag ül a helyén.

Csillag, csillag,
gyönyörű szép és boldog.
A messzeség fehéren villog,
minden csúcs fehér a hótól.

Szent és friss lángban
reggeli szélcsend a világban.
Minden hang érthető –
mint gyerekasztal, fénylik a tető.

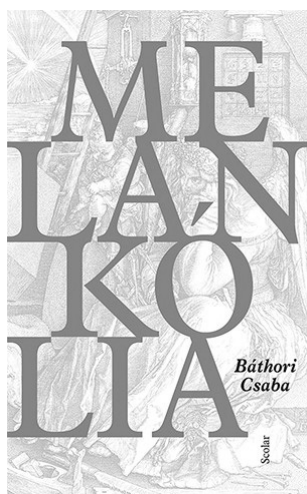
Halk és fehér:
egy szép nagy pusztaság terül
el, – de hideg csendjére tör
minden hang; s én égek belül.

(2015)

SZMESKÓ GÁBOR

A szonett melankóliája

BÁTHORI CSABA ÚJABB KÖTETÉRŐL

Scolar Kiadó
Budapest, 2017
388 oldal, 3750 Ft

”

A 2017-es *Melankólia* kötet megjelenése meglepetésként érthette az olvasókat, hiszen Báthori Csaba 2016-ban is közreadott egy vaskos kötetet (*Minden repül, válogatott és új versek*). Azok, akik a költő, kritikus, műfordító életművét régebb óta figyelemmel kísérik, talán nem akadtak fenn ezen a termékenységen, hiszen 2006-2009 között négy verseskötetet jelentetett meg Báthori (nem számolva prózai kiadványait). Mindazonáltal mégis meglepő, hogy egy év elteltével újfent szonett-kötettel – 167 új költeménnyel – jelentkezik. Talán a legkötöttebb versformában színvonalas tömegtermelést produkálni önmagában figyelemfelkeltő eredmény akkor is, ha a kötetnyi szonett jelensége nem egyedülálló a magyar irodalomban – gondoljunk csak Kalász Márton, Somlyó György, Faludy György vagy Bertók László hasonló elhivatottsággal megjelent kötetekre.

A szonett-forma mellett legszembetűnőbb a címválasztás és a *Melankólia*-versek tömege. Felmerül az olvasóban, hogy a kötet négy ciklusában kirajzolódik egy ötödik is a 106 darab római számozású *Melankólia* szonettekéből. A kötet értelmezéshez fontos támpontul szolgál a borítón és a belső címlapon szereplő Dürer-metszet. Nem új jelenségről van szó az életműben. 2007 óta ugyanis a kötetek címlapján a szövegekkel dialógusba kerülő képekkel találkozhat az olvasó. A *Minden repül*ben található fametszet (Félix Vallotton, *La Raison probante*, 1898) csak megerősíti ezt a megérzést, a *Melankólia* megkérdőjelezhetetlenné teszi.

Albrecht Dürer *Malancolia I* című 1514-es rézmetszete az európai kultúrtörténetben a melankólia fogalmának szinte elcsépelet, ugyanakkor kimeríthetetlen szimbólumává vált. Báthori nem a teljes képet, csak egy részletet választotta ki kötetéhez. A hozzákapcsolt Holan-idézet tovább irányítja figyelmünket a metszet két alakjára: az „angyalra”, aki felfelé néz, és az „ördög”, aki lefelé tekint – ezek Báthori verseinek irányait jelzik, melyek a cikluscímekben és a versekben is megjelennek (*Ikarosz leszáll, Orfeusz felszáll*). Nem arról

van szó, hogy a kötet egyszerű lábjegyzet lenne Dürer képéhez. Az alkotások dialogizálnak, kölcsönösen értelmezik egymást. Földényi F. László meglátásaira támaszkodva mondhatom (*Melankólia, A melankólia dicsérete*), hogy a *Melancolia I* nem akar egységes allegória lenni. A jelképek egymás mellett állnak, de nem rendezetlenül, hanem dinamizmusban hagyva az értelmezést. Ez jellemzi Báthori Csaba *Melankóliáját* is. A kötet, amely végtére is alkotóját mondja ki, soha nem állhat nyugvóponton. A versek, melyek Báthori létének elemi pillanatai, a rendezetlenséget és bizonytalanságot úgy hordozzák, hogy közben nem feledkeznek meg a harmónia létezéséről – akkor sem, ha nem tud(hat)nak róla. Ily módon a melankólia, hasonlóan a cusanusi *coincidentia oppositorum*hoz, lemond a racionalitás egységteremtő fogalmiságáról és vállalja bizonyosságaink homályosságát.

Úgy tűnik, különös kapcsolat van Báthori és a szonett-forma között. A 2006-os *A lírikus 123 epilógja* – mely a híres Babits verset (*A lírikus epilógja*) írja át és szét – a szonett forma Tandori-szerű (*Még így sem*, 1978) dekomponálását is elvégzi, bár nem olyan értékben, teljességben. Ezt követően, talán a kritika egyértelműbb biztatását is magával vonva, jelent meg 2013-ban az *Elemi szonettek*, mely a 2017-es *Melankólia* kötet törzsét adja. Úgy tűnik tehát, hogy Báthori Csaba és a szonett régi jó barátságot ápolnak. A forma merevsége nem riasztja el a költőt a kísérletezéstől, erre adnak példát a *Játék szonettek*. Ez a rövid, öt-részes sorozat a költemények szótagszámával variál. A versek egyszótagos soroktól egy fél szonettig (öt szótagig) dagadnak, miközben igyekeznek megtartani a forma szigorú rímképletét, amely a rövidebb soroknál jó lehetőséget biztosít a költőnek, hogy ügyességét, technikai rátermettségét bizonyítsa vagy aláássa (*Egy/pék/meg/lék//elt/egy/telt-/ebb//cip-/ót/s jót//szítt/be-/le.*). Ezzel kapcsolatban úgy tűnik, van egy sajtóhiba a kötetben: a *Játék szonettek* I. költeményének 1. versszakának 4. sorát a 3. sorba írták. Így az 1. vsz. 3 soros, míg a továbbiakban a fent leírt struktúra szerint mozog a sorozat.

A formahasználatot azonban sokkal inkább valami olyasminek kellene indokolnia, amely alkalmassá teszi a vers-szerkezetét arra, hogy megfelelő teret, keretet adjon a költő mondánivalójának, kérdéseinek. Miért szonett? Tizennégy kötött sor, oktáva és szextett szigorú rímképlettel gúzsba kötve. Ennek elméleti megközelítésében érdemes Jacques Roubaud-hoz, Szigeti Csabához vagy Pataky Adriennhez fordulni, most azonban sokkal fontosabb a költő döntésére koncentrálni. Báthori választásban fontos szerepe lehet a ritmusnak – ahogy korai verseire is jellemző a dallamosság – amely a szonett esetében (túlnyomóan) jambikus lüktetést, vagyis emelkedést jelent. Ez egybevág a kötet Ikarosz-motívumával, és nem áll ellentétben Orfeusz alakjával. Lényegében mindkét szimbólum az immanensből a transzcendens felé vezető útra mutat rá, ahogy Báthori sokszínű témafelvetései is lényegében ezen a felfelé (vagy lefelé) szálló horizonton teszik fel kérdéseiket (témái: élet, halál, öregség, lét, semmi, szerelem, természet, Isten, a művészet jogosultsága stb.). S ez megvilágítja választásának egy másik aspektusát: a hagyományt. Esztétikai tradicionlaizmusa legkiemeltebben Nemes Nagy Ágnes életművéhez fűződő mély tiszteletében – sok esetben rajongásában – érhető tetten, mely a Babits-Nemes Nagy által képviselt klasszikus poétikai hagyományt, a tudományt ismerő és felhasználó alkotók közé állítja Báthorit. Ez természetesen nem zárja ki, hogy ne merjen kísérletezni (pl.: *Csendélet kakassal* – a non-sens és a sens versek határán, *Csapások és csodák* – Jacques Receveur rajzaira írt versek, *A lírikus 123 epilógja*). Báthori tradicionalizmusához nagyon találó e formaválasztás, mely az európai kultúrának oly gazdag tárházát vonzza magához. E gazdagság, sőt szinte leterheltség a költeményeken is érzékelhető. Bátho-

ri szonettjei rendkívüli műveltségről árulkodnak, alkotójuk a szó eredeti értelmében vett poeta doctus. Azonban a doctus legtöbbször a poeta fölé emelkedik. Szonettjeiből sokszor hiányzik a könnyedség, a gondolat letisztultsága (szép kivétel ez alól a *Gyimes* I-III szakasza, vagy az *Erdő*). Kérdései fölébe nyúlnak, elhomályosítják tekintetét, de súlyuk és érvényességük valódi. Mitikus, irodalmi hősök, szereplők jelenléte (Orpheusz, Ikarosz, Odüsszeusz, Hamlet, Lear, szirén) árnyalja, magyarázza Báthori kérdéseit. A klasszikus forma használata arra is alkalmas, hogy támogassa (mintegy mankót adva) e sokféle tematikában megszólaló költőt. Természetesen e támaszkeresés a kortárs lírában sem ismeretlen (Kovács András Ferenc, Tóth Krisztina, Markó Béla, Kőrösi Imre). Arra azonban érdemes felhívni a figyelmet, hogy vannak akik pusztán a formán szeretnének egyensúlyozni, talán túlságosan is kevés erőfőrdítva a tartalomra.

A következő meglátásomhoz kis kitérőt kell tennem. Pilinszky János életművében a csönd kiemelt poétikai jellemzővel bír. Ez szinte közhely. Azonban a költői mondás, megszólalás szempontjából ez ugyan így jellemzője Petőfi Sándor költészetének is. Két szélsőséget látunk. A szinte folyamatos mondást, és az igen ritka megszólalást az köti össze, hogy mindkét esetben a forma és a tartalom kiváló használatával találkozunk. Nem tesszük fel a miért kínos kérdését, mert a remekmű evidenciájával találkozunk. A szövegekben a maguk teljességében állnak a gondolatok (még ha töredékesek is). Pont annyit érlelődtek, amennyi poétikai teljességükhöz kellett. Báthori esetében úgy tűnik némi türelmetlenséggel állunk szemben. A formát kiválóan használja, ez nem kérdéses, de a tartalom kapcsán hiányosságokkal szembesül az olvasó. Mintha nem állna elegendő csönd a versek mögött, melyben megérhetne a gondolat.

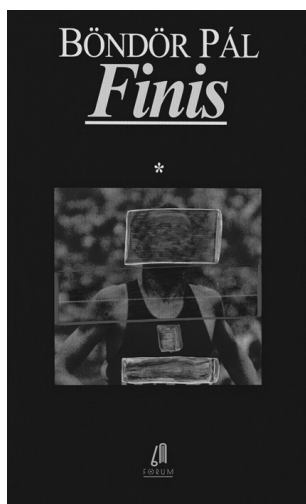
A Melankólia széles palettájú témafelvetésével egy lélek katalógusához hasonlít. Alkalmas arra, hogy sokan megtalálják „saját” verseiket. Ugyanúgy képes teret biztosítani a laikus olvasónak, mint a hatástörténetet, motívumokat kutató irodalomtörténésznek. Báthori szerint a költő „olyan dolgokat tud elmondani, ami mindenkit megillet, de senki nem tudja ki mondani” (Játék sötéttel II, 343). Érdemes néhány kiemelkedő sorral alátámasztani gondolatát: „Nem kegyetlenség-e a csillagoktól,/ hogy sosem közelednek, csak lobognak?” (Isteni szörny). Vagy a halálról elmélkedve: „S hogy elmúlással kötödsz a világhoz/ végleg, – tested megörökli a földet/ s már titok minden előtted, mögötted.” (Minden titok). Talán legígéretebb sorai a természetről szólnak: „Árnyékos, napos sárgaréz az oldal,/ fenn barna marhák a ferde fővényben,/ áfonya együtt ropog a sommal, –/ nincs erőm a súlyos fényt fölemelnem.” (*Gyimes*).

Báthori Csaba költészetével kapcsolatban a poeta doctus, a metafizikai elkötelezettség, az orfeuszi jelzők mellé feljegyezhetnénk az ikaroszit is. A költő önértelmezését és életműve utóbbi szakaszából kiemelkedő formai elkötelezettségét komolyan véve, fontolóra vehetjük azt a sajátos ikaroszi éthoszt, melyben a mitikus hős felszállása, a szonettek emelkedő ritmusa és a költő tekintete mintha egy irányba mutatnának. Néha talán nehezebben gördülő sorai egy mélyen gondolkodó, kutató szellem pillanatfelvételei, melyekben talán nemcsak a költőt, hanem magunkat is fel/megismerhetjük.

SZÁNTAI MÁRK

Egy hosszútávfutó kanonizációja

BÖNDÖR PÁL: FINIS

Forum Könyvkiadó
Újvidék, 2017
350 oldal, 4500 Ft

Böndör Pál *Finis* című kötete nagyívű vállalkozás a szerző magyarországi viszonylatokban kevésbé reflektált életművének metszetszerű bemutatására, amely a *Karszt* (1974) verseitől egészen az utóbbi években született szövegekig bezárólag térképezi fel a költő pályáját. A válogatás, a kompozíció összeállítása jelentős tétet mozgó gesztus, hiszen egy ilyen gyűjtemény az életmű egészét kell megjelenítse.

Elsődlegesen azzal érdemes számot vetni, vajon miért nem kapott kiemeltebb helyet a hazai irodalmi mezőben ez a Vajdaságban méltán elismert, kísérletezésben gazdag életmű, és képes lehet-e utólag kanonizálni a szerzőt itthon egy gyűjteményes kötet, amely végre gond nélkül hozzáférhető a hazai könyvesboltokban. Az áttelepülés *nélküli* sikeres anyaországi emancipáció mintapéldájával, Tolnai Ottóval összevetve ugyanis – akinek a kilencvenes évektől folyamatosan jelentek meg művei magyarországi kiadóknál (Jelenkor, Orpheusz, Széphalom, Kortárs, Kijárat, Alexandra) – Böndör versesköteteit kivétel nélkül az újvidéki Forum Könyvkiadó jelentette meg, így bizonyos esetekben a hozzáférés nehézségeivel (is) magyarázható lírája csekélynek mondható hazai recepciója. Csak hogy érzékeltessük ennek volumenét: a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár online bibliográfiája 298 (!) Tolnaival, és mindössze 34 Böndörrel foglalkozó szöveget listáz. A látványos mennyiségi különbségen túl ráadásul fontos adalék, hogy a Tolnai-életmű szerencsésen reflektált helyzetét nagyban segítette értelmezőinek mobilitása, vagyis az a tény, hogy a Magyarországra áttelepült vajdasági irodalmárok generációi (Thomka Beátától Ladányi Istvánon át Kollár Árpádig és Bencsik Orsolyáig) rendre magukkal hozták a magyarkanizsai költő iránti elkötelezettségüket. A Böndör-életművel kapcsolatos kritikai és tudományos megbeszélések viszont döntő részben a otthon maradt vajdasági értelmezőkhöz kapcsolódnak (a teljesség igénye nélkül: Bányai

János, Harkai Vass Éva és Toldi Éva nevéhez), vagyis mivel kanonizációja egy jól lokalizálható térben ment végbe, az alkotó személyéhez akarva-akaratlanul a „vajdasági író” címkéje társult – még akkor is, ha a hazai orgánumok közül az *Alföld* egész élénken követte a szerző pályájának alakulását.

De jelentheti-e a kiadás és recepció helyhez kötöttsége egyben egy életmű lokalizáltságát is? Vajon Böndör költészete valóban jellegzetesen vajdasági, vagy inkább a körülmények olvassák azzá? A következőkben amellet próbálok érvelni, hogy Böndör költészetében a lokális identitások megrajzolását nem kizárólag valamiféle vajdasági vagy exjugoszláv keretrendszerben értelmezhetjük, hanem egy tágabb tér koordinátái között, ami kétségkívül felszabaddítólag hat a helyi színek esztétikáján túli téteket mozgató líra befogadásakor.

Szögezzük le: a Böndör-líra nem nélkülözi a vajdasági irodalmat évtizedek óta meghatározó motívumok (főként a tenger, de nyomokban a köd, a por és a bácskai sár) felvonultatását, azonban nagyon takarékosan bánik velük. Egyedül a tenger ismétlődik ciklusról ciklusra, amely azonban a lokális identitások körvonalazásán túl ismét egy tágabb kontextusba illeszkedik bele, az egykori birodalmiság életérzését színre vivő monarchikus-posztmonarchikus diskurzusban találva meg lehetséges kapcsolódási pontjait. Ráadásul a tenger rendszerint már a szintagmák szintjén is a vérrel konnotálódik („bíbor hullámok”, 266.), amely megbontja ezzel a motívum pozitív jelentéstöltetét, és a kompozícióban szintúgy fontos szerepet betöltő trauma irányába tágítja a lehetséges olvasásmódokat. Ez a tágítás határozottan előnyére szolgál a kötetnek, a rétegzettség színrevitele a tárgyalt szövegüniverzum legünnepebb pillanatai közé tartozik. Ahol a versek mégis lokális természetű problémákat tematizálnak, ott elsősorban nyelvi kérdések köré szervezve teszik ezt, nagyon pontos finomhangolással kapcsolva össze a szubjektum körvonalazhatóságának mindenkori egzisztenciális kérdéseit a ki-sebbségi léthelyzet következményeivel. Ekképpen a minoritás és az én problémájának körülménye a könyv egyik kevésbé invenciózus, ám magabiztos poétikai tudás birtokában végigvezetett momentumává válik.

A kötet kapcsolódó locusai ugyanakkor a háborús traumák reprezentálásában is érdekeltek, ideértve főként, de nem kizárólagosan azokat a tematikus egységeket, amelyek a felbomló Jugoszlávia traumatikus tapasztalatát írják szöveggé. Az egymást olvasó, különböző időben keletkezett versek azonban itt is a kötet segítségére sietnek, mielőtt még az egyértelmű referencializálás csapdájába esne az olvasó: a háború első előfordulásai nem a hajdani konglomerátum véres szétesésének leírásakor mutathatók ki először, hanem már a *Vígeposz* (1982) szövegeiben megidéződnek (121.), tágabb jelentéshorizontot kölcsönözve a délszláv háború alatt született, közvetlen történelmi tapasztalatban fogant verseknek is. A háborúhoz explicit módon kötődő *A változásom könyve* (1999) nem dolgozik radikálisan újszerű megoldásokkal, ereje inkább a rendelkezésére álló eszközkészlet invenciózus újragondolásában és a személyes hang artisztikumában rejlik. A „beszélek úgy is hallgatok” (266.) etikai-esztétikai alapállása, az ezzel összefüggő „írj krónikát” (266.) tanúságtevő imperatívusza, a „mindig holnapután van” (269.) temporális meghatározatlansága a *Finis* legerősebb szövegei közé emeli ezeket a verseket.

Ugyancsak a tágasság, egy szélesebb spektrumú földrajzi-kulturális tájékozódás igénye fogalmazódik meg azokban az idézetekben, reminiscenciákban, melyekben bőséges példákat találunk a versek lokális koordinátákon messze túlmutató kötődéseire, a világirodalmi érdeklődést reprezentáló, a klasszikus modernség hagyományát újraíró, vagy éppen kortárs

tendenciákkal párbeszédet kezdeményező szövegmozzanatokra. Jól látható tehát, hogy a recepcióját tekintve jórészt szűk térbe zárt életmű tétjei képesek bőven túlmutatni a lokális tapasztalatok színrevitelén.

„[K]i itt a koronatanú, aki majd mindent elolvas?” (147.) – teszi fel a kérdést *A krupié kiosztja önmagát* című kötetből az azonos címet viselő ciklusba emelt *Koronatanú* lírai beszélője. Nos, bár a kérdés a vers szemantikai viszonyaiból adódóan ebben az esetben a versbéli szubjektum „élete regényére” vonatkozik, ugyanez feltehető a Böndör-életművel kapcsolatban is. A választ pedig kétségkívül a *Finis* és annak olvasója adja meg, a különböző pályaszakaszokban íródott, egymást (újra)olvasó textusok között kalandozva.

Az, hogy egy gyűjteményes kötet mennyire képes reprezentálni az életmű – reményeim szerint a fenti sorok alapján is körvonalazódó – összetettségét, nagyban függ a könyv szerkezeti felépítésétől. (Itt kell megjegyezni, hogy a szerzőnek nem ez az első ilyen kötet: a mostani „egybegyűjtött” verzióhoz hasonlóan már az 1997-es, „válogatott és új versek”-et tartalmazó *Eleai tanítvány* is kísérletet tett a pálya addigi szakaszának összegzésére.) A ciklusok sorrendje jelen esetben eleve adott, az egymást követő kötetek címei válnak cikluscímmé ebben a verseskönyvben. Számot kell azonban vetnünk a *Finis* kompozicionális esetlegességeivel, ugyanis nehezen tűnik indokolhatónak a válogatás aránytalansága. Egy teljes körkép igényével fellépő könyv esetében legalábbis különös és egyben a leginkább kiáltó hiány az *Eső lesz* (1970) című pályakezdő kötet anyagának kihagyása, a koncepció egységességét pedig az teszi kérdéssé, hogy a *Finis* a későbbi verseskönyvek esetében hol teljes terjedelemben történő újraközléssel (pl. *Végeposz*, *A krupié kiosztja önmagát*), hol pedig bizonyos versek elhagyásával dolgozik (pl. *Karszt*). A Harkai Vass Éva által jegyzett, (*Még nem*) *finis* címet viselő utószó, amellet, hogy akkurátusan áttekinti a szerző pályáját és rögzíti a szelektálás nehézségeit, határozottabban is orientálhatná az olvasót a válogatás és szerkesztés szempontjait illetően. Érdemes szólni emellett az olyan hiányokról is, amit például a *Végeposz* szöveggé „csupaszítása” jelent, tekintve, hogy az eredeti kiadásban szereplő Maurits-grafikák jelentékeny módon járultak hozzá az értelemadáshoz. Mégis, e kifogásoktól eltekintve elmondható, hogy a *Finis* erősségei kétségtelenül nagyobb súllyal esnek latba, mint az említendő hiányosságok.

Olyan gyűjtemény ez tehát, amely bőséges példákkal szolgál az életmű folytonosságának reprezentálására, megmutatva, hogy az egyes kötetek között megfigyelhető poétikai differenciák nem szükségszerűen járnak együtt számottevő tematikus-motivikus elmozdulásokkal. Ilyen alapvető kötetszervező elem például a köztes terek kulisszáit mozgató alkotások obligát vonat-metaforája, amely jelen esetben a helyi vicinális (217.) és az Újvidék expressz (218.) révén kerül játékba, hogy aztán a kötet más szövegtájjain a vasút pandant-jaként az Újvidék-Temerin buszjárat nyerjen újabb lehetséges jelentéseket (legelőször: *22 km autóbuzson*, *Végeposz*, 86.). Amellett, hogy e motívumok színrevitelében a periféria ábrázolásának nagy irodalmi toposza mutatódik fel, érdemes hangsúlyozni, hogy mindez túllép a hagyomány öncélú megidézésén, és izgalmas módon kötődik azokhoz a szöveghelekhez, amelyek egy általánosabb értelemben vett hiánytapasztalat, az otthontalanság, a mindenkori idegenség és létbevetettség színrevitelében járnak élen.

Végezetül e több, mint négy évtizedes pályaképet sűrítő kötetegész tárgyalása során megkerülhetetlen, hogy közel hajoljunk a *futás* és a *finis* szövegszervező dinamikájához. Amellett, hogy a borítón és a fényképes oldalakon újra és újra Emil Zátopek olimpiai bajnok

hosszútávfutó alakja tűnik fel, a hosszútávfutás azért lehet a könyv kiemelt emblémája, mert egyszerre működik az alkotási folyamat önértelmező metaforájaként, és hangsúlyozza történeti-politikai kontextusban az individuum, az egyéni teljesítmény kitüntetett szerepét. Ugyancsak a cím ad lehetőséget annak végiggondolására, hogy egy összegző igényű, a révbe érkezés ígéretével kecsegtető kötet után hogyan folytatódhat egy alkotó pályája. Erre Harkai Vass Éva a verseskönyv záróciklusát kommentálva a következőképpen válaszol: „még nem Finis, és nem is kell annak lennie. Ez a huszonvalahány oldalnyi szövegmassza még alakulóban van ahhoz, hogy bármit is lezárhatna, berekeszthetne. Nincs más választása, (újabb) köteté kell egybeálnia – felülírva az egybegyűjtés, valamiféle leltár gesztusát” (350). Ha viszont ez így van – remélve, hogy a szerző valóban beváltja egy újabb kötet ígéretét –, akkor látványos ellentét képződik a kötet intenciója és a cím jelentése („véghajrá”) között. Bízunk azonban abban, hogy ez az ellentét egyszersmind olyan termékeny feszültséget szül, amely újabb Böndör-kötetekhez, és hosszabb távon a hazai kanonizáció optimális lehetőség feltevéleihez vezethet el.

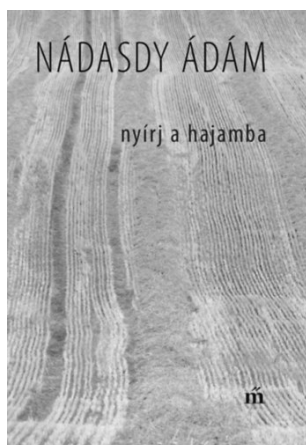

MUZSNAY ÁKOS: ÁTLÉPŐ (ANDREJ TARKOVSKIJNAR)

HAJNAL ZSOLT

Horribile dictu!

NÁDASDY ÁDÁM: NYÍRJ A HAJAMBA

Magvető Kiadó
Budapest, 2017
54 oldal, 2490 Ft

Van egy 1971-es film, a *Harold és Maude*, amely egy huszonéves fiú és egy nyolcvanéves nő szerelmét beszéli el. Egy alkalommal rendőrrel a nyomukban száguldanak egy lopott fát elültetni, ami két-három méterrel az autó fölé magasodva remeg a stílusos háteret biztosító Atlanti-Óceán hűvösében. A háborítatlan erdőjelenetben a földet lapogatva Maude egyszer csak azt mondja: „*A föld a testem, a fejem a csillagokban*”. Harold akkor még nem sejt, hogy Maud-val az élet szimbolikus fáját ültették el, hogy az elválás szertartását előkészítve később megérthesse, idős útítársa miért is mondta neki még megismerkedésük kezdetén, hogy „*minden nélkül jövünk a világra, és minden nélkül távozzunk*”.

Bár elsőre talán túlságosan is szabad asszociációs ugrásnak tűnhet a jelen kritika tárgyától, mindezt csak azért írtam le, mert a *Nyírd a hajamba* című kötetben a lírai ének mintha ez utóbbi aforizmaszerű bölcseletet esne nehezebbre feldolgozni, mi több a fentebb említett „lírai” mozzanatok is visszavisszaköszönnek Nádasy Ádám új kötetének lapjairól. Néha kifejezetten az a benyomásunk támadhat, mintha Harold irodalmi alteregójának monológjai artikulálódni látnának előttünk, aki a test és lélek dialektikájáról, a szerelemről szerzett tapasztalatait összegezné – immáron idősen.

A ciklusokat nélkülöző, de mégis koherens kötet legelején láthatóvá válik a vékonyka könyv *testessége*. Már a kötetindító írásban a Másik teste lényegül át egy mediterrán szigetté, amelyen a vallomásos hangon megszólaló szubjektum saját (majdani) számkivettségére eszmél rá, s a szerelem természetének föld- és vízrajzát felfedezve e bukolikus(nak tűnő) territórium határaihoz ér el: „*Volt, hogy határtalannak néztelek, / fölötted pásztáztam, elégedetten, / mert nem látszott se kezdeted, se véged.*” Az otthonosság képei közé egy hirtelen közbeékelést követően („*És senki.*”) másféle helyekről készített dokumentumszerű látletelek vegyülnek, nevezetesen a kórházi folyosó és termék ábrázolása, a betegszoba enteriőrjének részletesebb leírása a koszos ablakokkal és kirángatott

konnektorral. Az élet ([...] *partodon / finom szemcséjű, teknős-lábnymos / lapos homok*) és az elmúlás (*A tengert kellett volna nézni, én bolond.*) filmkockaszerű, éles váltakozásaiban egy robinzonád vetítődik elénk, melyben a szeretett személy teste a halál beálltát követően lakatlan szigetté válik.

Később a szerelem tere kozmikussá táguul, s a költői én egy űrhajóban körözve tekint rá a szeretett „*égi test*”-re, amely amennyire lenyűgöző jelenség az éjszakát átvilágító fényessége miatt, legalább annyira látszólagos is – napilapok hasábjain olvasható horoszkópok szemfényvesztőjévé silányul szerepe. A rímtelen szonettformába szedett *Mint a bolygók* arról a kozmikus magányról és sötétségről szól, amit a (csillag)halál hagy maga után, s a megszünt teljesség állapotában az Én a horror vacuival szembesülve rászédve érzi magát.

A szerelmes versek tematikus csoportjából kiemelendő a *Hogy mi a tálalás* című, amely a kötetben felsorakoztatott darabok legtöbbszörével ellentétben nem egy konkrét viszonyba enged bepillantást, hanem a szerelem különböző formáinak legitimitását vizsgálja. Az esztétikai érzékelés kulcsfontosságú ingerforrása a forma, az alak, ugyanakkor nem mindegy, hogy e receptív folyamatban mennyire meghatározók azok a szocializációval létrejött prekonceptiók, amelyek alapján értékítéletet hozunk létre az egyes jelenségekről. Nádasy a következő kijelentéssel kezdi versét: „*A szerelmesség íze nyelvemen: / leginkább marcipán.*” Majd a várt gejl folytatás helyett a cukrászdai miliő közéleti platformmá válik, s elkezd sorolni, hogy a bizonyos marcipánfigurák, legyen az éppen Hófehérke, egy alpesi templom vagy malac, színiüktől és formájuktól függetlenül ugyanazt az ízt hagyják a szájban, mindannak ellenére, hogy a „*formák gyözködnek, hogy ők a lényeg, / más életük van, mint az anyagnak; / nagyon is számít, mi a tálalás, / igenis malacizú a malac, / és a templomnak is templomíze van*”. A kötet modalitása itt lép be egyfajta nyílt kritikai attitűdbe, s mutat rá a retrográd mozgást végző mai közvélemény-alakulásból eredő konvergens gondolkodás sematikus mintázataira.

Nádasy hitvesi lírájának variábilis érzésvilága mellett aztán az ötvennégy oldalnyi vak-térképen határozott vonalakkal rajzolódik ki a mai Magyarország területe is, s külön csoportot alkotnak azok a versek, amelyek a hazához fűződő személyes viszonyról, a jelenlegi állapotok feletti ítéletekről szólnak. A *hazafiúi hűségről* című versben a szülő-gyerek viszony metaforáját felhasználva beszél a hazaszeretet kényszerűnek érzett kötelességéről, s az állampolgár és a haza közötti (vér)szereződésnek tűnő kapcsolatáról, amelynek megszegése nem ritkán a leszármazás elárulásának aktusává minősül a közbeszédben. Erre a gondolati koncepcióra erősít rá Nádasy azzal, hogy az *anyaföld* lexémáját, a magyar haza anyametaforáját használja fel a nemzethez fűződő ambivalens kapcsolatok és érzések projekciójához, s ha ebben a formában elsöre talán mizogin irányultságúnak is tűnik a vers, a tradicionális értelmezés szerinti védelmező és tápláló anyai testnél nehéz lett volna alkalmasabb képet találni, amely ironikusan oppozícióba állítható a lírai én által tapasztalt hazai körülményekkel.

Szorosan kapcsolódik a vershez a *Gondolatok a színházban*, melynek 2013. június 30-i keltezéséről sejtethetővé válik a tematikai fókusz: ezen a napon történt ugyanis Alföldi Róbert búcsúztatása a Nemzeti Színházból. Igazgatása alatt az intézmény „*nem tolt nagy eszméket maga előtt / se szentelt vizeket, se mű-ködöt*”. Nem csak az egyes darabok kortárs átértelmezésének jogosultsága mellett teszi le a voksát, hanem a meleg karakterek és azonos nemű kapcsolatok reprezentálhatósága mellett is főlemeli hangját a heteroszexualitáson kívül eső kategóriákat patológizáló diskurzusokkal szemben: „*De ilyen színház csak mesébe’ van, / ahol a kurta farkú malac túr. / Tessék fölébredni! Álmodni tetszett, / hogy Kulka volt a Lear, s Blas-*

kó az Úr, // hogy János vitéz színét és fonákját / előadták egyazon színpadon, / vízbe ugráltak Bánk címén a srácok, / s meleg angyal jött puha szárnyakon...” Ezekkel a sorokkal ezen a versszövevényen is átfűzi a kötet egyik leglényegesebb tematikus szálát, s fellillantja az autobiografikusban az örökérvényűt. Sajnálatos, hogy a mizogin attitűd feltételezése a *Gondolatok a színházban* esetében már jogosnak tűnik. Az Alföldi igazgatósága alatt eltelt időszakot Nádasdy a következőképpen összegzi: „És bár kesergünk kárról, veszteségről, / ha el is tűnik, mi itt honolt, / egy régi kollégám üzeni nektek: / ez jó mulatság, férfimunka volt!” Tehát a jól végzett és eredményes munka a férfiasságból következik. Figyelembe véve nem csak a szóban forgó vers, hanem a kötet egészének politikai elkötelezettségét, a közhelyszerű szófordulat használata egyértelműen csorbít valamelyest az emancipációt támogató retorikai stratégiák hitelességén. Még ha csak a minduntalan feminizált melegkép dekonstrukcióját is volt hivatott elősegíteni a kifejezés, az egyfajta hegemon maszkulinitás fetiszizálásának vádjára ad okot.

A kötetben kitüntetett szerep jut az orális inkorporációnak. Néhol maga az ember degradálódik az állatok szintjére („*Rágcsálnak, szimatolnak, mint a pockok*” – *Emberek, karcsú társaim*), másutt maga az élet válik „desszerté” („*Az élet legyen lassú és finom*” – *Majd csak nagyon sokára*), vagy éppen a versek elbeszélője könyörög kedvesének, hogy „*Sétálj velem, vigyél és támogass, / francia mustárba mártogass, / ingerelj wasabival, sushival, / parázslók, mint a szorgalmas szivar.*” (*Én jó leszek*). Az appetitus és az egyes szám első személyű animális identifikáció az *Étvágyban* keresztezi egymást, s ez az első vers, ami a saját halál tematikáját bevezeti a kötetben. Ez ember közelében folyton jelen levő, közelségével pedig szüntelenül fenyegető halált leleményesen egyfajta *Tom és Jerry* viszonyrendszerben reprezentálja a költő, ugyanakkor objektív optikájának köszönhetően arra is egyértelműen rámutat, hogy a hajsz és a megmenekülés tétje mindkét fél részéről ugyanaz: egy archaikus vágy kielégítése. A halált megtestesítő, egeret kergető macska képében összegződik mindaz a felhalmozott kulturális tudás, ami a halált a bekebelezéssel összeköti, vagyis hogy az idő felemészti a testet, Szaturnusz (maga az idő) pedig felemészti fiát, vagyis minket. Az öregkori Énként antropomorfizált eger éppen ezért nem hajlandó elhagyni rejtekhelyét, pedig szükségletei erre ösztönöznék: „*A spejzig ha csak át tudnék szaladni, / már följebb sorolhatnám magamat. / Egy kirándulás, egy sajtízú randi, / Mert az étvágyam a régi maradt.*”

Az életutat és annak viszonylagos végét rezignáltan szemlélő *Újra itthon* egy teljesen más önarckép-módozatot mutat be, ugyanakkor a legjobb példáját szolgáltatja, hogy ciklusok nélkül is egyben maradhat egy könyv a tematikai és képi átfedések által: „*Amikor fölnéztem, jó messzire, / győzködtem magamat, hogy majd oda, / oda fog ívelni a röppálya, a drága: / de földet túrtam inkább, mint finom / szaglású disznó, erdei avart, / puha humuszt, szarvasgombát keresve. / Túrtam gusztustalan, energikus, / sertési ösztönnel, alkalmazott / szimatolással. Inkább föl se néztem.*” Az animális identifikációkat illetően fontos megjegyezni, hogy egy alkalommal sem esik szó domesztikált állatokról, amelyek esetében szükséges volna szót ejteni rendeltetésük legfőbbjéről, vagyis a táplálékszolgáltatásról. A fentebb említett állatok egyikét sem ölik le programszerűen a háztartásban, leginkább a vad minőségében lépnek elénk. Az *Újra itthon* erdei sertésében mint önarckép-projekciós lehetőségben kulminálnának a kötet olyan máshol olvasható rezisztens és rebellis sorai, amelyek az egyént ontológiai alapjaiban megkérdőjelező, de alázatosan „*végighallgatott, sőt helyeselt faszágokért*” (*A rám erőltetett*) cserébe replika gyanánt íródtak meg.

Néhány sorral följebb idéztem a röppályáról: *A négy nyúlánk* című verset El Kazovszkij egyik Ex Librise ihlette, a képre ráíró Nadasdy-szöveg pedig a kötet egyik „családi címereként” funkcionál. A „modern heraldika” segítségével jobban megérthetjük, hogy Nadasdy választása mögött körültekintően átgondolt koncepció rejlik, ez pedig nem más, mint a kanonizációs feltételekkel szembeszegülve és az irodalmi apaság hagyományait megszegve tudatosan bekapcsolódni egy transzszexuális passió-oeuvre-be. A vers nem csak az *Újra itthon* tematikai mintázatát követi, de a létösszegző verseskötet hangulati végkicsengését és legfontosabb gondolatait fogalmazza meg: „*Hiába törtök kétségbeesetten / föl, föl az égre, / az árnyékok mind egyfelé mutatnak: / az lesz a vége.*” Kazovszkij egész életében szeretett volna hívővé válni, hogy a hit transzcendenciája valamelyest enyhíthesse az élet végességének radikalitását: ezért vet minden alak – a szubjektumtól kezdve az objektumon át egészen a megdőlt fáig –, megnyúlt, sötét árnyékok képein, ami mindaddig látható, amíg a test maga meg nem szűnik létezni. Ennek kifejezésében talált rokonságra Nadasdy, s kanonizált író lévén egy olyan irodalmi vérvonalat hozott létre kép-szöveg relációjával, ami a Segantinire vagy éppen Réz Pálra való hivatkozás mellett egy egészen másfajta regiszterbe is beemel a kötetet.

Bár fontosnak tartották kiemelni a fülszövegen, hogy a kiadó a „*Nyírj a hajamba című könyvvel a hetvenéves szerzőt köszönti*”, pusztán a versek hangvételéből is könnyűszerrel kiolvashatóvá válik, hogy az anyag nagyobb hányada egy idős ember létösszegzését dokumentálja. A *Milyen kertem lesz* explicit módon szól a saját test és az idő múlásának végeredményéhez való személyes viszonyulásról, pontosabban az azt követő stáció lehetséges formáin való kontemplációról: „*Én nem hiszem, hogy halálom után / majd nézem valahonnan mások életét – / de akkor mit csinállok? / Hol lesz időm elgondolkodni mélyen, / hogy hogyan éltem, s miért volt érdekes / épp ez a néhány év, pár évtized?*” A kert mint toposz egyrészt behívja a leggyakoribb szentírásbeli asszociációkat, a teremtés és kiűzetés kérdéskörét, ugyanakkor az élet folyamán felépített, domesztikált mikrokozmoszban elhelyezve annak egy kortárs interpretációja rajzolódik ki, vagyis a terekkel és helyekkel körbehatárolt földi életből való örök száműzetés, mi több fraktálszerű ismétlődést leképezve az emberi test mint privát „biológiai kert” elhagyása is. A szemérmes megszüntető és a kényszerű kiszolgáltatottságot indukáló testi hanyatlás elleni védekezés jegyében jelenik meg a fügefalevél képe, amellyel a bűnbeesést követően igyekezte meztelenségét leplezni az első emberpár. „*(...) egyáltalán miféle kertem lesz, / és mit növesztek benne? Fügefát, / hogy eltakarjam magam, amikor / majd jön és azt kérdezi: hol vagyok?*” – a halál megszemélyesül, közeledésével pedig a korporealitás észlelése, annak tudatosítása is fokozódik.

A kritikák szokásos dramaturgiáját megfordítva utolsóként részletezném a cím és a címadó vers központi jelenőségét. Nadasdy a nőiesség egyik attribútumaként számon tartott *haj*-at helyezi középpontba, kibillentve ezzel azt általános szemantikai mezejéből. Elég Sofi Okosanen 2016-ban megjelent *Norma* című regényére gondolnunk, amelyben a *Rapunzel* posztmodern és feminista adaptációjával, azon belül is a haj kultúrtörténetéről szerzett ismereteit felhasználva beszél el a női lét mai viszontagságait. Nadasdy elégikus versében a haj egy azonos neműek közti szerelmi kapcsolat hétköznapjaiból felsejlő általános, első pillantásra talán túlzottan is mellékes fenoménként jelenik meg, amely viszont szövegbeli kontextusában már a Másikkal való szimbiotikus viszony és az egyén individualitásának egyik fundamentumává válik: „*nyírj a hajamba, majd ha visszajöttél, / átlósan széles sávot, hogy ne tudjak*

*/ feltűnés nélkül újra elvegyülni. / Légy mellettem, hogy botránykő legyek, / hogy levakarhas-
sam a tetveket."*

Kijelenthető, hogy a *Nyírj a hajamba* minden feltételnek megfelel, amit ma egy kortárs irodalmi vállalkozástól elvárhatunk: a különböző hagyományokkal számot vetve és diskurzust teremtve párbeszédbe lép azzal a magyarországi jelennel, amelyben a politikai stratégiák következtében egyre ritkábban eshet szó bizonyos dolgokról, a „nem illik...”, „nem szabad...” és „azt beszélik, hogy...” kezdetű provinciális beidegződések dacára nyit rést azon a kognitív elszigeteltségen, amely egyes jelenségeket körülvesz. A kötet összes verse, ha több vagy kevesebb sikerrel is, de azt próbálja artikulálni, amit éppen aktualitása miatt vagy sem, de még kimondani is szörnyű. Legyen az a szerelem egyik formája, a Másík elvesztése, vagy éppen a majdan bekövetkező saját halál. És mindehhez Nádasynak nem volt szüksége egyébre, mint a marcipánra, egy egerre, na meg a hajra. A haj meg a halál után amúgy is tovább nő. Legalábbis azt beszélük.

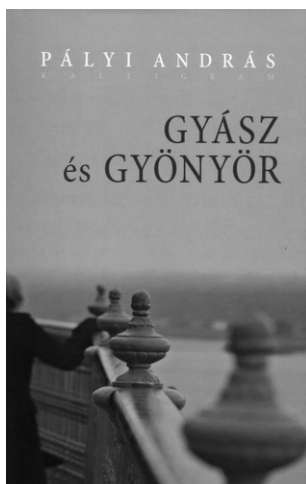

MUZSNAY ÁKOS: TALÁLKOZÁS

DEMUS ZSÓFIA

Megszállott test-kép

PÁLYI ANDRÁS: GYÁSZ ÉS GYÖNYÖR

Kalligram Kiadó
Pozsony, 2017
237 oldal, 2990 Ft

”

Pályi András *Gyász és gyönyör* című gyűjteményes kötetében a sorsok érzéki perspektíváit kísérli meg feltárni. Ebben a kísérletben a veszteségben és gyönyörben egyaránt részesült testiségnek központi szerep jut: ahogyan a gyász, úgy a feltámadás is része az életnek, melyekről az elbeszélésekben egy torz tükrön át szembesülhetünk. A kérdés már csak az, hogy ez a tükrök kellő teret enged-e a témának, vagy be kell látnunk, kevés arra, hogy a gyász és a gyönyör igazán érzéki aspektusait láthassuk.

A kötet szerkezeti felépítését tekintve három ciklusból áll: *Nem szabadulsz, Álmodok szintje, Át a falon*. Az alcímből (*Elbeszélések 1959–2016*) már kiderül, hogy Pályi András közel 60 év elbeszéléseit gyűjtötte össze és dolgozta át – néha többször is. A ciklusok felépítése is hasonló: az első fejezetek – melyek a '60-as évek szocializmusát, vagy napjainkat idézik – egy-egy dialógust beszélnek el. A középpontjukban álló elválaszthatatlan (konfliktusoktól sem mentes) férfi-nő kapcsolaton átszivárog az istenkáromlás hangneme. Ez a hangnem – melyet a szereplők gyerekkoruk óta maguk is hordoznak – sokszor azonban inkább istenfélő, és egyfajta istenkereső céllal tovább alakul, de sosem teljesedik ki: ahhoz a szereplők túl gyávák, a hangnem pedig túl lágy. Pedig az, hogy Istennek milyen szerep jut ezekben az elbeszélésekben, kulcsfontosságú a kötet szempontjából. Általában az anya vallásosságához kötődik, és némely szereplőnél innen alakul ki egyfajta félelem, távolságtartás és egyben hűség is Isten felé. Egy megfélemlési vágy ez, viszont sosem tisztázott, hogy ki (Isten vagy az anya?) felé történik. A *Nem szabadulsz* című fejezetben egy kapcsolat kezdeményeiben is szerepet kap Isten mint „harmadik” fél. Az anya éteri jelenléte, mely összefonódik az Istennek való megfeleléssel, a bűnbeesés elkerülésével, a kárhozattal. A testiség már ebben a „szellemi háromszögben” előtérbe kerül, hogy aztán a későbbi fejezetekben egyre nagyobb és nagyobb teret követeljen magának. A test többféleképp jelenik meg: először az elbeszélő testtel találko-

zunk, majd az emléktessel és a hozzá kapcsolódó régi történetekkel a gyerekkorról. Itt is és a későbbi elbeszélésekben is traumatizált testekről van szó, melyeket folyamatosan elnyom az anyai bigott vallásos szigor, és mely próbál feloldódni, de ezt nem teheti meg „tisztán”, az elképzelt úton. Az önismeretet végig eleve bűnnek állítja be a kötet, ahogyan a szereplők is legtöbbször bűnösök egy elfuserált kategóriarendszer szerint. Az *élet méze* című elbeszélésben a bűnösség kérdése folyamatosan előkerül, az elbeszélő gyakran a bűnös szerepébe helyezi magát, melynek általában a szexualitása a kiváltója. „Nem én tettem úgy, a testem. A test őrzi, amit tud. Az én testem megtudott valamit ott a Tisza-parton, pici gyerekkoromban... és nem képes elfelejteni”. (76) A bűnös létből, de legtöbbször csupán az életből kétféle menekülési útvonalat kínál az elbeszélések többsége: az egyiknél a szabadságot a gyönyörben keresik, a másikonál az öngyilkosság vezethet valamilyen szinten megváltáshoz – de ez inkább csak gondolati síkon van jelen a kötetben, az elbeszélések nem ezt hangsúlyozzák, hanem sokkal inkább a testiség kiélését. Ez a szexualitás azonban egyáltalán nem (állatián) ösztönös, nem is érzéki, sokkal inkább egysíkúvá teszi a karaktereket. Némely esetben már túlzottan soknak is tűnik. Az öngyilkosság és a testiség kínálta megoldás, az anya elnyomó alakja mellett számíthatnánk az apa jelenlétére mint reményre, azonban az apai karakter a legtöbb esetben háttérbe szorul (vagy halott, vagy alakját homály, titok fedi). A kötet a testiség egy másik aspektusát is hangsúlyozza, mint a *Kutyagumi* című fejezetben, ahol apa és fia kapcsolatának egy részletét fedi fel, melyben a testiség kiélése (molesztálás) az egyik félnek gyönyör, míg a másiknak nyomorúság.

Az anya Pályi András elbeszéléskötetének meghatározó alakja, ezt a legtöbb fejezet női elbeszélője is hangsúlyossá teszi. Soha nem az anya az elbeszélő, hanem a lány vagy a fiú, aki a szenvedő, bűnös fél is egyben. Az *Önarckép* című fejezetben a nő így beszél róla: „Az anyám. Mindig így gondoltam rá. Sosem tudtam úgy, hogy *anya*, mint Magdi. Anyám. Van ebben valami idegenség. Mintha hangsúlyozni kellene, hogy az enyém. Vagy nem tudom.” (22) Az anya karaktere többféle szerepkörben jelenik meg, melyeket az elbeszélő csoportosít az elbeszélésekben: anya az idegenség, anya az istenfélő, anya a szent, anya, aki hasonlít rám, anya, aki javamat akarja, anya, aki anya-szerepet játszik. Ez utóbbi talán a legkarakteresebb, ahogy *Élet méze* című fejezet elbeszélője is említi: „Az ember azt hinné, az anyai ösztön legelemibb parancsa, hogy oltalmat nyújtson a saját gyerekének. De anyukának ez is csupán szerep volt, szerette hangsúlyozni, hogy ő csak jót akar nekem, ám első adandó alkalommal elárult, ha az érdeke úgy kívánta”. (44)

Az anyaság kérdése a kötet nagy részében kétfelől kerül megvilágításba, egyrészt az anya-lánya kapcsolat felől, másrészt pedig a lány és az ő anyaszerepe szempontjából. A lány próbálja elkerülni, hogy olyanná váljon, mint az anyja, de – nem meglepő fordulatként – végül pontos mása lesz saját anyjának „»Mindig hasonlított rám« – tűnődik. A szája mellett egy mély, irgalmatlan vonás. Elöl a haja, néhány ősz szál hull a homlokába. »Alig fiatalabb, mint én. Alig vagyok idősebb nála. Néhány ősz szállal több. Pedig kicsoda gyerekkora volt! Nem, mint az enyém. És mégis, mintha tükörben nézném magam. Az önarcképem vagy«, (31) Az anya semmilyen tudást, tapasztalatot nem ad át a lányának, ezzel (talán szándékosan) arra a sorsra ítéli, melyet ő kapott. A lány részéről ezzel kapcsolatban rengeteg ki nem mondott gondolat figyelhető meg, azonban ezek csak az olvasóhoz jutnak el, a környezethez nem, így az elbeszélő cselekmény megreked, nem halad semerre. Az anya megjelenése nemcsak a lány

részéről van jelen, hanem a fiú/férfi szereplők szemszögéből is, akinél a vonzalom tárgya az anyja kifordított mása lesz, így a párkapcsolatok kibontakozása is reménytelen.

A sorsok bemutatása a kötetben azt a hatást kelti, mintha minden ismétlődne, az anya anyja marad, ahogy lányára is ugyanez a végzet vár. Nem vázol fel alternatívákat, nem kínál megoldásokat, így a jól megírt elbeszélések egysíkúvá válnak, sablontörténetekké, egy olyan üzenettel, mely ugyan életszagú, mégsem tud kiteljesedni. Erre utal a *Haláloed óráján* című fejezet: „Ülök a templomban, tizenegy éves korom óta nem tettem be ide a lábam. Amikor közöltem anyámmal, hogy többé nem megyek velem, idegösszeomlást kaptam, de aztán megszokta. [...] Amíg gyerek voltam, képes voltam a legérzékletlenebb oszlopcarnokot is benépesíteni. Történeteket találtam ki a szobrokról, megmozdultak, életre keltek. Már nincs több történetem, nincs több életem. Csak maga a nincs, az maradt meg. A képzelte nincs meg a valódi nincs.” (216) Ezekből a nincsekből nehéz választani, a múlt és az emlékek felidézése újra és újra előkerül az elbeszélte jelenben, de egyik sincs igazán. Pályi András egy köztes állapotot próbál felvázolni, melyben egyszerre láthatjuk a nőket fiatalnak, vonzónak, és az elbeszélés jelenében három gyerek után, gerincservvel sétálni a lakásban. Ebben a köztes állapotban egy új szerep lehetne a megváltás, menekülés a valóságból, de erre nincs lehetőség. Ez az állapot – mely egyáltalán nem tudatos keresés – több istent teremt a szereplőknek, ez azonban gátolja a szereplőket a választásban, elhomályosítja a megoldást. Isten, apaisten, a férj mint apaisten-másolat, melyek a *Gyász és gyönyör* című részben megmutatják, hogy a történetek (sorsok), melyek a szereplőkkel megesnek a saját maguk isteneitől való szabadulás eredményei. „Minek teremtettem ennyi istent magamnak és miért kellett megölnöm őket? Miféle fogságból igyekeztem szabadulni, ha eleve szabadnak születtem?” (225)

Pályi András könyve szűkös keresztmetszetet ad a világról a vallás, a párkapcsolatok és a szülő-gyermek viszony tengelyén. Ebben a metszetben helyezkedik el a tetet érintő ragaszkodása, de nevezhetjük megszállottságnak is. A testiség szentsége, mely írásaiban összekapcsolódik a vallással, a maga felszínesen istenkáromló módján egy olyan kötöttség, melyet jobb lenne inkább elengedni, és nem a megszállottjává válni.

LÁBADI ZSOMBOR

Tértörténes és viszonyító olvasás

FARAGÓ KORNÉLIA: IDŐK, TEREK, INTENZITÁSOK
CÍMŰ KÖNYVÉRŐL

Forum Könyvkiadó
Újvidék, 2016
320 oldal, 2480 Ft

”

Faragó Kornélia legújabb tanulmánygyűjteményében a korábbi kötetekhez hasonlóan ezúttal is számos fajsúlyos elméleti szöveg és érdekes szövegértelmezés olvasható. Az írások jelentős része, néhány kivételtől eltekintve, az elmúlt néhány év munkája. A megjelenési lista igencsak terjedelmes, a számos folyóiratban, konferenciakötetben és egyéb szerkesztett kiadványban napvilágot látott írások lelőhelyei közül álljon itt csak néhány fontosabb: *Filológiai Közlöny*, *Iskolakultúra*, *Hungarológiai Közlemények*, *Irodalomismeret*, *Híd*, *Tiszatáj*. A könyv külön érdekessége, hogy helyet kapnak benne azok a tanulmányok is, amelyek a klasszikus modern irodalom néhány reprezentatív darabjának, köztük versszövegeknek a téma szempontjából rendkívül innovatív megközelítéseit tartalmazzák. A gazdag elméleti repertoár többek között olyan magyar modern költők látványvilágának és téridőszemléletének többirányú módszeres megközelítésére vállalkozik, mint Babits Mihály, Radnóti Miklós és Ady Endre. Ezek az írások olyan letisztult értelmezői perspektíváról, a viszonyító olvasás olyan elmélyült gyakorlati alkalmazásáról tanúskodnak, ami fejezetszerű elhelyezésüket indokolja a kötet végén. A helyszínek közötti mozgások, szövegközi és kulturális áthelyeződések, kiütkeresések közvetlen előzményének tekinthető a Fűzfa Balázs szerkesztette *A tizenkét legszebb magyar vers című* konferencia- és könyvsorozat is, melyben a látványnyílások, különös temporalitások jelenségei köré szerveződő tanulmányok először jelentek meg.

A könyvvé összeállt elméleti írások bölcséleti előzményei a *Térirányok, távolságok: Térdinamizmus a regényben* és *A viszonyosság alakzatai: komparatív poétikák, viszonylati jelentéskörök* című kötetekben olvashatók. A műértést előkészítő bevezető tanulmányok is annak a teoretikus összefüggésrendszernek, látásmódnak a folytatását ígérik, amely a tér-

szemléletet a társas viszonyosság, interszjektív kölcsönösség jelenségeihez közelíti. Faragó Kornélia szavai szerint „*a térviszonylatok olyan jelekként funkcionálnak, melyek nyelvi elemei nem is térkategóriát modellálnak, hanem etikai és szociális fogalomkörökbe tartozó problémákat.*” A kirajzolódó elméleti kiindulópontnak megfelelően a tanulmányok a térszervezés több komponenséről is említést tesznek, így az eseményterek dinamikus összetevőit, a másokhoz való cselekvéses viszonyokat, valamint az érzékiség szubjektumon túlmutató együttállásait is. A tanulmányok hangsúlyos pontján kitér a szerző Maurice Merleau-Ponty nyomán a tér fenomenológiájának arra a felfogására, amely a jelenséget mindenestül médiumnak, alakító közegnek tekinti, ami a dolgok elhelyezését mintegy megteremti, lehetővé teszi a világban. A térről való gondolkodás így egyszerre viseli magán a testi és szellemi odatartozás jegyeit, és szolgáltatja ki magát a térbeli mozgások társas mélységét létrehozó Másik jelentéseinek. Faragó Kornélia a térbeliség e többes dimenzióját olyan elméleti síkra helyezi, amelyben a fenomenológiai elméleti ívét a klasszikus modern elbeszélés-elméletekre jellemző kronotopikus dimenziójával látja el. Az elméleti fejtegetésekben idézett posztmodern megközelítések (Foucault, Fanon, Jameson) olyan összefüggésbe kerülnek, amely nemcsak a tér dominanciájának a kortárs elméletben játszott szerepét emeli ki, hanem arra is számos irodalmi példát nyújt, hogy a térbeli folyamatok értelmezése mögött rendszerint az idegenség bizonyos fokozatai állnak, a félig vagy egészen ismeretlen Másikra/másokra vonatkoztatva.

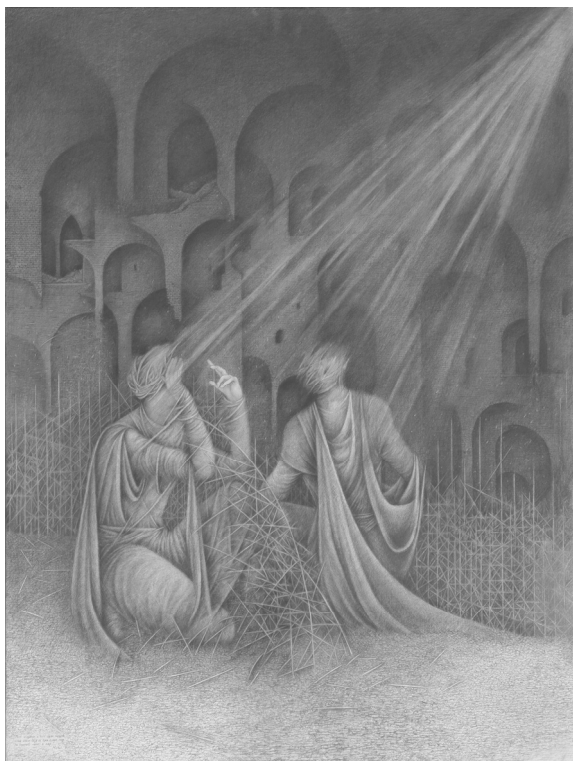
A kisebbség mint létesülés (Az idő teresülése az impériumváltások értelmezési horizontjában) című tanulmányban éppen e jelenségegyüttes személyközi dimenzióit emeli ki a szerző, miközben a történeti téridő csomópontjait, intenzitásainak kilengéseit vizsgálja. A geokulturális érzékenység egyik sajátossága – meglátása szerint – éppen az, hogy szituációs érdekelt-ségű. Frantz Fanon posztmodern elméletíró idézetét továbbgondolva Faragó Kornélia arra a megállapításra jut, hogy a kisebbségi létezésnek mindig van egy lényegi térségi-egzisztenciális komponense, ami arra utal, hogy kikkel szemben és milyen módon érezzük magunkat kisebbségnek. E viszonylagosság-tudat beépül például Csuka Zoltán életútjába is, amikor átköltözik Vajdaságba, de a tanulmány részletesen kitér kisebbségi történet másik ellenpontjára is, amit Herceg János *Módosulások* című regényéből ismerhetünk meg a bácskai magyarsággal való viszonyában. eltérő módon ugyan, ugyanakkor hasonló érvénnyel fogalmazódik meg a jelenség, kapcsolódva a Faragó Kornéliát tartósan foglalkoztató nyelvi nomádság háttér tapasztalatának kérdésköréhez. *A kisebbségek és distanciák* című fejezet erre a problematikára fogalmilag a határszjektum jelentéseivel reflektál, utalva arra a vágyott állapotra, amely akár az egzisztenciális mintaként elgondolható szellemi határtalanítás, gondolati túloldalra kerülés képzeteivel rokonítható.

Faragó Kornélia kötetének elméleti és praktikus hozadékai szempontjából is különös figyelmet érdemel megítélésem szerint *A metamorf alakzat (A vén cigány mint művészeti önreflexió)* című szöveg. A tanulmány ugyanis alkalmas lehet arra, hogy radikálisan új irányt adjon egy klasszikus vers, *A vén cigány* értelmezésének, mivel az egyik legbiztosabbnak hitt elméleti támaszát, az önértelmező vers általános képzetét vitatja. A szöveg azzal tudja leginkább érzékeltetni a versben is jelenlévő nomádság performatív mintázatait, hogy kivezeti a klasszikus magánbeszéd nyelvi sémáiból. Az elemzés mondanivalójának mássága éppen abban mutatkozik meg, hogy benne az önmaga felé nyitottság tartalmi összetevői kiegészülnek a művészi cselekvés ígéréteinek szituatív közérdekűségével. Faragó Kornélia ezáltal meggyőzően

szemlélteti, hogy a panaszcselkvés narratív mintázatai mellett olyan képzetek is megfogalmazódnak a versben, melynek során a remény társas vonzatai is érzékelhetővé válnak.

Ugyanennek a performatív gondolatnak a nyomvonalán halad a másik klasszikus modern költemény, a *Kocsi-út az éjszakában* értelmezése is. A fragmentaritás kortárs újraértelmezése mellett az elemzés újszerűségét az adja, hogy egyik jellemző vonását a szöveg beszélőjének pluralitásában látja. A verstér multiperspektivikus szerkesztése folytán ugyanis a költemény alanya „*kilép az önreflexivitás köréből, és énen túli érvényességre tesz szert.*” A vers szcenikáját az ént eltávolító és a közelbe helyező gesztusok egyaránt alakítják, létrehozva ezzel a választ-út többféle lehetőségét. Az útonlét nyitottságának, határtalanságának érzékeltetésével együtt, Faragó Kornélia versértelmezése fenntartja annak a lehetőségét is, hogy az éjszaka közepén falhangzó lárma nem más, mint a többiek hangja, vagyis a szubjektum a látszat ellenére útközben sem marad teljesen magára.

E személyközi dimenziói a térképzeteknek kitörölhetetlenül rétegződnek egymásra Faragó Kornélia írásaiban, gazdagon kiteljesítve a teoretikus igényt, hogy a szimbolikus helyek többes identitást, történetiséget és heterotópiákat kelthetnek életre.

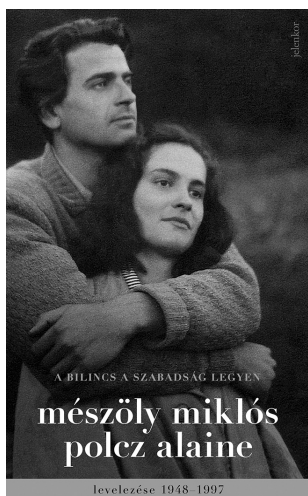

MUZSNAY ÁKOS: NAPHIMNUSZ

NAGY JÓZSEF

A bilincs a szabadság legyen

MÉSZÖLY MIKLÓS ÉS POLCZ ALAINE LEVELEZÉSE
(1948–1997)

Jelenkor Kiadó
Budapest, 2017,
894 oldal, 5999 Ft

”

A kötet megjelenésével felmérhetetlen értékű dokumentumsorozat vált hozzáférhetővé az érdeklődő olvasóközönség számára. A Mészöly Miklós (1921–2001) és Polcz Alaine (1922–2007) levelezését tartalmazó kötet az alábbiak szerint épül fel: a szóban forgó levelezés 1948-tól 1994-ig folyamatosan, továbbá Polcz utolsó levele Mészölynek 1997-ből; függelék (827–837., a tartalomjegyzékben egyébként nincs megjelölve), mely az azonosíthatatlan keltezésű üzeneteket/leveleket tartalmazza; Nadas Péter reflexiója *Bármi jó. Emléklapok halott barátaimról* címmel (mely akár a kötet elejére is kerülhetett volna); a szerkesztő (Nagy Boglárka) informatív utószava, melyben többek közt a szövegközlés módszeréről olvashatunk; Mészöly és Polcz megjelent kötetekinek listái; bibliográfia; a levelezésben csak keresztnévükön megjelölt személyek azonosítása; és végül a névmutató. Néhány üzenet/levél és más – a házaspár életéhez kötődő – dokumentum kicsinyített fakszimiléje, valamint jó pár értékes fotó is (a két szerzőről együtt, külön, valamint pl. rokoniokról) található a kötetben.

Mészöly Miklós irodalmi, tudományos és politikai tevékenysége, valamint mindennek hivatalos elismerése jól dokumentált, és ugyanez mondható el Polcz Alaine irodalmi és pszichológiai munkásságáról. Mindkettő újító szellemiségű egyéniség. Polcz szellemi hagyatékában különös jelentőségű a – jelen levelezésben is több formában körvonalazódó – *tanatológia* terén kifejtett tevékenysége. E levelezésben mindenképp tetten érhető, hogy a II. világháború utáni Magyarország és a világ egyes történelmi fordulópontjai – így pl. 1953, 1956, 1968, 1989–1990, 1993 – miképp váltak (olykor csak implicit) észlelés tárgyává az értelmiségi házaspár életében, gondolkodásában, ill. az, hogy e fordulópontok sok esetben miképp befolyásolták életük, gondolkodásuk.

A levelezés roppant terjedelme (jelen kötet számozásának megfelelően 744 [!] üzenet/levél) önmagában is elgon-

dolgoztató. Nyilvánvaló, hogy a két önálló – ugyanakkor egymással életük folyamán végig szoros szerelmi, szellemi és emberi kapcsolatban levő – egyéniség a levelezésnek különösen nagy jelentőséget tulajdonított, mondhatni archaikus szellemben fogták fel a kommunikáció e formáját. E levelek azon esetekben is, amikor (látszólag) praktikus, hétköznapi problémákról, ill. sokszor intimitásokról tudósítják a címzettet (és jelen kötet révén az utókort), jóval többet fejeznek ki az általuk tartalmazott szó szerinti információnál. Kissé közhelyesen fogalmazva, javarészt a két gondolkodó valamiféle humánumba vetett mély hitének, meggyőződésének különböző újrafogalmazása e levélsorozat. Másfelől, hermeneutikai megközelítésben, e levélkorpusz vizsgálatakor szembevetendő a Hans-Georg Gadamer-féle tézis érvényessége, miszerint az írás „ön-elidegenedés”. Paul Ricoeur szavaival, az írott szöveg „a kommunikációban történő eltávolítás paradigmája” (vö. Ricoeur, *Du texte à l'action. Essais d'herméneutique*), amely az olvasó – jelen esetben tehát az egyes levelek címzettje, ill. az utókor olvasóközönsége – részéről nélkülözhetetlen *interpretációs tevékenység* előfeltétele.

Nagy Boglárka utószavában kiemeli: miáltal a házaspár 1998-ban – a kutatás szempontjából bármiféle korlátozás nélkül – a PIM-ben letétbe helyezte a levelezésüket és egyéb személyes dokumentumaikat, a Mészöly és Polcz szellemi hagyatékára vonatkozó kutatás ill. a jelen kötet kiadása (a szerzők halálát és a jogutódokkal való megegyezést követően) nem ütközött jogi nehézségbe (vö. 864.). Ellenben technikai nehézségek adódtak, így többek közt (a sok esetben hiányzó egyértelmű dátumozás okán) a levelek sorrendjének rekonstruálása. Mint írja a szerkesztő, „a levelekben említett személyekhez (első előfordulásuknál), eseményekhez, valamint az éppen születőben levő vagy már megjelent művekhez [az olvasó eligazítása végett] jegyzeteket fűztünk” (865.). *A bilincs a szabadság legyen* Mészöly „egyik korai, 1948-as leveléből származik, és jól jellemzi a házaspár 54 évig tartó, szenvedéllyel és szeretettel, de hullámvölgyekkel és mély krízisekkel is tarkított, mégis elszakíthatatlannak bizonyuló kapcsolatát” (866.). A pár életrajza, találkozásai, házassága történetének rekonstruálása speciális kutatómunkát igényelt (vö. 866–867.). A levelezés – folytatja a szerkesztő – „mintegy regénnyé formálja két önmagával és egymással szemben is mélyen reflektív, analitikus és intellektuális igényű ember viszonyának alakulását. [...] [F]elvilágnak személyes életük jó és rossz pillanatait”, ugyanakkor „az első évek érzelmi turbulenciáját lassanként felváltják azok a levélben zajló beszélgetések, amelyekből a tartózkodó alkatú Mészöly írói vívódásairól, feleségétől, írásainak első olvasójától várt megerősítésekről, egy-egy mű keletkezésének körülményeiről vagy éppen Polcz Alaine pszichológiai munkásságának alakulásáról kaphatunk érzékletes képet” (867.). A rövid üzeneteket, cédulákat illetően ezek sok esetben első látásra nem tartalmaznak lényegi információt az olvasó számára, de „Polcz Alaine [ezekre vonatkozó] egyidejű kommentárjával [...] sokszor egy egész eseménytörténet íródik a sorok mögé. A hosszabb levelek és a néhány soros cédulák együtt, időbeli egymásutánban alkotják meg ennek a két nagy formátumú embernek a közös regényét” (869.).

Nádas Péter említett utóhang-reflexióiban más témák mellett szemléletesen emeli ki Polcz tanatólogiai orientációjának jelentőségét. Polcz hospice-tevékenysége jelentős részében „haldokló, leginkább leukémiás gyerekeket kísért a halál. Családjaikat gondozta. [Polcz azt vizsgálta,] mit tud a gyerek ténylegesen a halálról, s mit hazudik nekünk, amit halála küszöbén mi készséggel elhiszünk, el is várunk tőle. A fedés, az elhárítás, a kompenzáció és a projekció kérdéseivel foglalkozott. Halálképzetekkel, a halál fiziológiai és emocionális előjeleivel, a haláltusával, a halál-közeli állapottal, azaz a küszöbélmménnyel, a halálhoz kapcsolódó rítusokkal és népszokásokkal. Olyan végső kérdésekkel, amelyekre halandó jobbára nem tud vá-

laszolni" (839–840.). És bár Polcz mindezzel a XX. század '70-es éveiben kezdett foglalkozni, amikor a tanatológia, mint diszciplína Magyarországon és a világon épp csak körvonalazódott, s még nem tudott adekvát gyakorlati válaszokat adni a haldoklással kapcsolatos kardinális kérdésekre, Polcz minden erejével kereste e válaszokat, „hiszen azt kellett akarnia, hogy a gyerekek, ha egyszer gyógyíthatatlanok, minél kevesebbet szenvedjenek, s a környezet, mindenki a maga pszichikus alkatával és mechanizmusával, ne akadályozza, [hanem] támogassa őket a könnyű és szép halálban. Felfedezte a józan ész, az ösztönös tudás, a belátás, az előrelátás, az öntudat, a szerepjáték, az önértékelés, a konvencionális szerepkövetés és a tudattalan összefüggésrendszerét. Nem elméleti munkát végzett, hanem praktikust. Rájött, hogy ezeknek az elemeknek az aránya és egymáshoz való viszonya határozza meg a haláltusa idejét és módját" (840.). Polcz újító szellemiségének megfelelően épp ő foglalkozott először Magyarországon tanatológiával, és „ő fogalmazta meg először magyarul azokat a kérdéseket, amelyekkel a palliatív medicina ma önálló orvosi diszciplínaként foglalkozik" (840–841.). Mint Nádas rámutat, őt magát is bevonta Polcz tanatológiai kutatásaiba azért, hogy Nádasra bízta a tanatológia német nyelvű szakirodalmának magyarítását (vö. 841). E közös felfedező és kutató munka során vált világossá Polcz és Nádas számára többek közt az, hogy „az orvosi adatfelvételek egyszerre két irányban torzítják a halál-közeli állapot és az újraélesztés jelenségét. Az adatfelvételt készítő orvosok szakmai meggyőződése, világnézete és fogalomkészlete torzítja, s ugyanígy torzítja az adatszolgáltatók fogalomkészlete és világnézete. Ám az volt az érdekes, hogy az újraélesztettek beszámolóit közös elemeiknél fogva mégis ki lehetett emelni a fogalmi és világnézeti torzítások rendszeréből" (841.). Nádas kiemeli, hogy mások mellett Elisabeth Kübler-Ross amerikai-svájci pszichiáter tanatológiai munkái (melyeket tehát Nádas fordított magyarra) fontos referenciát jelentettek Polcznak saját tanatológiai tézisei megfogalmazásakor. Nádas megemlíti, hogy Mészöly igen kritikus szemmel olvasta Polcz tanatológiai vizsgálódásait – de ez összességében, Polcz szövegeinek formálódása szempontjából, pozitív mozzanat volt (vö. 842.).

E ponton érdemes megemlíteni, hogy a II. világháború alatt Polcz gyógyíthatatlan lelki sérüléseket szerzett, és minden bizonnyal ez is motiválta tanatológiai kutatásaiban ill. tanatológiai elveinek alkalmazásában. Mint Nádas fogalmaz: „egy élet kevés volt hozzá, hogy bármilyen minőségű analitikus pszichológia begyógyíthassa Alaine sérüléseit, és ezért válogatott betegségei is tartósak maradtak. [...] A második világháború sérült túlélőinek gyógyítására Freudnak, Jungnak, Adlernek és Ferenczinek sem lehetett volna metódusa" (849.).

Mindez kiegészíthető azzal, hogy 1990-et követően a tanatológia fejlődése Magyarországon is lendületet kapott – értelemszerűen mindebben Polcznak elvülhetetlen érdemei vannak: e fellendülésnek pusztán egy lehetséges példája az on-line közölt *Kharón – Thanatológiai szemle* (<https://www.kharon.hu/>). Jelentős publicisztikai aktivitás látható a tanatológia (ill. ezzel összefüggésben pl. az eutanázia) témájában olyan jelentős szerzők részéről, mint Bitó László, Tömösi Ramóna, Vankó Zsuzsa. Bitó László és Polcz Alaine közös munkája: *Az utolsó mérföld. Beszélgetés életről, halálról – testről és lélekről* (Pécs: Jelenkor, 2007).

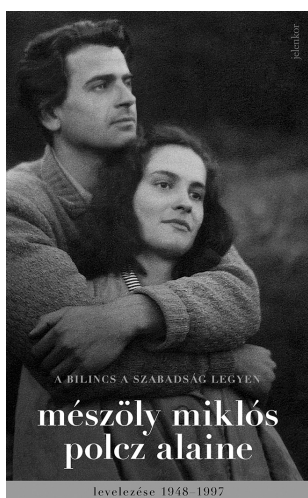
Jelen kötet nélkülözhetetlen forrás mindazok számára, akik Mészöly Miklós és Polcz Alaine szellemi hagyatékát kutatják, tanatológiai vonatkozásaik révén pedig a levelezés egyes szakaszai a pszichológiatörténet szempontjából is jelentős szövegtöredéket alkotnak.

(Sajtó alá rendezte, a jegyzeteket és az utószót írta: Nagy Boglárka. Lektorálta: Jankovics József, Szörényi László)

MÁRJÁNOVICS DIÁNA

„Swifti pennára való ez a kor”

MÉSZÖLY MIKLÓS ÉS POLCZ ALAINE LEVELEZÉSE
(1948–1997)

Jelenkor Kiadó
Budapest, 2017,
894 oldal, 5999 Ft

”

Mészöly Miklós 1975-ben, berlini tartózkodása idején a következőket üzent Polcz Alaine-nek: „valójában *állandó* zavarban vagyok, ha közvetlen személyes dolgaimról közvetlenül-személyesen írok” (645.). Az életmű ismerői jól tudják, a kitarulkozás, vallomásosság nemcsak a Mészöly-művektől, de a szerzői nyilatkozatoktól, személyes naplóbejegyzésektől is idegen. A házaspár egymáshoz címzett, 1948 és 1997 között keletkezett leveleit magába foglaló *A bilincs a szabadság legyen* Polcz és Mészöly életének eddig kevésbé ismert eseményeire, privát kapcsolatára enged rálátást. A több mint öt évtizeden át tartó házasság stációit dokumentáló szövegek olvasója mégsem kénytelen kizárólag a magánélet titkait meglesni kívánó voyeur szerepével azonosulni. A személyes életutak közös állomásait kommentáló levelek ugyanis nemcsak Polcz és Mészöly sorsának alakulását, az élethosszig tartó házasság természetrajzát mutatják – ennél tágabb perspektívát nyitnak.

A kötet közreadója, Nagy Boglárka utószava szerint a házaspár a levelezést – egyéb hagyatéki anyagokkal együtt – 1998-ban helyezte letétbe a Petőfi Irodalmi Múzeumban. A közgyűjteménybe szánt, kutathatóvá tett dokumentumok részét képező levelezés szerkesztett kötetként – a közreadó értékes jegyzetanyagot eredményező kutatómunkájának köszönhetően – „mikrotörténeti kordokumentum” (867.), jelentős filológiai teljesítmény. A jegyzetekben irodalomtörténeti fontosságú adatokat közlő Nagy Boglárka kísérszövegében számot ad a szöveggondozás folyamatáról. Az utószó kitér a szövegközlés nehézségeire, az autográf dokumentumok átírásának, a levelezés datálásának, sorrendezésének és a dokumentumokban említett személyek, művek beazonosításának – áldozatos munkával megvalósítható – fázisairól tájékoztat. A közreadó rávilágít a kötet (eddiggi recepciójában

aránytalanul kevésbé hangsúlyozott) rétegzettségére: „a mészőlyi életmű mindeddig ismeretlen faktuális kapcsolódási pontjai is feltérképezhetők az egyes művekhez, és konkrét helyszínek, alakok, időpontok, események válnak azonosíthatóvá, ami nem feltétlenül befolyásolja eddigi olvasatainkat, de feltétlenül hozzájárul Mészöly prózai építkezésének, munkamódszerének alaposabb megismeréséhez. A kötet olvasásakor nemcsak a műhelymunka mindennapjaiba nyerünk bepillantást, hanem az írói identitás formálódásának történetébe is” (867.).

A szerző köteteinek keletkezés- és kiadástörténeti eseményeit dokumentáló levelek korábban nem ismert adatokkal gazdagítják a Mészöly-művekhez (kiváltképp *Az atléta halálához*, a *Pontos történetekhez* vagy az – eredetileg filmforgatókönyvnek készül [598.], *Non-stop* munkacímen jegyzett – *Filmhez*) fűződő ismereteinket. Egy 1962. októberére keltezett levélben például Mészöly *Atlétához* írt epilógusa olvasható, melyben a regény narrátora, Hildi sommázza az Őze Bálint halálát követő öt évet (302–303.). A korábbi kutatások alapján ismeretes, hogy a regény – a francia kiadást követően – nagy nehézségek árán jelenhetett meg Magyarországon. *Az atléta halála* keletkezésének ideje alatt folytatott intenzív levélváltásból a kötet magyarországi publikálását megelőző baráti-szakmai fogadtatásról, a Polcztól érkező ösztönzésekről vagy a kiadást befolyásoló irodalompolitikai tényezőkről is értesülünk: „A vidék arra is jó, hogy megtudom legalább – városi közkönyvtár és megyei kult. szervezés vonalán – hogyan festenek ördögpoftát nekem a Köpeczik (ő maga például), a vidéki kult. vezetők előtt, a megyei fejtágítókon. Gyönyörű. Azt se hagyva ki (amit előttem persze végig tagadtak), hogy az *Atlétát* »kénytelenek« voltak kiadni, mert helytelenül és gondatlanságból megjelenhetett franciául.” (433.)

A kötet izgalmas fejleménye, hogy a levelezés hírt ad a házaspár szellemi kooperációjának részleteiről. *A bilincs a szabadság legyen* darabjaiban nemcsak Mészöly és Polcz fiktív alakmásának, Molnár Ilonának írásairól olvashatunk (95.), hanem az is kiderül, hogy Polcz megfigyeléseivel, módszeresen gyűjtött történeteivel – már a *Pontos történetek, útközben* keletkezése előtt – segítette a szerző munkáját: „Úgy hiszem, viszek egy-két novellatémát.” (Polcz Mészölynek, 1954-ben, 111.); „Sokszor csakugyan azt hiszem már, hogy a te megfigyelő s adat-szolgáltató érzékenységed nélkül félemler vagyok. Mint egy cipész, akinek odaadják a jó bőrt – a többi már mesterség dolga. Kalapáljon. Kalapálok.” (Mészöly Polcznak, 1959-ben, 214.) Ismeretes, hogy Polcz Elaine az 1960-as évektől – férje kérésére – tudatosan gyűjtötte, magnószalagon rögzítette utazásainak élményanyagát. Mészöly felesége emlékeit a *Pontos történetek, útközben* kötet fejezeteiben írta újra. *A bilincs a szabadság legyen* hozzájárul az 1970-ben megjelent mű keletkezési körülményeinek megismeréséhez. A pszichológus-tanatólógus Polcz küldeményei a regény élettényeiről tanúskodnak: „szereztem Neked egy újabb történetet, az asszonyét, akinek a gyermekét megnéztem. Nagyon tanulságos *otthon* látni a beteget. Mindeniket így is kéne nézni, ha lehetne...” (Polcz Mészölynek, 1967-ben, 464.) Az anyaggyűjtésről szóló szövegrészek segítségével nyomon követhetők egyes keletkezéstörténeti tényezők. A levelezéskötetből továbbá az is kiderül, Mészöly miként segítette felesége munkáját. „Megpróbáltam a gyász-tanulmány végéhez írni olyan nyitva hagyott pár mondatot – nézd meg, az óravázlatodra tettem” (796.) – írja a szerző 1986-os levélben. Egy 1960 szeptemberi üzenet pedig Mészöly szempontjait közli, melyeket Polcznak a – bábjáték lélektanáról szóló – előadásához írt (258.).

A bilincs a szabadság legyen leveleinek egyes darabjai kortörténeti dokumentumok. A közreadói jegyzetek – a kortárs kulturális, politikai háttér iránt behatóan érdeklődő olva-

sót is segítve – kontextusba helyezik a háttéreseményekre vonatkozó szövegrészeket. Olvas-
hatunk a Charta '77 (Mészöly által is szignózott) szolidaritási nyilatkozatáról (696.), *Az ab-
lakmosó* betiltásának politikai okairól (308.), a szerző által szervezett ellenzéki összejövete-
lekről (741.) vagy a *Magyar Tallózó* című művelődéstörténeti folyóirat tervéről s a Fogarassy
Miklós, Lukácsy Sándor és Szörényi László közösen tervezett kiadványának ellehetetleníté-
séről (699.). A levelezéskötetben a kortárs szellemi élet jelentős szereplői tűnnek fel. A há-
zaspár kiterjedt kapcsolati hálójáról tanúskodó szövegekben olvashatunk (Mészöly bábszín-
házi kollégájaként említett) Ország Liliről, Huszárik Zoltánról, a házaspárral köztudottan
szoros barátságot ápoló Nemes Nagy Ágnesről, Weöresékről vagy Tandori Dezsőről. Újdon-
ságként hathatnak a szerző filmes kötődéseiről szóló levelek (lásd Gelencsér Gábor *Jelenetek
egy házasságból* című *Jelenkor*-tanulmányát) vagy a külföldi fogadtatást leíró szövegrészek.
Polcz egy 1966-os üzenete arról ad hírt, hogy Mészöly az egyetlen, aki *Danilo Kiš* „apadó hun-
garofiliáját táplálja” (432.), Mészöly pedig párizsi tartózkodása idején Kundera lelkesültségé-
ről jelent: „Segítőkézsége majdnem zavarba hozó. Mindenképp azt mozgatja, hogy ittlétem
alatt kiadót találjunk, az *Atlétát* és a *Sault* újra kiadni (olvasta őket, és lelkesedett – a sze-
mináriumon úgy mutatott be, hogy pirultam)” (801.).

A kötet eredménye – amint azt Nagy Boglárka is hangsúlyozza –, hogy megdönteni látszik
a vélekedést, miszerint Mészölyt nem érdekelte műveinek külföldi kiadása: „A levelezésből
határozottan kitűnik, hogy a hatvanas évek elejétől egészen a nyugat-berlini ösztöndíjas évé-
ig, 1974-ig nagyon is foglalkoztatta, miként törhetne ki a tiltott, utóbb túrt alkotó szűk hazai
ketrecet jelentő művészi és politikai szituáltságából” (868.). *A bilincs a szabadság legyen* fon-
tos teljesítményeként említendő Nadas Péter záró esszéje. A levelezéskötet szereplőinek
alakját Nadas árnyaltan jeleníti meg; gondolkodásmódjuk, nyelvi működésük eltéréseit ele-
mezve mutatja fel Mészöly és Polcz személyiségjegyeit, kapcsolatuk vonásait. Elfogult, mégis
méltányos reflexió Nadasé – a legritkábbak egyike.

(Sajtó alá rendezte, a jegyzeteket és az utószót írta: Nagy Boglárka. Lektorálta: Jankovics Jó-
zsef, Szörényi László)

KISS ANNA

Muzsnay világa

A barátomról írok, költő lévén műtészek dolgába nem kontárkodnék. Bár a világ az ő karctűjén, rajz-ezüstjén testvérien közeli az enyémmhez, bár volt, van is mód tájékozódnom kiállításokon, műtermekben. Mégis.

Tény, hogy van egyféle világuk.

Szeretem finom kidolgozásukat, pólyált alakjait, hogy titkuk van, mint munkáinak általában. Ahogy a lét kétségbeejtő szakadékaival szembenéz, sejtet a mély sebről, mit a világ, mint idegen, üt az emberen, mert távol, nagyon távol van a teremtett világtól. Minek részletein ő szívesen időzik akár félfalnyi munkán!

Ez a távolság van jelen lapjain. Minden riasztó megjelenésével, idegenségével egy valódi vagy elidegenült tájban, ahogy csonkítja az embert! S reménye a példában, küzdelemben. Elég csak a nevekre hivatkoznom, kik előtt tiszteleg (Tarkovszkij, Kondor Béla, Kőrösi Csoma). Hite a Fennvalóban, ítélő angylaiban. Méretes rajzai nagy kifejező erővel, letisztultan tanúskodnak jelenlétükről.

Világszép királyné-Gizellát formál bronzba, némely képei túlérnek keretükön, plasztikában folytatódnak. Éli elvonult, a maga közegében társas életét, szemlélődik, építkezik, világ-raszoló fiat nevel párjával (ki fehér törzsfőnök Afrikában), viseli az életet, szemlélődik, kísérletezik, játszik, de halálos komolysággal. És ez is egy világ.

Mondataim, tudjuk, csak körüljárások. A lényeg a megfoghatatlanban létezik, mi ihlettség – a ki tudja mi.

Csak a mű beszélhet hűen önmagáról.

GYURIS GYÖRGY

A Tiszatáj és Szeged

A folyóirat 2016 decemberi számában Tömörkény István születésének 150. évfordulójáról készült összeállítás, melynek egyik cikkében Lengyel András foglalta össze kitűnően¹ a Tömörkény-kutatás problémáit. Igazán méltó megemlékezés, és bevallom ez adott lökést, hogy elgondolkodjam a Tiszatáj és Szeged viszonyáról. A hetvenegyedik életévét taposó szegedi folyóirat „szülővárosához” való viszonya gyakran gerjesztett vitákat. A helyi szépírók kevesellték a megjelenési lehetőséget, a tudomány képviselői hasonlóképpen.

A Tiszatáj indulása az „alföldi néptudomány” iránt érdeklődő egyetemi hallgatók által alapított Kálmány Lajos Körhöz kötődik. Már a Kör megalakulásakor fölmerült egy folyóirat megindításának szükségessége, melyben publikálhatnák eredményeiket. Mintául az 1942 és 1944 között a Horthy Miklós Tudományegyetem Baráti Köre kiadásában megjelent *Délvidéki Szemle* kíváncszott, melynek beköszöntőjében ugyan Koltay-Kastner Jenő főszerkesztő úgy jelölte meg a folyóirat célját, hogy a táj, a magyarság és az európaiság témáival foglalkozzon, természetesen mégis legsúlyozottabban a Szeged és városkörnyék volt cikkeinek tárgya. A fiataloknak sikerült kapcsolatot teremteniük a Szegedi Szabadművelődési Felügyelőséggel, amelynek vezetője, Madácsy László el is vállalta a megjelentetés megszervezését, és egyben a főszerkesztői tisztelet is. Igyekezete sikerrel járt, a Tiszatáj első száma 1947. március 8-án napvilágot látott. A beköszöntőben a főszerkesztő így jellemezte névtelenül a folyóirat tervezett arculatát: „Szegeden a Széphalom² megszűnése óta nem volt olyan folyóirat, mely városunk és vidéke íróinak, költőinek és képzőművészeinek helyet adott volna. Pedig Szegedet szellemi hagyományai arra kötelezik, hogy messzi vidék tehetségeit vonja körébe és istápolója legyen olyan tehetségeknek, melyek nagyon is távol estek a »pesti literatúrától«. Szegeden sokan érezték az utóbbi esztendőkből ezt a hiányt, és most, amikor útjára bocsájtjuk [...] folyóiratunkat, tanúságot szeretnénk tenni arról, hogy Szegeden vannak, akiket Kálmány Lajos, Móra Ferenc és Juhász Gyula szelleme nemes és jószándékú munkára tud ihletni.”³ A hivatkozási alapként egy néprajztudós, egy író és egy költő neve szerepel. Különös a célnak illetően megfogalmazása, mert a fiatalok inkább tudományos folyóiratot szerettek volna, s a Széphalo-

* 1947 márciusában indult útjára a Tiszatáj folyóirat. Története, e küzdelmekkel és eredményekkel teli 70 év nemcsak a mindenkori szerkesztőség története, de főképpen a lapot írással, gondolattal és étellel megtöltő szerzők, barátok és kollégák története. Az elmúlt évben közülük kértünk meg néhányat, hogy az ünnep alkalmából osszák meg gondolataikat a lap múltjáról, korszakairól s beszéljék el a Tiszatájhoz való kapcsolódásuk történetét is. Gyuris György, bibliográfus, a lap egykori munkatársa visszaemlékezésével és helyzetértékelésével zárjuk az ünnepi közlések sorozatát.

¹ LENGYEL András, *A Tömörkény-kutatás néhány kérdése*, Tiszatáj, 70. évf. 12. sz. (2016. december), 53–67. – („A magyar embőr legjobb barátja” – 150 éve született Tömörkény István)

² Alcíme szerint „irodalmi és tudományos folyóirat”, mely 1927 és 1944 között jelent meg az egyetemi tanárok és helyi írók által alapított Széphalom-Kör kiadásában, Zolnai Béla szerkesztésében.

³ Tiszatáj, 1. évf. 1. sz. (1947. március), 1.

lom sem volt igazán irodalmi folyóirat, hiszen a kettő híján 900 közleményéből mindössze 180 magyar és 36 külföldi szépírói alkotást találunk, túlnyomórészt költeményeket, a többi irodalom-, valamint társadalomtudományi tanulmány.

Ugyanakkor szintén az első számban jelent meg Péter Lászlónak, a folyóirat névadójának⁴ a *Rovás* rovatban szintén névtelenül közzétett *Decentralizált kultúra – tájkultúra* című jegyzete, mely azt bizonyítja, hogy a Kálmány Lajos Kör tagjai sem zárkóztak el a szépirodalom közlésétől. „A magyar irodalom – s benne a gazdag szegedi tájirodalom – [...] követeli a saját földjéből kinőtt, autochton tájkultúra jogait és érvényesülését. [...] A gyanús értelmezésű decentralizáció helyett, mi a sajátos regionális színeket kihangsúlyozó, de ugyanakkor az egész magyarsághoz, az egész magyarságról és Európáról szóló tájkultúrák hívei vagyunk. Folyóiratunk is így véli igazi föladatát betölteni, ha nem Szegeden szerkesztett akármilyen folyóirat lesz, hanem a táji hivatást öntudatosan vállalva, szűri magán keresztül a világot, Európát és a magyarságot.”⁵

Az elv természetesen nagyon helyes, megvalósítani azonban sokkal nehezebb volt, mint megfogalmazni. Különösen a szépírók esetében ugyanis nem lehetett ellensúlyozni a főváros elszívó hatását. Az ottani publikálás eleve nagyobb példányszámban való megjelenéssel biztatott, szélesebb olvasóközönseget szólított meg. Ugyanakkor a budapesti folyóiratok szerkesztőségének ismerete, az ott ápoltságok a könyvkiadóknál is gyümölcsözőnek bizonyultak, sokkal nagyobb volt így egy kötet megjelentetésének lehetősége, mint vidéken. Sőt a fővárosi kiadók szervezete biztos megélhetést is biztosíthatott. S bizony, ez ellenállhatatlan vonzerőnek bizonyult a későbbiekben. De 1947 márciusa még a felhőtlen bizakodás, az élhető társadalom építésének reményteli ideje volt.

A pécsi *Sorsunk*, a hódmezővásárhelyi *Puszták Népe* és a szegedi *Tiszatáj* számait ismertető folyóiratszemléjében általánosságban is taglalta Orosz László, a később felvilágosodással és a reformkorral foglalkozó irodalomtörténész a vidéki periodikák helyét, szerepét: „...fel kell vetnünk: van-e egyáltalán szükség vidéki folyóiratokra. Hiszen, ha színvonalas író jelentkezik vidéken akárhol, írásait fővárosi folyóirataink is közölhetik [...]. Vidéki folyóirataink azonban nem tisztán szépirodalmi jellegűek: a szellemi élet differenciálatlanabb volta igen tágas munkaterületet nyújt számukra. S ha valóban van tájhoz kötött feladatuk, azt itt kell keresnünk, a tudományos célú irodalom terén.”⁶

Megállapítása szerint a jó vidéki folyóirat jellemzői: helyi, illetve környékbeli költők, írók – színvonalas alkotásainak közlése; esetleg fővárosi költők, írók – *színvonalas* alkotásainak publikálása; helyi, illetve környékbeli témák tudományos földolgozásainak közzététele; a helyi hatalomtól való független szerkesztői munka.

De...! Az ilyen vegyes profilú, hosszabb életű folyóiraatra nem igen volt példa, sőt a 20. század második felétől már csak a kisebb városok által megjelentetett hasonló típusú lapok maradtak fenn. Az egyetemi városokban, mint pl. Szegeden és Pécsen is, a felsőoktatási intézmények tanárai és hallgatóinak tehetségesebbjei adták a tudományos háttérrel a helyi folyóiratnak, ezért azok kevés érdeklődést mutattak a szépirodalom iránt. Ilyen volt a már em-

⁴ Juhász Gyula: *Üdvözlét Tömörkénynek* című versének második sorából (*Nézem a messzi, áldott Tisza táját*) egybeírva: *Tiszatáj*.

⁵ *Tiszatáj*, 1. évf. 1. sz. (1947. március), 52.

⁶ OROSZ László: *Vidéki folyóirataink egy éve*, Válasz [Kecskemét], 8. évf. 11. sz. (1947. november), 445–446.

lített Széphalom és Délvidéki Szemle, Pécssett a Minerva⁷, a Pannónia⁸, a Műhely⁹, Debrecenben a Debreceni Szemle¹⁰.

Ezek mindegyike kizárólag tudományos folyóirat volt. Pécssett a *Jelenkor* 1958-tól, Debrecenben az Alföld 1950-től (1950-54 között Építünk címmel) képviselte/képviseleti a szépirodalmat, de gyakorlatilag kizárólag az irodalmat.

*

A Tiszatáj első számai sokszínű tartalommal láttak napvilágot. Bálint Sándor, Beretzk Péter, Bibó István, Eperjessy Kálmán, Halasy-Nagy József, Wagner Richárd és mások tanulmányai mellett szegedi kötődésű költők és írók, mint Donászy Kálmán, Füssy László, Kövesdi László, Takács Tibor, illetve Berczeli Anzelm Károly, Sz. Szigethy Vilmos mellett a 2. számtól már fővárosi nevekkkel is találkozunk. Csak néhány név mutatóba: Birkás Endre, Darázs Endre, Nemes Nagy Ágnes, Rába György, Rónay György, Weöres Sándor, Zelk Zoltán és mások versei mellett, Gergely Sándor, Mándy Iván és Márai Sándor prózájával is találkozhatunk. Amint a jelesebb szerzők áttekintéséből is látható, a Tiszatáj jó irányba indult el Orosz László idézett jellemzői szerint és az első számban közölt beköszöntő alapján, de ez csak egyetlen esztendőig tartott. Az 1948 áprilisi számot már Erdődi József, az egyetem szlavisztikai intézetének tanársegéde, a Magyar-Szovjet Művelődési Társaság szegedi csoportjának elnöke szerkesztette. Itt már híre-hamva sem volt a helyi, sőt az államhatalomtól független szerkesztőségi munkának.

Ezekről az évekről nincs is mit mondani. Valójában a jó vidéki folyóirat egyetlen jellemzőjét sem találjuk meg a negyedévéssé vált Tiszatáj ekkori számaiban. Hiszen az ország bármely táján csak az MDP „ihlette” alkotások jelenhettek meg, függetlenül attól, hogy elviselhető, vagy teljesen jelentéktelen alkotások születtek. Vagyis még csak azt sem lehetett észrevenni, hogy fővárosi vagy vidéki folyóiratban publikálták az alkotást, legföljebb csak a nyomtatásban való megjelenés „glóriája” lehetett kisebb vagy nagyobb. A Tiszatáj vers- és a prózai rovata is betartotta a „Párt” által megkívánt irányelveket, ugyanakkor teljesítette a helyi irodalom ápolásának feladatát is: döntően a szegedi írócsoport tagjainak alkotásai láttak napvilágot a folyóiratban. Viszont 1952-vel kezdődően egyre több, a szerző érdeklődésének megfelelő, de ezért többnyire helyi témát taglaló dolgozat jelent meg a *Haladó hagyományaink* elnevezésű rovatban. Ezek zömükben maradandónak bizonyultak, adataikban mindenképp. Ám ekkor már láthatóvá vált, hogy az eredeti „irodalmi, művészeti és tudományos folyóirat” tematikájában az „irodalmi” jutott jelentősen túlsúlyba.

A forradalom után az 1957 szeptemberében újrainduló újságformátumú Tiszatáj „Irodalmi, társadalmi és művészeti lap”-pá változott, ahol az első időkben Király István próbál-

⁷ Megjelent a Minerva-Társaság kiadásában 1922-1940-ben; szerkesztette Horváth János és Thienemann Tivadar.

⁸ Alcíme szerint: Az M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem évnegyedes folyóirata; megjelent 1935-1943-ban; szerkesztette az induláskor Koltay-Kastner Jenő, végül 1941-től Gorka Sándor.

⁹⁹ Alcíme szerint: tanulmányok és bírálatok a szellemtörténeti kutatások köréből; megjelent 1937-1942 között, szerkesztette Koszóczi János.

¹⁰ Alcíme szerint eredetileg: tudomány, kultúra – Debrecen és a régió tudományos műhelyeinek folyóirata; jelenleg: tudományos és kulturális folyóirat. Megjelent 1927-1944, 1981-1989-ig és 1993-tól napjainkig. Szerkesztői a meginduláskor Hankiss János és Milleker Rezső; jelenleg Orosz István és Bazsa György.

gatta meg kipuhatolni a politikailag elfogadható és követendő ideológiai alapelveket, a háttérből irányítva Szabolcsi Gábor felelős szerkesztőt, akitől 1961 márciusában Andrassy Lajos vette át ezt a tiszteletet. A '60-as évek legelejére lezárult a rendszer konszolidációja, nem kellett olyan szorosra fogni a közléspolitikai gyeplőjét, ezért teret adhatott a rovatvezetők elképzeléseinek is. Így Kovács Sándor Iván, aki 1962 márciusával lett szerkesztőbizottsági tag, a kritikai rovatban igyekezett bemutatni a magyar irodalom legjáva termését, és már nem politikai szempontból ítélte/ítélve meg a műveket. A versrovat vezetőjeként 1963 decemberében került be a szerkesztőségbe Ilia Mihály, aki egyre éberebb szemekkel figyelte a fiatal tehetségek fölbukkanását, sőt, a szomszéd államok magyarságának irodalmát is. Ez viszont azzal járt, hogy jelentősen kibővült a szerzői gárda, s nem csupán a dél-alföldi kötődésű alkotókra épült. Ugyanez a tendencia érvényesült a prózai rovatban is. A nem helyi szerzők köre már csak azért is bővült, mert mind Ilia Mihály, mind Kovács Sándor Iván egyetemi oktató volt, és értő szemekkel figyelték tanítványaikat, s akiben tehetséget láttak, írásra ösztönözték. Ők pedig tanulmányaikat befejezve, és Szegedről elkerülve továbbra is tartották a kapcsolatot a Tiszatájjal.

Emiatt azonban kimaradtak olyan helyi alkotók, akik korábban állandó szerzői voltak a lapnak, ám az ekkori szerkesztők szigorú mércéje szerint már nem ütötték meg az új elvek szerint elért szintet, vagy csak néha, s emiatt megjelenéseik is ritkultak. Így a helyi írócsoport gyakran volt parázs viták színhelye az ügyben, hogy mennyire is *helyi* folyóirat a Tiszatáj? Talán ettől az időtől számítódik az azóta is újra és újra fölbukkanó vád, hogy a szerkesztés nem foglalkozik megfelelően a helyi és környékbeli írók alkotásainak publikálásával.

Döntő változást hozott a formátumváltás, amikor 1965 januártól újra B5-ös formában, „Irodalmi és kulturális folyóirat”-ként jelent meg. Ennek az átalakulásnak jellemző dokumentuma az 1967. szeptemberi szám fülszövegén a folyóirat 20. évfordulóján megjelent szerkesztői értékelés, mely szerint „az elmúlt tíz év legnagyobb eredményének az irodalmi élet valóságos létét biztosító együttes tényezők: irodalom és kritika kölcsönös fejlődését tartjuk. 1957–1960 körül, a Szegedi Fiatalok Antológiája nemzedékének fellépésekor a friss erők mozgását már országos tekintélyt szerzett kritikai gárda támogatta, s ez a gyümölcsöző együttmozgás azóta is záloga a fejlődésnek. A Tiszatáj e kettős ágú kibontakozásához kezdetől fogva éltető fórumot biztosított, s úgy, hogy közben kialakította a maga sajátos arculatát. A közvetlenebb ideológiai-esztétikai küzdelmekhez alkalmas újságformátumot kinőve a Tiszatáj – úgy hisszük – ma már nem csupán egy tájegység irodalmi orgánuma, hanem olyan koncepcióval összeállított folyóirat, aminek szerkesztése során az egész magyar szocialista irodalom célkitűzései vezérelnek bennünket”¹¹. Itt már nincs szó a tájegység múltjának és jelenének bemutatásáról, a szerző a folyamat végét fogalmazza meg: egy kiforrott irodalmi folyóiratról ír. Ezt a már korábban is érzékelhető tendenciát erősíti meg folyóirat első 25 évének tartalmát tükröző repertórium.¹² A 9717 tételből mindössze 973 foglalkozik a szépirodalom, irodalomtudományi és művészeti cikkeken, valamint az illusztrációkon kívüli témákkal.

Ilia Mihály 1972. április 1-jétől rovatvezetőből főszerkesztővé lépett elő, de már az egész 1972. évi laptervet ő készítette. Tőle származik a *Nyelvrokonaink (vogulok, osztjások, szamo-*

¹¹ Tiszatáj, 21. évf. 9. sz. (1967. szeptember), elülső fülszöveg. – Név nélkül.

¹² Tiszatáj, 1947-1971. Repertórium. Összeáll. REGULI Ernő, Szeged, Csongrád M. Lapk., 1973, 314.

jédok, lappok, zürjének. votjákok, cseremiszek, mordvinok, észtek, karjalaiak és finnek) *irodalmából*¹³ című különszámról írott följegyzés: „ilyen számot, ilyen irodalmat egyetlen folyóirat sem tudott még adni ekkora teljességgel, ahol a legkisebb népcsoportnak a kultúrájából is adunk valamit. [...] Továbbá: az összeállítás Domokos Péter munkája, így a szegedi tudományos műhely, a finn-ugor tanszék munkájának idesugárzásáról is szó van.”¹⁴ Bár korábban is megjelentetett különszámokat a lap (Juhász Gyula, József Attila, Radnóti Miklós, Bartók Béla stb.), igazában ekkortól kezdődött el a tematikus összeállítások rendszere, ahol tág tere nyílt a magyar kultúra szinte teljes szinképének áttekintésére, Dózsától Kós Károlyig, Ady Endrétől Bethlen Gáborig, Vörösmarty Mihálytól Apáczai Csere Jánosig és Szentgyörgyi Albertig. De emlékszámmal jelent meg a szegedi tudományos műhelyekről, Hódmezővásárhelyről, Makóról, a szegedi nagy árvízről. Gazdagon képviseltette magát a határon túli magyar irodalom alkotóinak (Balogh Edgár, Sütő András, Fábry Zoltán és a többiek) számbavétele is, köszöntések, megemlékezések összeállításával.

Ilia Mihálynak a szépirodalomra vonatkozó szerkesztési elveit jól tükrözi az 1972. évi tervre vonatkozó följegyzése, melyben a versrovatról a következőket írja: „nincs szegedi irodalom, hanem írók élnek Szegeden, akik az egész magyar irodalom részei. Minden szegedi centrikusságú szeparatizmus olyan veszéllyel jár, hogy a területileg nem osztott magyar irodalomban¹⁵ területi megosztást hoz létre és ezzel elzárja magát az egészről. Ennek veszélyei némely Szegeden élő költőnél megtalálhatók: nem publikálnak országos folyóiratokban, ki-elégíti őket a helyi lapok közlése, a Tiszatájban való közlést primátusnak fogják föl, nem küdenek meg az országos folyóiratoknál meglévő természetes kiválasztódással, egyszóval helyi költökké válnak.”¹⁶ Ez a koncepció pedig már tipikusan irodalmi folyóiratot tükröz, amely Szegeden jelenik meg ugyan, de az egész országra, sőt, a környező magyarságra való kitekintéssel. A hely szellemét alapjaiban az összeállítások során kiemelten szerepeltetett szegedi klasszikusok jelentették, s mindezek tudományos háttérét pedig a helyi felsőoktatási intézmények. Sajnos Ilia Mihály főszerkesztői tevékenysége csupán szűk három évre korlátozódott, ám szerkesztési elvei a laptól való távozása után is rányomták bélyegüket a Tiszatájra.

Vörös László, Annus József, Olasz Sándor is hűségesen követte ezt a gyakorlatot. (Tudatosan nem szólok a betiltástól a korábbi szerkesztőség visszahelyezésig Kaposi Miklós által szerkesztett lapról, mert az a politikai hatalomtól kikényszerített megoldás volt.) Csak időközben a folyóirat érdeklődése tovább tágult. Az 1980-90-es esztendőkből a magyar alkotókön kívül cseh, szlovén, horvát, osztrák, vagyis a környező országok irodalmáról találhattunk tartalmas bemutatásokat, az új évezredben a lap már figyel a világirodalom friss jelenségeire is, nagyjából szinkronban az egyetemen folyó kutatásokkal, így itt zömmel szegedi alkotók munkáival találkozunk.

Hász Róbert jelenlegi főszerkesztő is folytatja ezt az utat. Az utolsó fél évet áttekintve a vers- és prózaközlések, valamint a Szerb Antalról, Németh Lászlóról, Nadas Péterről, Alfons Mucháról (mind 4. szám), valamint az olasz és a brit irodalomról (6. szám) szóló tanulmá-

¹³ Tiszatáj, 36. évf. 2. sz. (1972. február), 1–96.

¹⁴ ILIA Mihály: *Följegyzések az 1972. évről a Tiszatáj dolgairól*. Gépirat, [1971]. 1–2. – Ilia Mihály tulajdonában.

¹⁵ Érdemes fölfigyelni a fogalmazásra, mely az addig szinte szóra sem méltatott határon túli magyar irodalmat is idetartozónak tekinti.

¹⁶ *Uo.* 4.

nyok mellett majd minden füzet tartalmaz valamilyen összeállítást, mely a kutatók számára a későbbiek folyamán föltehetőleg megkerülhetetlen lesz. Ezek is alapjaikban az egyetemnek illetve tudományos kapcsolatainak köszönhetőek. 2017-ben Nemes Nagy Ágnesről (1. szám), Arany Jánosról (3. szám), Csoóri Sándorról (5. szám), valamint a kultúrtechnikákról (2. szám) jelent meg tanulmány-csokor.

Gazdag a *mérlegen* rovat, ugyan nem helyi könyveket recenzálva, de annyi nem is lenne, viszont a *művészet* rovat rendre a helyi kiállításokról, alkotókról közöl magvas gondolatokat, igaz, az átfutási idő miatt megkésve, bár ennek ellenkezőjére is van példa Nagy Gábor csongrádi kiállítása kapcsán¹⁷.

1992 óta a folyóirat gyakran publikáló, jeles szerzőit a szerkesztőség és a kuratórium Tiszatáj-díjjal jutalmazza, így a főtíketek figyelembe véve nem csoda, hogy ezek között is kisebbbbségben vannak a táji kötöttségűek: Baka István, Darvasi László, Domokos Mátyás, Fried István, Grezsa Ferenc, Péter László, Simai Mihály, Szepesi Attila, Zalán Tibor részesült ebben a megtiszteltetésben a 31 díjazott közül.

Tekintve, hogy a szerkesztői elvek elleni utolsó jelentős támadás 2012 őszén érte a mai szerkesztőséget, érdemes megnézni hasonló jellemzők szerint a 2011. február 21-én elhunyt Olasz Sándor szerkesztésében megjelent 2009. évi számokat, amikor még ereje teljében volt a jeles irodalomtörténész.

A versek, prózai alkotások, könyvismertetések közlésében semmi különbség nem észlelhető 2017 első félévéhez képest. Van viszont *Örökség* rovat, bár ez csak részben helyi: a Hunyadiakról általában (2. sz.), Dsida Jenőről (3. sz.) és a Németh László Társaság 20. évéről (4. sz.) szól, ugyanakkor ez utóbbi közléssel, Monostori Imre írásával meg is szűnik.

Az összeállítások is változatos témájúak. Igazából csak a Radnóti Miklós születésének 100. évfordulóját ünneplő teljes 5. szám, és az erre reflexiókat közlő 12. szám tartalmaz helyi témát. A Hajnóczy Péter-konferencia előadásai (9. sz.) és a Latin-Amerikai-összeállítás (10. sz.) az egyetem kutatásaihoz kapcsolódik, az irodalmi érdeklődés széles spektrumát tükrözi a mai délszláv próza (3. sz.) és finn versek (11. sz.), valamint a fiatal hazai költők, prózaírók alkotásainak (6. sz.) közlése, a Tandori Dezső 70. (1. sz.), és a Kazinczy Ferenc 250. születésnapjáról (11. sz.) szóló megemlékezés. Ezek alapján bátran állíthatjuk, hogy nincs minőségi különbség a 2009. év és a 2017. év első félévének szerkesztési elvei között.

Ami a helyi támogatást illeti, érdemes megjegyezni, hogy 2009-ben a Szegedi és a Csongrád Megyei Közgyűlés által nyújtott támogatás nem érte el az éves költségvetésnek még a negyedrészt sem¹⁸. Az alapítványi elnökségem alatt készült utolsó, 2010. évi költségvetési terv várható 30 milliós bevételéből mindössze 4,4 millió forint volt a várható összes városi és megyei költségvetési és pályázati támogatás, ami mindössze 15 százalékra rúgott. Valószínű, hogy ez most sincs másként. Tehát finánciális alapon nem lehet számon kérni a szerkesztőségtől a helyi hagyományok ápolásának, és a helyi irodalmi alkotások dajkálásának elhanyagolását.

Ami pedig a hely szellemének irodalmi megjelenését, jelenlétét illeti, ehhez érdemes ide mellékelni Olasz Sándor véleményét, mely legalább 35 évvel későbbi a főntebb idézett, versrovatról írott Ilia-följegyzésnél: „...a szegedi örökség Móránakhoz hasonlítható meghatározó

¹⁷ BARI Ferenc: *Tiszagáti jelenetek. Nagy Gábor csongrádi kiállítása elé*, Tiszatáj, 71. évf. 2. sz. (2017. február), 130–132.

¹⁸ Vö. *A Tiszatáj Alapítvány közhasznúsági jelentése*, Tiszatáj, 64. évf. 8. sz. (2010. augusztus), 108.

szerepét az írók közül legföljebb Tóth Béla és Temesi Ferenc prózájában fedezhetjük föl, a társadalomtudósok között pedig Bálint Sándor, Péter László, Ilia Mihály említhető. Hogy a »szegediség« mennyire nem köthető a szerző személyi igazolványába jegyzett lakóhelyhez, azt éppen Temesi példázza. A háború utáni »legszegedibb« mű, a *Por* című (1986–87) regény történetesen akkor született, amikor a szerző már évtizede nem élt a városban. Érvényes mindez Szepesi Attila vagy Veress Miklós városhoz és kultúrájához fűződő verseire. A »szegedi« tehát fölöttébb kényes kategória. Hiszen a szegediből valójában csak az marad meg, ami a teljes magyar irodalmi mezőnyben elhelyezhető. Ami a Körtöltésen belül ragad, lehet lokális érdekelttségű, az egységes magyar irodalmi értékrendben viszont nem állja meg a helyét.”¹⁹

A táji arculatot tükröző folyóiratot ma már helyi újságok, havilapok (Algyői Hírmondó, Csengelei Krónika, Deszki Hírnök, Dorozsmai Napló, a Szeged stb.) szakfolyóiratok (Honismeret, Marosvidék, Néprajzi Értesítő, Somogy, Soproni Szemle, Vasi Szemle stb.) jelenítik meg.

*

Most, amikor a szegedi egyetem Klebelsberg Könyvtárában elkészült a teljes hetven év internetes archívuma, könnyű áttekinteni az egymást követő évfolyamokat. Világosan kirajzolódik, hogy a folyóirat a 20–21. század megfelelő évtizedei történéseinek egyfajta lenyomata. A legkülönbözőbb politikai fordulatokat, áramlatokat élte át, erőteljes élnivágásának köszönhetően mindig alkalmazkodva az éppen lehetséges életformához. És nemcsak a politikai irányváltásokat élte túl, hanem az irodalomban bekövetkező változásokat, fölfordulásokat is. Úgy, hogy közben mindig magába olvasztotta a különböző, sokszor egymásnak feszülő irodalmi áramlatok legjava termését, a szomszéd országok magyar irodalmát, a pályakezdő fiatalok közlésre érett írásait, nyomon követte a magyar irodalom arculatának megváltozását, modernizálódását, figyelemmel kísérte a szomszéd népek irodalmát, sőt ma már bőven szemelget a világirodalom legújabb terméséből is. Mindez nem más, mint a külső körülmények változásai között végbement szerves fejlődés a lokális érdeklődésű helyi orgánium felől a nagyvilágra nyitott irodalmi szemle felé, mindenfajta nagyobb törés nélkül, ahol a szerkesztők tevékenységei egymásra épültek.

Szerencsésebb lenne, ha minden esetleges sértődöttség, neheztelés helyett inkább büszkék lennénk arra, hogy Szegeden jelenik meg az ország egyik legkeresettebb, patinás irodalmi folyóirata, melynek létét a vásárlók döntenek el. Hogy mi tetszik benne és mi nem – azt meg az olvasók. 70 év után bízzuk rájuk!

¹⁹ OLASZ Sándor: *Irodalmi élet és irodalom = Szeged története* 5., 1945–1990. Szerk. BLAZOVICH László. Szeged, Csongrád M. Levéltár, 2010., 698–699.

SZÍV ERNŐ

Ólomkatona

Kiskatona vagyok, és ólomból vagyok. Az ólom, csak mondom, legalább egyidős a világegyetemmel. Egyél ólmot, benned marad. Nem ürül. Az ólom marad, mint az isten, annak a nincsenje, a hiánya. Hanem egy nő, egy asszony, nem, nem, nem, egy szegény, szomorú fiatal lány öléből szeretnék nektek beszélni, aki nekem magyar kedvesem volt. Dédelgetett. Ölelt. Rám lehelt, a fénybe tartott, mondta, suttogta, kiskatona. Katonám! Témám tehát a női méh. Ez így, ha erős is, de elég korrekt. Én katona vagyok, a női méh pedig csatatér, melynek hímes mezejét időről időre háború, fosztogatás dúlja. Tatár az idő. Ez a lány olyan lélek volt, hogy, nahát, ki volt hegyezve a lelke. Ólmot lehet hegyezni? Különbözik pedig mint egy rügy, olyan volt az arca. Karcsú. Vékony pofácska, kis, törni való test, és kipirult, amikor bort ivott. Fölcseperedett a vidéki, gyilkosan unalmas semmiben, marhabőgésben, kutyaugatásban, és mindig kivirágzott onnan, mint egy dacos bóbíta.

Férfiak, kiabálta a lelke, hülyék!

Tudom, amit ti tudtok!

Aztán ha leitta magát a hímezett kisinget, vagy a perces aszalterítőt, vihogott. Jókait benyúlt neki, hagyta, sag schon, kishuszár. Méhem kellene? Szeptember végén nem vihogott.

Katona vagyok, tehát osztok, szorzok, azt nézem, hogy ez férfi. Ez meg, Júlia, nő. Ez a férfi, a Petőfi, rohant. Mindig rohant, mintha tudta volna, hogy ő egy villámcsapás. Hogy nincs sok ideje. Ennyije van, olyan rengetege, olyan sokja, hogy csak egy villanásba fér bele. Ez meg, a kis vékony, a Júlia, nő. Édesem, lenyalom a szádról a könnyű sóját. Kért még egy pohárral, csak szépen oldalra döntötte a fejét, a szivar hamuját melléütötte, és bandzsította.

Sanyikám, bazmeg, szabadság, szerelem, na, de én? ÉN!

Hát én ezért a nőért én mindent.

Menjetelek a picsába, magyarok. De tényleg. Arany János!, kérlek alássan, te is.

Hány éves, hát húsz, mint egy kislány, annyit se mit gondoltok erről, mit gondol bárki hímmre szabott, lógó üstökű, lengő faszú férfi, vérnősző arról, hogy másnak lehet jönni-menni, sétafikálni, túlélni, megegyezni, kompromisszumot kötni, búsongva ordítozni hátul a fészker mellett, hogy ne hallja pandúr, szolgabíró, spion?! Neki nem? De miért nem?! Egy gyereklánynak?!

És én mondom, a kicsi ólomkatona, hogy a sors is menjen a picsába. Úgy, ahogy van. Hogy egy Horváth Ádámmal aztán, egy savanyú testű, gyűlölős, nem tudom milyen taggal. Rámászott, használta. Behívta a dolgozó szobába, nézd, ezek hogy csinálják, mutatta a fotográfiát, mert az agg irodalomtudósoknak, a visszér és a csúz mellett, vannak ilyen cakkos képecskéi, párzás, a párzás módoszatai, minden lyukba, szájjal, csorog, nedvezik, állat, világszabadság. Ó, hogy az a.

Én katona vagyok. Egyszerű gondolkodású ember. Mindig voltam. Nem ürülök. Elmondtam, amit szerettem volna. Ott állok melletted, Júlia, a méhed mellett, csillagom, csillagos égboltom. Vigyázok rád, mint a világegyetemre. Tudod, amivel egyidős vagyok.

Júlia lefordította az ólomkatona meséjét.

Ára: 600 Ft
Előfizetőknek: 500 Ft

